

DEO II

Osma vojvođanska brigada
u batinskoj operaciji

KRAĆI ISTORIJSKI PRIKAZ BATINSKE OPERACIJE

Odmah posle izbijanja jedinica Crvene armije na jugoslovensku granicu sovjetska komanda obratila se Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV i POJ da odobre privremeni prelazak trupa Crvene armije preko jugoslovenske teritorije koja se graniči sa Mađarskom.

»Po izvršenju svojih operativnih zadataka sovjetska vojska biće izvedena iz Jugoslavije... Na jugoslovenskoj teritoriji dejstvovaće i dalje vlast uspostavljena od strane Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije« — kaže se u pomenu tom zahtevu.

Odgovorivši pozitivno na ovaj zahtev, a radi pripema za vođenje zajedničkih operacija NOVJ i Crvene armije, u Moskvu je u drugoj polovini septembra oputovao maršal Tito. Tom prilikom postignut je sporazum o svim važnijim vojnim i političkim pitanjima, kao i o pružanju materijalno-tehničke pomoći NOVJ. Osim dve vazduhoplovne divizije, sovjetska vlada se obavezala da će isporučiti NOVJ kompletno naoružanje i za 12 pešadijskih divizija. Nekoliko dana kasnije u Kragujevcu je potpisana i drugi sporazum o sadejstvu NOVJ i vojske otečestvenofrontovske Bugarske.

Posle beogradske operacije, izvedene zajedničkim snagama 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije i NOVJ, nemačke snage na jugoistočnom ratištu dospele su u dosta tešku situaciju. Odbačene sa glavnih saobraćajnica duž Moravsko-vardarske doline, one su bile prinuđene da se iz Grčke povlače preko loših komunikacija i skoro besputnih terena zapadne Makedonije, Crne Gore, Sandžaka, Bosne i Hercegovine.

Istovremeno sa beogradskom operacijom jedinice sovjetske 46. armije zajedno sa jedinicama NOVJ, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, osloboidle su Banat i nakon forsiranja Tise nastavile napredovanje u pravcu Budimpešte, U isto vreme jedinice sovjetskog 75. streljačkog korpusa i NOVJ osloboidle su Bačku i posele levu obalu Dunava, od Baje do Bačke Palanke.

Povlačeći se ispred jedinica 1. proleterskog i 12. vojvođanskog udarnog korpusa NOVJ, neprijatelj je uporno nastojao da sa unapred pripremljenih uzastopnih linija zaustavi njihovo dalje napredovanje kroz Srem. To mu je početkom novembra konačno pošlo za rukom. Tako se uoči batinske operacije, na Dunavu od Baje do Bačke Palanke i dalje preko Srema, na liniji Ilok—Laćarak, pa na jug do čačka, Kraljeva, Kruševca i Vranja obrazovao čvrsto pozevan front koji se na severu oslanjao na levo krilo trupa Crvene armije a na jugu na savezničke snage u Sredozemlju.

Posle beogradske i debrecinske operacije, nemačka komanda je ocenila da će na južnom krilu fronta udar glavnih sovjetskih snaga biti usmeren pravcem Arad—Budimpešta—Beč, pa je svu svoju pažnju usredsredila na taj pravac. Sovjetska ofanziva na Budimpeštu, koju su na uporno Staljinovo insistiranje otpočele trupe 2. ukrajinskog fronta već 29. oktobra, samo je potvrdila ovu prepostavku nemačke komande. Zato su uporedo sa izgradnjom čvrstih odbrambenih položaje, Nemci u rejon Budimpešte dovukli veoma jake snage (35 divizija, od čega 9 tenkovskih).¹ To je bilo dovoljno da se zaustavi i drugi nedovoljno pripremljeni frontalni napad na Budimpeštu, izведен u novembru. Ta činjenica upućivala je na zaključak da će sovjetska komanda potražiti, svakako, neko drugo rešenje s ciljem da zaobiđe i obuhvati jake neprijateljske snage kod Budimpešte. Ovaj se zaključak nametao utoliko pre što su sovjetske trupe imale za sobom bogato iskustvo u forsiranju velikih reka i što je propao pokušaj Nemaca da osloncem na zapadnu obalu Tise zaustave nadiranje sovjetskih trupa. Očekujući da će Rusi pokušati da iz pokreta forsiraju i Dunav, Nemci su ubrzano pristupili utvrđivanju njegove des-

¹ M. Minasjan, *Oslobodenje naroda Jugoistočne Evrope*, Moskva 1967, 313.

ne obale od Vaca severno od Budimpešte pa sve do Vukovara, povezujući tu liniju sa novoobrazovanim Sremskim frontom na zapadnoj obali Drine.

Sve ovo govori da za Nemce batinska operacija nije došla neočekivano. Sudeći po njihovoј operativnoј dokumentaciji, Nemci su već početkom novembra uočili grupisanje jakih sovjetskih snaga u širem rejonu Sombora i Subotice. Tu su, od Baje pa sve do Bačke Palanke, na svojoј novoj odbrambenoј liniji u to vreme već imali i neposredan kontakt sa sovjetskim i jugoslovenskim snagama (75. streljački sovjetski korpus, Osma i Dvanaesta vojvodanska brigada NOVJ).

Međutim, Nemci nisu očekivali da će se trupe 3. ukrajinskog fronta tako brzo pregrupisati i usuditi da forsiraju Dunav tako reći iz pokreta i pre temeljnih priprema i prikupljanja glavnih snaga. Oni su, naime, prepostavljeni da će forsiranja doći negde južno od Baje, ali nisu hteli da poveruju da će Dunav biti forsiran tamo gde je on u tom trenutku bio i najnepristupačniji, ispod utvrđenih i okomitih litica belomanastirske g^ede.

Zašto je forsiranje Dunava izvršeno baš kod Batine? To pitanje su tada sebi postavljali ne samo Nemci, nego i pripadnici NOVJ koji su učestvovali u ovoj operaciji, a neki istoričari ga postavljaju i danas. Zašto je forsiranje izvršeno tamo gde je bilo najnepovoljnije za napadača, gde se odmah iza razlivene reke na suprotnoj obali, gotovo okomito u Dunav spušta dobro posednuta i višekratnom vatrom utvrđena belomanastirska greda sa koje se napadač mogao tući efikasnom vatrom i osmatrati još u toku prilaženja reci? Utoliko pre što postoje i drugi pravci i odseci na ovom sektoru fronta. Tu je na prvom mestu dobro poznati mohački pravac, kojim su mnoge vojske u prošlosti forsirale Dunav. On ima dobre prilazne puteve sa kamenitom podlogom, pa i komunikacije na drugoj obali reke, koje nude dobre uslove za razvoj velikih snaga. U tom pogledu ioš bolje uslove nudi prelaz kod Baje. Najzad, postoj i apatinski pravac, koji je takođe imao dobar prilazni put Dunavu. Njime se najbrže izbjija na glavnu železničku saobraćajnicu u Baranji, i mostove koji spajaju Osijek sa Belim Manastirom i južnom Madarskom. Slaba strana apatinskog pravca, kako se kasnije ispostavilo, jeste u tome što se on na drugoj obali završava u blatnjavim i poplavljениm baranj-

skim šumama i močvarama, te ne dozvoljava upotrebu motomehanizovanih jedinica.

Nedostaci bajskog i mohaökog pravca bili su u tome što nisu imali dovoljnu dubinu i što su se nalazili u neposrednoj blizini fronta, koji se severno od Baje odvajao od Dunava i protezao na severoistok do Kiškunhalaša i Tise. To je omogućavalo neprijatelju udar u neposrednu pozadinu naših i sovjetskih desantnih snaga. Pored toga, mohački i bajski pravac imali su u svojoj pozadini dobre oslonce i čvrsto povezanu odbranu na istočnim padinama planine Meček.

Iz svega iznetog može se zaključiti da sovjetska komanda nije u datom trenutku imala povoljniji izbor od batinskog pravca. Činjenica da je on sa vojničkog gledišta bio i najnepristupačniji i da je izgledao kao »periferni« pružala je istovremeno i najveće šanse da neprijatelj bude taktički iznenaden.

Postoji još jedan razlog u prilog ove odluke. On neosporno potvrđuje dobru obaveštajnost sovjetske komande pri proceni i izboru glavnog pravca udara i odseka prelaza. Utvrđeno je, naime, da se kod Batine u tom trenutku nalazio spoj dveju velikih nemačkih grupacija. Tu se ujedno nalazila i linija razgraničenja dveju nemačkih visokih komandi — Komande Grupe armija »Jug«, sa generalom Frisnerom na čelu, i Komande »Jugoistok« sa maršalom fon Vajksom na čelu. Čak je i Vrhovna nemačka komanda bila ovde podeljena. Tako je Vajks bio potčinjen Vrhovnoj komandi oružanih snaga (OKW), dok su Grupa armija »Jug« i ostali delovi Istočnog fronta bili potčinjeni Vrhovnoj komandi kopnene vojske (OKH).

Ranije, kada se jugoistočno ratište protezalo sve do Egejskog i Sredozemnog mora i kada je predstavlјalo jedno gotovo izdvojeno i specifično ratište, ta podela imala je opravdanje. Međutim, krajem 1944. godine, kada se jugoistočni front sveo na balkanski ili, još tačnije, »jugoslovensko-albanski«, i kada se toliko suzio da je postao sastavni deo jedinstvenog fronta u Evropi, samo jedna karika strategijskog okruženja oko Nemačke, takva podela nadležnosti postala je neodrživa i nepotrebno je komplikovala nemačko komandovanje. Na to pitanje se kritički osvrću i neki nemački generali i posleratni istoričari. Tako Guderijan, tadašnji načelnik štaba Vrhovne komande kopnene vojske u svom delu *Vojni memoari* kaže da je granica između Vrhovne komande oružanih snaga i Vr-

hovne komande vojske bilo jedno selo na Dunavu, između ušća Drave i Baje, i konstatuje da je to bilo »besmisleno«.

Očigledno je da je Guderijan u pravu, pošto je to »selo na Dunavu«, na spoju dveju grupacija i dveju nemačkih vrhovnih komandi, predstavljalо u tom trenutku najslabiju tačku u novoj liniji nemačke odbrane. Po svemu sudeći, sovjetska komanda je to znala i, kao što će se videti, dobro iskoristila. Svoju nebudnost, komandantsku surevnjivost, birokratizam i neelastičnost nemački generali će posle poraza kod Batine prebacivati jedan na drugoga.

Nemačka Vrhovna komanda je ispravila svoju grešku i novu liniju razgraničenja između svojih armijskih grupacija povukla tamo gde je ona prirodno i jedino mogla da bude — na Dravi. Međutim, to je usledilo tek 1. decembra, kada je bitka za Batinu već bila izgubljena i kada su se sovjetske snage već nalazile na Blatnom jezeru i na jugozapadnim pri-lazima Budimpešti.²

Osnovni cilj batinske operacije bio je da se snagama 3. ukrajinskog fronta probije nova odbrambena linija neprijatelja na desnoj obali Dunava i, nakon uspostavljanja mostobrana, produži nastupanje i u sadejstvu sa trupama 2. ukrajinskog fronta zaokruži i osloboди glavni grad Mađarske. Osnovni cilj i zadatak snaga NOVJ koje su u ovim borbama učestovavale bio je da oslobole Baranju i izbiju na levu obalu Drave radi udara u bok i pozadinu neprijateljskih snaga na Sremskom frontu.³

Orijentišući svoju 57. armiju u pravcu Nađkanjiže, sovjetska komanda imala je nameru da preotme Nemačkoj ovo bogato žitorodno i naftnosno područje u južnoj Mađarskoj. Samo po sebi to je značilo i zabijanje klina između dveju neprijateljskih grupacija (grupe armija »Jug« i »Jugoistok«) i pokušaj da se one razdvoje.

Pravovremenim izbijanjem u prostor Nadkanjiže trebalo je preduhitriti spajanje i čvrsto povezivanje sa ostalim snagama na Istočnom frontu Grupe armija »E«, koja se pod komandom generala Lera povlačila iz Grčke.

² Arhiv Vojnoistorijskog instituta (kraće: VII), NAV, NT, f. 191. Šarohin i Petruhin, *Forsiranje Dunava snagama 57. armije i zauzimanje operativnog mostobrana u rejonu Batine*, Vojnoistorijski časopis, Moskva 1961, 25—36.

Izbijanjem, pak, na sledeću odbrambenu liniju neprijatelja, koja se nalazila na zapadnom obodu Panonske nizije i obroncima Alpa, trebalo je stvorili uslove za produžetak ofanziye u pravcu Beča i dalje kroz Austriju, u susret savezničkim trupama u Italiji.

Po obostranom učešću snaga, batinska operacija predstavlja operaciju frontovskih razmara sa zamašnim vojno-političkim i operativno-strategijskim ciljevima. Po načinu izvođenja, po svojoj organizaciji, pripremama, vremenu, mestu i usloviima pod kojima se odvijala, batinska operacija spada u najteže vidove ratnih dejstava.

Neprijateljske snage koje su branile taj deo fronta od Baje do ušća Drave u Dunav bile su različitog sastava i imale uoči forsiranja oko 20.000 vojnika (dve divizije), ojačanih sa 30 srednjih i lakih tenkova i 25 baterija artiljerije.

Odsek Dunava od sela Batine do Baje branila je nemačka 31. SS divizija »Lombard« divizija (formirana od jugoslovenskih i mađarskih Švaba) sa nekoliko mađarskih pešadijskih i graničnih bataljona. Južno od Batine, ojačan delovima 92. motomehanizovane brigade i nekim nemačkim policijskim jedinicama i mađarskim graničnim bataljonima, branio se jedan puk elitne nemačke divizije »Brandenburg«.

U rejonu pustare Izabela, severno od Batine, prikupljala se glavnina 13. SS divizije »Handžar«, koja je ovde bila doveđena iz Jugoslavije radi sređivanja i reorganizovanja.

U širem rejonu Pečuja bio je stacioniran 2. korpus iz sastava mađarske tzv. Južne armije.

Ovaj deo fronta podržavalo je 25—30 nemačkih jurišnih aviona tipa »štuka« i »junkers«.

Uočivši koncentraciju naših i sovjetskih snaga na levoj obali Dunava, 10. novembra u Baranju je iz Srema prebačen Štab nemačkog 68. korpusa iz sastava 2. oklopne armije, sa generalom Felmijem na čelu, koji je preuzeo komandu nad ovim snagama.

Nakon forsiranja Dunava i do kraja batinske operacije, sa ostalih frontova na ovaj sektor fronta su prebačene još četiri nemačke divizije i to: 44. pešadijska »Hoch und Deuchmeister« i 71. pešadijska »Glihoste« sa italijanskog fronta, 1. brdska i 117. lovačka pešadijska divizija iz Jugoslavije i jedna konjička brigada iz Istočne Pruske. Pored ovih snaga

i glavnine 13. SS divizije »Handžar«, iz Jugoslavije su doveđeni i neki delovi 264. nemačke divizije, jedan puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa, ustaško-domobrantska pukovnija »Baranja«, nekoliko policijskih bataljona nemačke divizije »Stefan«. Za izvršenje protivudara u pravcu Mohača, iz Grupe armija »Jug« angažovan je 57. nemački oklopni korpus, a 1. decembra u južnu Mađarsku prebačena je 2. nemačka oklopna armija sa štabovima 22. i 68. nemačkog armijskog korpusa.

Prema tome, ukupna jačina neprijateljskih snaga angažovanih na ovom sektoru fronta do završetka batinske operacije iznosila je više od 60.000 vojnika. Ako se uzmu u obzir i mađarske fašističke snage, jačine oko jednog korpusa, koje su se nalazile u širem rejonu Pečuja, onda je njihova ukupna jačina iznosila oko 90.000 vojnika.⁴

Od sovjetskih jedinica u batinskoj operaciji učestvovala je 57. sovjetska armija (tri streljačka korpusa — 75. i 64. streljački i 6. gardijski), 32. motomehanizovana brigada i mnogobrojna artiljerijska i inženjerijska ojačanja.

Nakon ovladavanja batinskim mostobranom, kod Mohača, u pravcu Sekešfehervara angažovani su kompletna 4. gardijska armija i ostale snage 3. ukrajinskog fronta. Iz vazduha podršku je pružala 17. vazduhoplovna armija pod komandom maršala avijacije Sudeca.⁵

*Od jugoslovenskih snaga u batinskoj operaciji neposredno je učestvovala 51. vojvođanska udarna divizija (Dvanaesta i Sedma vojvodanska brigada na batinskom i Osma vojvođanska brigada na apatinskom pravcu). U operativnoj rezervi nalazila se 16. vojvodanska udarna divizija, a za obezbeđenje levog krila 75. sovjetskog korpusa, na levoj obali Dunava nalazila se 36. vojvodanska udarna divizija. Za obezbeđenje postignutog uspeha i levog krila trupa 3. ukrajinskog fronta na levoj obali Drave upotrebljen je 12. vojvođanski korpus (oko 26.000 boraca).*⁶

U operativnom pogledu, našim i sovjetskim snagama koje su učestvovali u batinskoj operaciji sadejstvovali su 1. pro-

⁴ Arhiv VII, NAV, NT 311, f. 191; Šarohin, *Put k Balatonu*, Moskva 1966, 10; Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 1—4.

⁵ Šarohin, nav. delo.

⁶ Zbornik dokumenata NOP-a, tom 1, knj. 10, dok. br. 10.

leteski korpus u Sremu kao i 6. slavonski i 10. hrvatski udarni korpus u Slavoniji, koji su dejstvovali u neposrednoj pozadini 2. nemačke oklopne armije. U operativno-strategijskom pogledu, snagama 3. ukrajinskog fronta sadejstvovala je i ceca Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, koja je u to vreme vezivala za sebe oko 700.000 nemačkih i kvislinških vojnika. Posebnu ulogu u tom pogledu odigrali su Južna operativna grupa (pet divizija), divizija NOVJ koju je u to vreme formirao Vrhovni štab NOVJ sa zadatkom da sprečava izvlačenje nemačkih snaga pod komandom generala Lera iz Grčke i Jugoslavije prema severu.

Neprijateljska odbrana oslanjala se na veliku vodenu prepreku i poplavljeni zemljište na desnoj obali Dunava. Bila je utvrđena fortifikacijskim objektima poljskog tipa, izgrađenim duž nasipa i na istočnim obroncima belomanastirske grede. Neprijatelj je vrlo umešno iskoristio svaki veštački i prirodni objekt na desnoj obali Dunava za organizaciju svoje odbrane i vatre nog sistema (nasipi, propusti, uvale, vinogradarski podrumi, naseljena mesta, žičane i minske prepreke itd.).

Priprema za forsiranje

Prema prvobitnoj zamisli, bilo je predviđeno da se snagama sovjetskog 75. streljačkog korpusa i 51. vovodanske divizije što pre forsira Dunav, ne čekajući na prikupljanje glavnih snaga, nakon ovladavanja operativnim mostobranom i uvođenjem u borbu novih ešelona sovjetske 57. armije i 3. ukrajinskog fronta trebalo je produžiti nastupanje u dva pravca: na severozapad, prema Sekešfehervaru, i na zapad, prema Nađkanjiži.⁷

Iako vreme nije dozvoljavalo da se izvrše temeljite pripreme, uobičajene za ovako velike i složene operacije, učinjeno je sve što se moglo učiniti za tako kratko vreme.

Zbog angažovanja svojih formacijskih sredstava za prelazak Dunava kod Beograda i Tise, Komanda 3. ukrajinskog fronta nije mogla obezbediti 57. armiji dovoljan broj plovnih

⁷ Šarohin, nav. delo.

sredstava za forsiranje Dunava kod Batine. Zato je bilo potrebno maksimalno iskoristiti postojeća mesna i priručna sredstva.

Tako su do početka forsiranja prikupljeni kod Bezdana i Apatina 7 formacijskih i 3 civilna motorna brodića nosivosti do 13,5 tona, 27 šlepova i 180 ribarskih čamaca nosivosti 400—600 kg. Kako se kasnije ispostavilo, bila su ovo skromna i nedovoljna prevozna sredstva zbog jake i efikasne neprijateljske vatre.⁸

Inženjerijske jedinice uspele su do početka forsiranja da uredi odseke i mesta prilaza, da osposobe prilazne puteve, linije ukrcavanja, komandna mesta i druge objekte, vešto maskirajući sve te rade.

Nakon izbijanja na levu obalu Dunava, jedinice 75. streljačkog korpusa preduzimaju intenzivna izviđanja radi prikupljanja podataka o neprijatelju i njegovom sistemu odbrane. S jugoslovenske strane velike uspehe u tom pogledu postigli su obaveštajni organi 51. divizije sa kapetanom Vašom Veskovićem na čelu.

Da bi se proverili dobijeni podaci o neprijatelju i uspostavili manji mostobran, 7. novembra počela su nasilna izviđanja delova 74. i 233. streljačke divizije. Prvi mostobran južno od Apatina uspostavila je jedna četa 360. puka 74. streljačke divizije. To je pošlo za rukom i još nekim delovima iste divizije. Međutim, ni jedan od ovih prednjih odreda 74. divizije nije uspeo da se dohvati nasipa na desnoj obali Dunava na kojem se nalazio glavni odbrambeni položaj neprijatelja. Još manji rezultati postignuti su na batinskom pravcu, na kojem je teškom mukom oslojen samo komadić zemljišta severno od Batine.

Političko-psihološke pripreme za predstojeće borbe izvršene su u znaku velikih vojno-političkih pobeda saveznika i proslave 27-godišnjice velike oktobarske revolucije.

Na mnogobrojnim sastancima i konferencijama primani su novi članovi Partije i SKOJ-a, prijavljivani su dobrovoljci za prve talase i prednje odrede, kao i za ostale najteže vojne zadatke.

⁸ Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 7—1/2.

Početak forsiranja i prva faza bitke za mostobran

Tačno u ponoć 10/11. novembra na mali mostobran severno od Batine počelo je prebacivanje prvih talasa 703. puka 233. streljačke divizije. Pravo iz čamaca borci su pošli u juriš, proširili mostobran i prišli belomanastirskoj gredi sa severa. Međutim, Batina se mogla zauzeti samo neposrednim napadom sa Dunava. Taj zadatak dobila je Dvanaesta vojvodanska brigada.

Pred zoru 11. novembra, koristeći se jutarnjom izmagli-com, jedna četa dobrovoljaca, skojevaca i omladinaca Dvanaeste vojvodanske brigade prešla je Dunav u malim ribarskim čamcima i jurišem izbacila iznenadene neprijateljske vojnike iz prvih rovova, zauzela dvadesetak kuća u istočnom delu sela, učvrstila zauzeti mostobran i odbila nekoliko neprijateljskih protivnaka.⁹

U toku dana na oslojeni mostobran prebačeni su 1. i 4. bataljon Dvanaeste vojvodanske brigade i jedan bataljon 572. streljačkog puka 233. sovjetske divizije. Ujutru 12. novembra na mostobran je prebačen i 2. bataljon Dvanaeste vojvodanske brigade. Energičnim napadom Brigada je toga dana zauzela gotovo celo selo i nastavila da goni iznenadenog neprijatelja prema raskrsnici puteva i koti 169.

Dvanaestog novembra u 11 časova i 30 minuta, uz snažnu artiljerijsku vatru i podršku iz vazduha, neprijatelj je uveo u borbu nekoliko bataljona pešadije i 10 lakih tenkova i samohodnih oružja i potisnuo delove Dvanaeste brigade u severoistočni deo sela a zatim se u rejonu železničke stanice probio kroz borbeni poredak 4 bataljona Dvanaeste brigade, do skelskog pristaništa, usled čega je situacija na mostobranu postala kritična.

U 16 časova neprijatelj je doveo nova pojačanja i predu-*eo* još žešći protivnapad. U glavnoj ulici Batine došlo je do dramatične i neravnopravne borbe naše pešadije i sovjetske artiljerije sa nemačkim tenkovima.

Noću 12/13. novembra na mostobran su prebačeni 5. bataljon Dvanaeste brigade i još dva bataljona 572. streljačkog

⁹ Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 7—1/2.

puka. Sutradan, 13. novembra, rešen da konačno likvidira mostobran, neprijatelj je preduzeo do tada najjači protivnapad. Posle višečasovne artiljerijske i avio-pripreme i pošto je ubacio u borbu nove snage, uspeva da potisne Dvanaestu vojvo dansku brigadu i delove 572. puka na uski pojaz uz obalu i u severoistočni deo sela.

Uz krajnje naprezanje snaga. Brigada je odbila sve protivnapade neprijatelja i održala se na osvojenom mostobranu sve do pristizanja svežih bataljona, Sedme vojvodanske brigade i 73. sovjetske gardijske divizije.

Na apatinskom pravcu ispostavilo se da prethodno osvojeni mostobran 360. i 109. puka, a docnije i mostobran 78. pešadijskog puka 74. sovjetske divizije, nisu mogli poslužiti kao osnovica za dalje proširenje uspeha i uvođenje u borbu novih snaga. Pred njima se nalazila nova vodena prepreka — rukavac Starog Dunava, zatim dobro utvrđena i posednuta »damba«, nasip visok nekoliko metara, koji je dominirao okolinom i bio prekriven nemačkim rovovima, mitraljeskim gnezdima i topovima za neposredno gadanje. Jedino je 3. bataljon 78. puka uspeo da se približi utvrđenom nasipu na samo dvadesetak metara kod parobrodske stanice Kazuk i da održi ovaj manji mostobran sve do 19. novembra (do dolaska svežih sovjetskih snaga i Osme vojvodanske brigade), kada je konačno izvršen probor glavnog položaja neprijateljske odbrane na utvrđenom nasipu. Na batinskom mostobranu situacija je još bila kritična.

Ocenivši da postojećim snagama i rasporedom neće izvršiti planirani zadatak, maršal Tolbuhin naređuje da se na batinski pravac hitno prebac i uvede u borbu 64. streljački korpus (koji je u svom sastavu imao 73. gardijsku i 113. i 19. streljačku diviziju) i 7. vojvodanska udarna brigada 51. divizije NOVJ.¹⁰

U rejon Batine dovedene su i 9. artiljerijska divizija za probor kao i druge inženjerijske i artiljerijske jedinice 3. ukrajinskog fronta. Na apatinski pravac rokira se 75. streljački korpus, čije se težiste dotle nalazilo na batinskom pravcu. Osma vojvodanska brigada je zadržana još nekoliko dana u rejonu Mohača gde s ciljem operativnog maskiranja vrši de-

¹⁰ Šarohin, nav. delo 54 i 55; Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 2—1/2.

monstrativne pripreme za prelazak, a zatim se i ona rokira na apatinski pravac. Šesnaestoj vojvođanskoj diviziji naređeno je da se hitno prikupi u rejonu Sombor—Prigrevica, gde je ostala u operativnoj rezervi 3. ukrajinskog fronta. Sličan zadatak dobil-a je i 36. vojvođanska divizija koja se takođe prebacila u Bačku i prikupila na levom krilu 75. sovjetskog korpusa.^{1*}

I borci 73. gardijske divizije i Sedme vojvođanske brigade morali su isto tako, gotovo iz čamaca i skela, da polaze u juriš i proširuju već osetno smanjeni mostobran.

Nakon nekoliko silovitih juriša, selo Batina je ponovo zauzeto. Veoma teške borbe vodene su za »Piramidu« — kotu 169 ili »Krvavu kotu«, kako su je s pravom nazivali borci Sedme vojvođanske brigade. Ta kota je nekoliko puta prelazila iz ruku u ruke. I jedna i druga strana želete su da je zadrže zbog njenog izuzetnog taktičko-topografskog značaja i dominiranja nad okolinom i našim prilazima Dunava. Železničku stanicu takođe. Sve dok je neprijatelj držao ove objekte, nije se moglo govoriti o podizanju pontonskog mosta i prelasku krupnijih snaga na batinski mostobran. Nemci su u to vreme još imali prevlast u vazduhu.

Nakon šestokih juriša i borbi prsa u prsa 2. bataljon Sedme brigade i delovi 214. streljačkog puta 73. gardijske divizije konačno su zauzeli kotu 169 i odbacili neprijatelja jedan kilometar južno od nje. U tim jurišima izbačena je iz stroja većina četnih i vodnih rukovodilaca ovog bataljona. (Kota 169 nalazi se 150—200 m jugozapadno od sadašnjeg spomenika).

Železničku stanicu su zauzeli 3. i 2. bataljon Sedme vojvođanske brigade u tesnom sadejstvu sa 209. pukom 73. gardijske divizije i 3. bataljonom Dvanaeste vojvođanske brigade. Osetne gubitke tom prilikom pretrpeo je 209. puk, koji je nastojao da stanicu obuhvati sa jugozapada gde je naišao na unakrsnu vatru nedaleko od podvožnjaka. Slično je prošao i 3. bataljon Dvanaeste brigade, koji je, napadajući duž komunikacije Batina—Zmajevac, za kratko vreme izgubio polovinu svoga sastava.

¹¹ Arhiv VII, k. 951, reg. br. 2/37; k. 951/A, reg. br. 3/18—40; k. 295, reg. br. 5/1; k. 589/B, reg. 10/9—14 i 15; k. 295. reg. br. 3/47.

Borba za proširenje i spajanje batinskog i apatinskog mostobrana

Nakon ovladavanja Batinom i kotom 169 i uvođenja u borbu 64. streljačkog korpusa, nastala je druga etapa operacije — borba za proširenje i spajanje batinskog i apatinskog mostobrana. Posle neobično jake i na jugoslovenskom ratištu do tada neviđene artiljerijske i minobacačke vatre i vatre iz aviona, počeo je 19. novembra, na Dan sovjetske artiljerije, probor nove odbrambene linije neprijatelja, koja se sada protezala od sela Draža do sela Zmajevca.

Preko uspostavljenog pontonskog mosta na mostobran su u međuvremenu prebačeni 113. i 19. streljačka divizija i 1. bataljon Sedme vojvodanske brigade, koji je ujedno bio i poslednja rezerva 51. vojvodanske divizije.

Nakon višečasovne vatre iz više od 1.000 artiljerijskih i minobacačkih cevi, otpočeli su juriši pešadije podržane samohodnom artiljerijom i tenkovima. Naročito efikasno i negativno moralno dejstvo na neprijatelja imali su neprekidni plotuni sovjetskih minobacača »kačušak«. Toga dana prvi put prevlast u vazduhu prešla je na stranu sovjetske avijacije.

Najjači otpor u tom trenutku neprijatelj je pružao sa dobro utvrđenih i branjenih kota 206 i 205, gde se tada naložilo njegovo težište odrane. Nemci su dobro znali da bi gubitkom ovih kota izgubili i belomanastirsku gredu. Komandant »Jugoistoka« maršal fon Vajks izričito je zabranio povlačenje sa ovih položaja.

Tri dana i tri noći juriši delova triju sovjetskih i jedne naše divizije smenjivali su se sa neprijateljskim protivnapadima. Nemci su ovde upotrebili svoju poslednju armijsku rezervu — oklopni grenadirski bataljon i 131. grenadirski puk, koji su uspeli da povrate već izgubljenu kotu 205. Komandant 64. sovjetskog korpusa, general Kravcov, uveo je tada u borbu svoj drugi ešelon i preduzeo opšti napad na čelom frontu. U ponovljenim jurišima i uz teške obostrane gubitke, konačno su pali i ovi neprijateljski položaji.¹²

Istovremeno sa napadom na kotu 205. i 206. a u tesnom sadjestvu sa 209. pukom 73. divizije, Sedma vojvodanska bri-

¹² AVII, NAV, NT 131, f. 191, str. 417, 408, 415—417 prevoda.

gada je prešla u napad na utvrđeno selo Zmajevac, zauzela ovo mesto i probila front na sektoru na kome je neprijateljska odbrana bila veoma žilava. Nemci su ovde umešno iskoristili mnogobrojne uvale i poprečne useke belomanastirske grede i branili svaku kuću duž komunikacije. Potiskujući neprijatelja sa jedne uzastopne linije na drugu, Sedma brigada je zauzela selo Suzu i izbila pred jako neprijateljsko uporište Kneževi Vinograđi.

Na apatinskom pravcu i na malom mostobranu 78. streljačkog puka, 18. novembra uvedena je u borbu i Osma vojvodanska brigada 51. udarne divizije. Posle ogorčene višednevne borbe, njeni bataljoni zauzeli su deo utvrđenog nasipa kod parobrodske stanice Kazuk i pustara Ciprošat i Monjoroš, koje su branili pripadnici nemačke divizije »Brandenburg«. Da bi došli do utvrđenih neprijateljskih položaja na dunavskom nasipu, borci su morali da gaze vodu do pojasa, a negde i do vrata. Nakon trodnevnih krvavih juriša oni su uspeli da očiste oko dva kilometra utvrđenog nasipa i proteraju neprijatelja sa pustare Mirkovac i Malog Dunava, gde se nalazila njegova sledeća linija odbrane. Gazeći kroz duboko blato i prenoseći teško oružje na rukama, jedinice 75. korpusa i Osme vojvodanske brigade takođe su izbile pred Kneževe Vinograde. Tu se povezuju sa borcima Sedme vojvodanske brigade a time dolazi i do povezivanja batinskog i apatinskog mostobrana.

Naredivši da se borba vodi do poslednjeg čoveka i da se primenjuju drastične mere radi sprečavanja rasula, nemačka komanda je nastojala da po svaku cenu uspostavi narušeni sistem odbrane na novoj liniji: Vardarac—Lug—Grabovac—Kneževi Vinograđi—Branjina—Duboševica.¹³

Proboj poslednje neprijateljske linije i oslobođenje Baranje

Ne dozvoljavajući neprijatelju da konsoliduje novu odbrambenu liniju i nastojeći da što bolje iskoristi uspeh 64. streljačkog korpusa kod Udvara i Duboševice, komandant 57. sovjetske armije general Šarohin uveo je na tom pravcu svoj

¹³ AVII, NAV, NT 311, f. 191, str. 399 i 407.

drugi ešelon — 6. gardijski korpus i 32. motomehanizovanu brigadu.

U proboru poslednje odbrambene linije neprijatelja u Baranji, 51. vojvodanska divizija imala je vrlo značajnu ulogu. Ona je napadala na sektoru na kome je neprijateljska odbrana bila najžilavija. Tako je njena Sedma brigada danonoćno jurišala na jako neprijateljsko uporište Kneževi Vinogradi, u koje su se povukli ostaci 13. SS divizije »Handžar« i ostale kvislinske formacije. Sve do 25. novembra tu su se vodile ogorčene ulične borbe u kojima su se neprekidno smenjivali napadi i protivnapadi. Skoro potpuno okružen, neprijatelj se uporno branio čak i kada je njegov front u severozapadnom delu Baranje bio probijen. Zapleten u teške ulične borbe, neprijatelj iz ovog najvećeg garnizona i uporišta nije mogao izvući ni jednu svoju jedinicu i uputiti je na ugrožene delove fronta kod Branjine i Duboševice.

Ocenivši da neprijateljska vatра ipak malaksava i da on pokušava da se izvuče iz okruženog uporišta u Kneževim Vinogradima, Sedma vojvodanska brigada je preduzela opšti napad i 26. novembra zauzela ovo mesto. U međuvremenu, njen 4. bataljon je u zauzetom Kamencu odbio snažan protivnapad tek prispelih delova 1. brdske nemačke divizije.¹⁴

Osma vojvodanska brigada imala je sličnu situaciju na Malom Dunavu i na liniji Vardarac—Lug—Grabovac. Neprijatelj je nastojao da po svaku cenu zadrži u svojim rukama komunikaciju Osijek—Beli Manastir, koja ga je povezivala sa njegovim snagama u Jugoslaviji i odakle mu je neprekidno stizala pomoć na ugrožene delove fronta. Posle višednevnih ogorčenih borbi i neprekidnih jurša preko poplavljene zemljišta i nabujalog Malog Dunava, Osma vojvodanska brigada je probila utvrđenu neprijateljsku liniju, presekla komunikacije Osijek—Kneževi Vinogradi i Osijek—Beli Manastir i 27. novembra zauzela važnu saobraćajnu raskrsnicu Dardu. U tim borbama posebno se istakao njen 2. bataljon u zauzimanju sela Luga i mosta na Malom Dunavu.

Vežujući za sebe jake neprijateljske snage, brigade 51. vojvodanske divizije pomogle su korpusima 57. sovjetske armije

" AVII, NAV, NT 311, f. 191, str. 450-469 prevoda i Košta N a ct, intervju u NIN-u od 16. V 1965.

da probiju poslednju neprijateljsku liniju na sektorima: Duboševica—Beli Manastir i Grabovac—Kneževi Vinogradi.

Ocenivši da je neprijatelj glavne snage usredsredio na batinsko-apatinski mostobran, komandant 3. ukrajinskog fronta je naredio da se kod Mohača obrazuje novi mostobran i da se na tom mestu, umesto kod Batine, kako je prvobitno zamišljeno, prebaci drugi ešelon fronta — 4. gardijska armija.¹⁵ Neprijatelj je bio potpuno zbnjen ovom odlukom. Još nije bio u stanju da oceni u kom pravcu je usmeren glavni udar i koji je cilj trupa 3. ukrajinskog fronta posle forsiranja Dunava.

Pošto su zauzele Beli Manastir i presekle komunikacije koje iz ovog mesta vode prema Pećuju i Mohaču, jedinice sovjetske 57. armije su preduzele gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu »Vilanj položaja«. Na ovim položajima štab 68. nemačkog korpusa nameravao je da pruži odbranu do pristizanja novih snaga sa ostalih frontova. Međutim, posle energičnog i iznenadnog prodora 6. gardijskog korpusa i 32. motorne-hanizovane brigade kod Sederkenja, neprijatelj je bio prinuđen da napusti ovu pripremljenu liniju odbrane gotovo bez borbe. Snažnu sovjetsku ofanzivu u južnoj Mađarskoj nije više mogao da zaustavi ni 22. armijski korpus prebačen iz Jugoslavije, ni još jedna, 71. pešadijska divizija, prebačena sa italijanskog fronta, kao i jedna konjička brigada iz Istočne Pruske. Ofanziva 57. sovjetske armije biće zaustavljena tek 10. decembra pred Nadkanjižom i na obalama Blatnog jezera.

Istovremeno sa napredovanjem sovjetskih trupa prema Pećuju i Sekešfehervaru, jedinice 51. vojvodanske divizije gonile su razbijene neprijateljske delove iz južne Baranje i izbile na levu obalu Drave.¹⁶

Posle žestokih juriša preko poplavljenog i miniranog zemljišta, Osma vojvodanska brigada je likvidirala zaostali neprijateljski mostobran kod Tvrđavice i Podravlja (severno od Osijeka).

U oslobođenu Baranju prebačene su i ostale divizije 12. vojvodanskog korpusa, koje su dobole zadatak da posednu levu obalu Drave i da svojim aktivnim dejstvom na suprotnoj

¹⁵ M. V. Zaharov, *Oslobodenje jugoistočne i centralne Evrope 1944—1945*, Moskva 1970.

¹⁶ Arhiv VII, k-1395, reg. br. 247 1/2.

obali obezbede levi bok i pozadinu trupa 3. ukrajinskog fronta i sadejstvuju našim snagama na Sremskom frontu i u Slavoniji.

Tako se završila jedna od najtežih, a posle beogradske operacije i najvećih zajedničkih operacija delova Narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije vođenih na našoj teritoriji u toku drugog svetskog rata. Bila je to još jedna velika zajednička pobeda koja je ubrzala konačni slom fašističke Nemačke.

Značaj i posledice batinske operacije

Batinska operacija se ne može posmatrati odvojeno od budimpeštanske i svega onoga što se u to vreme dogadalo na Istočnom frontu. Još manje se ona može posmatrati izdvojeno od situacije na jugoslovenskom i jugoistočnom ratištu i od onih teških bojeva koje je u to vreme vodila NOVJ protiv nemačkih snaga u Jugoslaviji. Isto tako, ona se ne može mehanički pripajati isključivo budimpeštanskoj operaciji, ili pak Sremskom frontu, tretirati kao neka »lokalna«, potpuno samostalna, ili »periferna« operacija i sl.

Dimenzije i značaj ove operacije mnogo su veći nego što bi se to moglo zaključiti iz onoga što je do sada zabeleženo u našoj i sovjetskoj istoriografiji. Njene vremenske i prostorne dimenzije su daleko šire od osvajanja mostobrana i oslobođenja Baranje. Njen krajnji cilj je bio dalekosežniji, a ostvaren je tek zaokruženjem Budimpešte i izbijanjem sovjetskih snaga na Blatno jezero i u rejon Nađkanjiče, a jugoslovenskih snaga na levu, a nešto kasnije i desnu obalu Drave.

Pozitivne reperkusije ove operacije su višestruke. Oslobođenjem velikog dela žitorodne mađarske teritorije i čvrsto oslonivši svoje levo krilo na levu obalu Drave, na jugoslovenski front i NOVJ, Crvena armija dobila je veliku operativno-strategijsku prednost na ovom delu fronta. Njeni dotle razvučeni južni frontovi ponovo su se prikupili sa balkanskog ratišta i usredsredili neposredno prema Beču i Budimpešti. Izbijanje 57. sovjetske armije u rejon Nađkanjiče približio je sovjetski front u južnoj Mađarskoj savezničkom frontu u Italiji na dotle najmanje rastojanje. Nemačka grupacija na jugoistočnom ratištu našla se u nezavidnoj situaciji. Zabijanje ovako du-

bokog klina između grupa armija »Jug« i »Jugoistok« dovelo je praktično do njihovog razdvajanja, a Grupi armija »Jugoistok« zaprećeno je da se nađe potpuno odsečeno od Nemačke i zaokružena na jugoistočnom ratištu. Razvučene na širokom frontu i izložene danonoćnim napadima NOVJ sa fronta i iz pozadine, ove nemačke snage su sada morale da obrazuju i novi front na severu, na desnoj obali Drave. Tu je morao biti angažovan ceo 91. armijski korpus a nešto docnije i 15. kojnički korpus i jake ustaško-domobranske snage.

Posle batinske operacije nemačka komanda još dugo nije znala kuda će se uputiti sovjetske i jugoslovenske, a nešto kasnije i bugarske divizije, prikupljene na levoj obali Drave i u južnoj Madarskoj. Ona je pretpostavljala, ne bez osnove, da će se te snage uputiti ka Zagrebu i dalje ka Trstu, radi spašavanja sa zapadnim saveznicima u Italiji. Stvaranjem virovitičkog mostobrana, na koji su se posle oslobođenja Baranje uputile jedinice 12. vojvodanskog korpusa, odnosno jugoslovenske 3. armije, ta pretpostavka je postala još verovatnija. Otud je i razumljiva upornost Nemaca da onemoguće sve docnija dejstva NOVJ na desnoj obali Drave.

Za jugoslovenske snage i NOVJ pobeda kod Batine je takođe imala višestruki pozitivan značaj. Neprijateljske snage, koje su sa desne obale Dunava ugrožavale severnu Bačku odbačene su dalje na zapad. Oslobođena je naša Baranja. Izbijanjem naših divizija na levu obalu Drave i njeno posedanje sve do Barča ugrozilo je istureni nemački front u Sremu i stvorilo operativnu prednost NOVJ i mogućnost udara u bok i pozadinu ovih snaga. Ta prednost je kasnije još više došla do izražaja stvaranjem tzv. virovitičkog mostobrana i povezivanjem sa 6. slavonskim i 10. hrvatskim korpusom. Ta prednost je konačno iskorišćena prilikom probroja Sremskog fronta.

Za vojvodanske jedinice koje su neposredno učestvovalе u batinskoj operaciji i za Vojvodinu uopšte ove borbe su imale i poseban značaj. U njih su učestvovali borci svih naroda i narodnosti Vojvodine. Tako je samo u Osmoj vojvodanskoj brigadi bilo oko 1.700 Bunjevaca i Mađara iz okoline Subotice, Sente i Bečeja. U Sedmoj i Dvanaestoj brigadi borio se veliki broj pripadnika slovačke i rumunske narodnosti. Ako se pri tome ima u vidu da su svi oni, sem neznatnog broja, dobrovoljno stupili u jedinice 51. vojvodanske divizije i da su time i

svojom krvlju i životima potvrdili želju da žive u novoj i slobodnoj Vojvodini, ravnopravnoj zajednici svih naših naroda i narodnosti, onda je taj značaj još veći.

Borbe u Baranji i kod Batine predstavljaju prekretnicu u dotadašnjem načinu ratovanja za jedinice koje su u njima učestovale. Mlade vojvođanske brigade, koje su dотle ratovale uglavnom na »partizanski način«, bile su prinuđene da preko noći pređu na frontalne borbe, i to frontalne borbe sa forsiranjem najvećih reka, koje predstavljaju najteži vid borbenih dejstava.

Svoj prvi i najteži borbeni zadatak najmlađa divizija NOVJ, koja je u svom sastavu imala dve trećine novog i neobučenog ljudstva, izvršila je zahvaljujući visokom borbenom moralu, srčanosti i masovnom heroizmu svojih boraca.

Osim nedovoljnog borbenog iskustva i nevičnosti u vodenju frontalnih borbi, treba naglasiti još jednu okolnost koja je, pored svojih neosporno dobrih strana, imala i negativnih poslednica. Neposredno uoči batinske operacije jedinice 51. vojvođanske divizije izvršile su preoružanje i zamenu svog trofejnog oružja sovjetskim pešadijskim i artiljerijskim naoružanjem i opremom. Nemajući vremena za obuku, prvi kontakt sa ovim oružjem i njegovo isprobavanje borci su doživeli u toku borbi za Batinu. Zajedno sa ispaljivanjem prvih metaka, sa novog oružja topio se debeli sloj žutog zaštitnog podmaza.

Oko 90% boraca 51. divizije sačinjavali su omladinci do 20 godina. Najviše njih nije dотле učestvovalo u borbi. U neprekidnim dvadesetodnevnim jurišima ovi mladići završavali su svoju vojnu obuku, vojnički sazrevali i bukvalno preko noći postajali iskusni borci, bombaši, puškomitralscici. Bila je to najdrastičnija vojna obuka, u kojoj su svaka greška i nesmotrenost plaćeni krvlju i životima.

Za jedinice i šablove NOVJ posebnu teškoću predstavljala je činjenica što nisu imali posebna sredstva i svoja mesta prelaska. Teret organizacije i pripreme za prelazak Dunava ležao je na štabovima 75. i 64. streljačkog korpusa Crvene armije. Sem neznatnih izuzetaka, sredstva veze, sadejstva kao i artiljerijsku podršku prelaska obezbedivale su sovjetske jedinice. To je sve stvaralo teškoće našoj komandi i dovodilo do većih gubitaka, gomilanja i mešanja jugoslovenskih i sovjetskih jedinica. Vrlo često, a naročito u prvoj etapi operacije, bataljoni,

pa i čete naše vojske bili su izmešani sa sovjetskim bataljonom i pukovima. To je otežavalo komandovanje, ali je ostavljalo više prostora za inicijativu nižih štabova i komandi.

Izmešani sa sovjetskim borcima, mladi Vojvodani brzo su usvojili tehniku i taktku savremenog frontalnog ratovanja odiskusnijih sovjetskih jedinica. Posebno kada je reč o ukopavanju i maskiranju.

U Batini smo krvlju platili saznanje o nužnosti ukopavanja u zemlju. Naši borci su više voleli da jurišaju nego da se brane. Takvi su nam bili: taktika, navike jedinica i borbeni mentalitet našeg čoveka. U Batini smo od Rusa naučili da se ukopavamo u što užim i dužim rovovima, da odatle iz zaklona propuštamo neprijateljske tenkove a sačekujemo pešadiju. Bilo je slučajeva da su njihovi tenkovi dopirali čak do Dunava i тамо bili uništeni, jer ih njihova pešadija zbog naše vatre nije mogla da podržava. (Izjava pukovnika Vladimira Brankovića, tadašnjeg komesara Sedme vojvodanske brigade, objavljena u *Dnevniku* 9. XI 1969).

Moglo bi se postaviti pitanje — zašto je u jednoj od najtežih i najsloženijih ratnih operacija angažovana jedna od najmladih divizija NOVJ, koja se još nalazila u formiranju? Da li je postojalo neko drugo rešenje i da li su njeni golobradi borci, koji su sačinjavali većinu, svoje prvo vatreno krštenje i svoj prvi susret sa ratom i oružjem morali doživeti u tako drastičnim uslovima?

Odgovor je bio, izgleda, samo jedan i potvrđan. Tako je nalagala ratna situacija. U tom trenutku u celoj Vojvodini i na levoj obali Dunava nije se nalazila više ni jedna veća formacija NOVJ. U Sremu, u zapadnoj Srbiji, na Drini, sve naše divizije bile su zapletene u teškim borbama sa jakim neprijateljskim snagama iz grupe armije »E« i »F«. Za njihovo izvlačenje iz borbe i dovodenje u rejon Sombora bilo je potrebno vreme. A vreme je ovde radilo za neprijatelja. Da bi se sprečilo njegovo potpuno utvrđivanje na desnoj obali Dunava i privlačenje jačih operativnih rezervi, neprijatelja je trebalo napasti odmah, tako reći iz pokreta. Osim toga, brigade 51. divizije već su se nalazile u kontaktu sa neprijateljem, ljudstvo je bilo sa terena Vojvodine a starešinski kadar iskusan i proveren u partizanskom ratovanju. Na suprotnoj strani se nalazila naša Baranja, koja je još stenjala pod čizmom omrzнутог okupatora, a sa nama je tada bila i proslavljen Crvena

armija. Borbeni revolucionarni zanos naše omladine bio je tada na takvom nivou da je bila spremna »golim rukama i na nebo jurišati« — kako se to lepo izrazio jedan naš pesnik.

*
* * *

Sovjetsko i jugoslovensko rukovodstvo odalo je zasluženo priznanje jedinicama naše i Crvene armije za ispoljeni herojizam i držanje u batinskoj operaciji.

Prvog decembra 1944. godine vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito uputio je Štabu 12. vojvodanskog korpusa depešu u kojoj izražava zahvalnost i priznanje borcima i rukovodiocima 51. vojvodanske divizije.

Izražavam svoju zahvalnost borcima, podoficirima, oficirima i politkomesarima 51. divizije, koji su pokazali izvanrednu hrabrost i upornost pri oslobođanju Baranje, na čelu sa Štabom Divizije, komandantom potpukovnikom Savićem, politkomesаром Divizije potpukovnikom Durom Medenicom i zamениkom komandanta Đurom Dulićem.

Naročito pohvalu zaslužila je 7. brigada ove Divizije na čelu su komandantom majorom Milanom Ješićem.

Rame uz rame sa herojskom Crvenom armijom borci Srema, Banata i Bačke borili su se nesebično za oslobođenje svoje braće u Baranji, a zajedno sa njima oni će goniti fašističke okupatore iz drugih delova naše zemlje. Jedinstvo i požrtvovanost u borbi protiv okupatora garancija je naše potpune pobjede.

Za junačke podvige u batinskoj operaciji Prezidijum Sovjetkog Saveza dodelio je 33 zlatne zvezde i zvanja heroja SSSR vojnicima i oficirima sovjetske 57. i 17. vazduhoplovne armije. Naša vlada dodelila je zvanje heroja naroda Jugoslavije četvoricu učesnika batinske operacije, dok je veliki broj jugoslovenskih i sovjetskih boraca dobio visoka vojna odlikovanja za hrabro držanje i junačke podvige. Bilo je slučajeva da su neki sovjetski oficiri, oduševljeni podvizima vojvodanskih boraca, skidali svoja odlikovanja da bi ih prikačili na njihove grudi. Za probor neprijateljskih položaja na nasipu kod Kazuka, oko 60 boraca i rukovodilaca Osme vojvodanske brigade predloženo je za visoka sovjetska odlikovanja.

U Moskvi su, nakon oslobođenja Baranje, 29. novembra 1944. u 21 čas pozdravljene jedinice 3. ukrajinskog fronta i 12. vojvodanskog korpusa sa 20 salvi iz 224 topa.

U svojoj dnevnoj zapovesti vrhovni komandant sovjetskih oružanih snaga pohvalio je jedinice sovjetske 57. armije i 51. vojvodanske udarne divizije pod komandom potpukovnika Šavića. Sve jedinice koje su učestvovale u ovoj operaciji dobile su počasni naziv »dunavske«.

Podvizi naših izviđača

Kao i sovjetske jedinice, i naše brigade su, po naređenju Štaba 51. vojvodanske divizije, po planu i stručnom rukovodstvu načelnika obaveštajnog odseka Divizije, kapetana Vase Veskovića pošle u izviđanje neprijatelja i prikupljanje obaveštajnih podataka o njegovom rasporedu, snagama i namerama.

Najaktivnija je, naravno u tom smislu, bila Dvanaesta vojvodanska brigada, koja je 3. novembra uspostavila kontakt sa neprijateljem i preuzeala odbranu leve obale Dunava na odseku od jugoslovensko-mađarske granice do kanala Ožulja—Laslo. Neprekidnim osmatranjem, saslušavanjem meštana i upućivanjem izviđačkih patrola, ona je prikupila dragocene podatke i predala ih obaveštajnim organima Divizije.

Kao što smo već videli, neprijatelj nije otkrivaо svoje vatrene tačke, već je na naše demonstracije najčešće odgovarao sa isturenih i lažnih vatreñih položaja. Zbog toga je bilo potrebno što pre uhvatiti »živi jezik« i saznati sve što je još nedostajalo o neprijateljskim snagama i njegovom sistemu obrane. Obaveštajni oficiri 75. streljačkog korupsa i 233. divizije neprestano su se vrzimali oko položaja naših jedinica, slali svoje izviđačke patrole na suprotnu obalu, ali nikako nisu uspevali da dođu do »pravog« izvora podataka, do neprijateljskog zarobljenika ili »živog jezika«, kako se on obično naziva u vojnoj terminologiji. Tog zadatka se prihvatio iskusni partizanski obaveštajni kapetan Vesković. Sa odabranom grupom izviđača koji su dobro vladali nemačkim i mađarskim jezikom i poznavali mesne prilike u Baranji, on je preko reke uputio odvažnog i snalažljivog pomoćnika obaveštajnog oficira Sedme vojvodanske brigade Radovana Petkovića Matu.

Pošto su neopaženo prešli reku južno od Batine, izviđači 51. divizije zarobili su u jednoj vodenici mađarskog oficira. Uhvaćen na spavanju kod svoje ljubavnice, mađarski oficir, pripadnik 16. pograničnog puka, spremno je ispričao sve što je znao i na karti ucrtao raspored i jačinu svih neprijateljskih jedinica na desnoj obali Dunava. Naredne noći, pri povratku, uhvatili su i jednog nemačkog podoficira, pripadnika brandenburške divizije. I on se pokazao kao veoma koristan izvor potrebnih informacija. Potvrdio je i dopunio podatke koje je dao zarobljeni oficir.

General Akimenko i njegovi obaveštajni organi bili su zadovoljni uspehom izviđača 51. vojvođanske divizije i podacima dobijenim od zarobljenika. Odvažni izviđač Ivan Jelačić, zvani Pivac, rodom iz Subotice,¹⁷ i Radovan Petković Mata dobili su pohvalu komandanta Divizije. To ih je podstaklo na još veće podvige u narednim borbama. I ne samo njih. Izviđačke jedinice mlade vojvođanske divizije, u to vreme popularno nazvane »razvijotka«, proslavile su se još nebrojeno puta do kraja rata. O njihovim podvizima mogla bi se napisati posebna knjiga.

Tih dana i za celo vreme batinske bitke obaveštajni organi i jedinice 51. vojvođanske divizije ostvarili su najčvršću saradnju i sadejstvo sa sovjetskim »razvedčikima« i bili su pravi »oficiri za vezu«, »releji« i »ambasadori« između naših i sovjetskih jedinica. Oni su korišćeni gotovo uvek za prikupljanje dopunskih podataka o neprijatelju, kao poznavaoци i tumači mesnih prilika, kao kuriri između naših i sovjetskih štabova i komandi. Slobodno se može tvrditi da nije bilo nijednog izviđačkog odreda, grupe, prednjeg odreda ili talasa sovjetskih jedinica u kojima nije bilo naših izviđača. Tako je, na primer, sa prednjim odredima i četama ruskog kapetana Rešetova i Bahmurova prešlo 14 izviđača i boraca Dvanaeste vojvođanske udarne brigade.

¹⁷ Ivan Jeličić Pivac bio je borac Izviđačke čete 8. vojvođanske brigade.

Osma vojvodanska brigada ulazi u borbu

Iako je jedna od mlađih brigada, Osma vojvodanska udarna brigada je u to vreme bila brojčano i u pogledu naoružanja jedna od najjačih brigada NOVJ. Na dan uvođenja u borbu, 19. novembra, imala je 2.775 boraca, svrstanih u pet bataljona; jedan protivtenkovski divizion i jedan eskadrom konjice. Od naoružanja je imala: šest topova PAK-88 mm, šest topova 40 mm, jedan top PA-40 mm, 17 teških i 11 lakih minobacača, zatim 22 protivtenkovske puške, 27 teških mitraljeza, 174 puškomitraljeza, 284 automata, više od 2.000 pušaka itd. (Najveći deo pešadijskog naoružanja bio je sovjetskog porekla, topovi su zarobljeni u Subotici, a konji u konjičkom eskadronu rekvirirani su iz ergele »Zobnatica«).

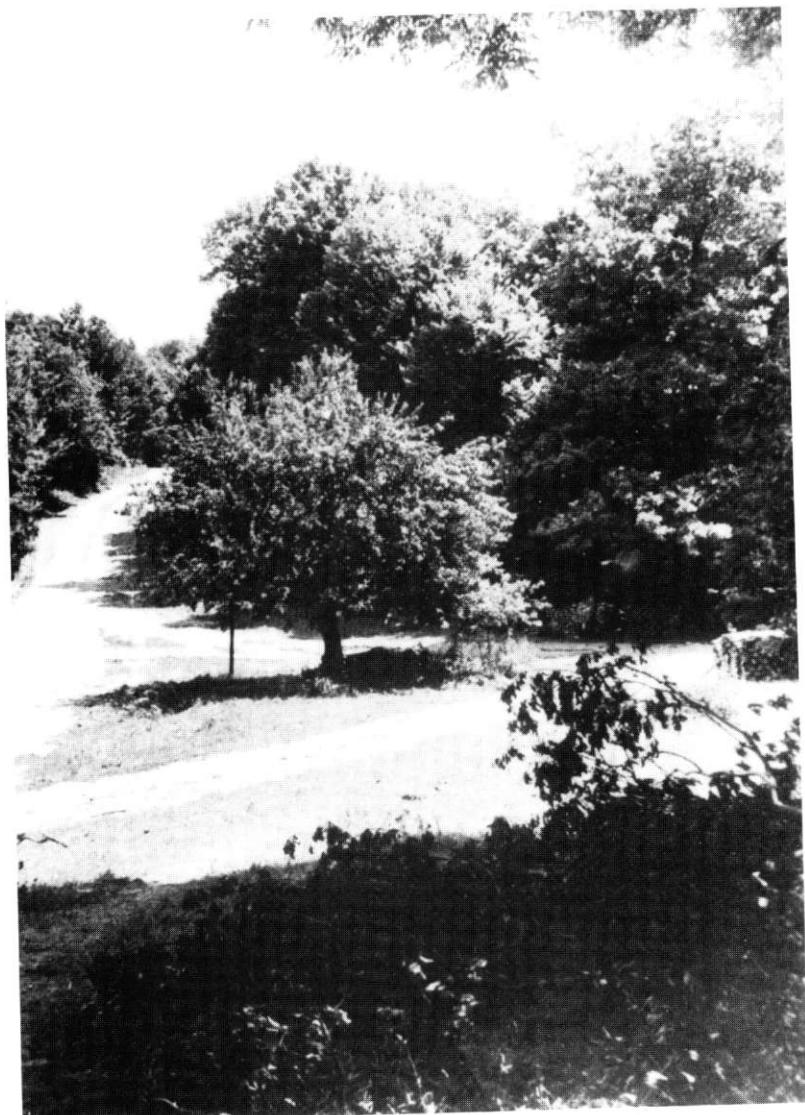
Ako se ima u vidu da su 236. i 74. sovjetska divizija bile brojčano oslabljene zbog teških borbi, a ljudske popune još nisu stigle, onda se ojačanje 75. korpusa Osmom vojvodanskom brigadom pokazalo kao celishodno rešenje.

Na početku batinske operacije, kao što je već rečeno, Osma vojvodanska brigada bila je upućena na mohački pravac, tj. na sektor Hercegsanto—Mohač, ali je već 13. novembra povučena sa tog sektora i prikupljena na očekujućem rejону u Bezdan—Kolut—Bački Breg radi prebacivanja na batinski mostobran.

I konačno, 15. novembra Osma brigada je dobila i treći put naređenje da promeni položaj. Ovog puta je sa batinskog upućena na apatinski pravac.¹⁸

¹⁸ Teško je objasniti zašto je i pored izričite naredbe komandanta Glavnog štaba Vojvodine, generala Koste Nada, da se cela 51. vojvodanska divizija angažuje na batinskom mostobranu i saudejstvuje »kozačkom generalu« njena već prikupljena Osma vojvodanska brigada, sa očekujućih rejona, istočno od Batine, ponovo pomerena na jug.

U Kupusini je trebalo da se poveže sa Štabom 236. sovjetske divizije i Komandom 75. sovjetskog korpusa. Tamo je, međutim, preana citiranoj deipeši, već pristizala Kamenjarova, 16. vojvodanska divizija, koja je po tom istom naređenju generala Nada trebalo da sadejstvuje 75. sovjetskom korpusu na apatinskom pravcu. Umesto 16. vojvodanske divizije, koja je zadržana u operativnoj rezervi sve do oslobođenja Baranje, na apatinski pravac je sada upućena Osma vojvodanska brigada iz sastava 51. vojvodanske divizije.



Proplanak zv. Jabuka na Fruškoj gori na kojem je 12. septembra 1944. godine formirana Osma vojvodanska udarna brigada



Milan Korač Kovač, narodni heroj, prvi komandant 8. VUB



Lazar Marković Čada, narodni heroj, komandant 1. bataljona 8. VUB



Štab Osme vojvodanske brigade u Subotici, oktobra 1944. Prvi s' teva je komesar brigade Vladimir Branković Gadža. Drugi desno je Uroš Ostojić Đetić, zamenik komesara brigade



Vasa Stajić sa Suprugom Babukom i Milanom Koricom Kovačom (desno) i Mišom Hadžićem (levoj po izlasku iz Sremskih Karlovaca



Drugi bataljon Osme brigade u Belegišu uoči prelaska u Banat



Ulazak Osme vojvodanske u Zrenjanin, početkom oktobra 1944. g.



Nemački tenkovi uništeni kod Belegiša,
u borbi sa Osmom vojvodanskom brigadom, oktobra 1944. g.



Omladinski rukovodioci 1. i 2. bataljona — Vera Nikolić i Stana iz Neradina



Osmnaest vojvodanska na maršu za Sentu, početkom oktobra 1944. g.



Grupa bataljonskih rukovodilaca Osme vojvodanske brigade. (Prvi s' desna je Aca Opojlević. U sredini je Lazar Marković Čada, Radivoj Filipović Kariman, Veselin Živković i Paja Veličanski (u košulji, komesar čete)

Grupa četnih i bataljonskih rukovodilaca. (Prvi s' leva u gornjem redu je Živođko Sudarski, Radivoj Filipović, Stevan Babić. U donjem redu su Ilija Nikolić Švarc i Aleksandar Ćalić Alojz)



Doček Osme vojvodanske u Senti. (Sa peškirima oko vrata su Jure Čule, Svetozar Kostić Čapa i Branko Dugandžija)



Grupa boraca Osme vojvodanske brigade sa omladincima Sente. (Prvi 's leva je Uglješa Živanović Rođa. Sa cigaretom u ruci je Mikica Budimčić Kuštra. Većina ovih omladinki postale su bolničarke 51. d.)



Ispraćaj Osme vojvodanske brigade na front iz Subotice

Nalet nemačkih aviona

Svoje položaje na levoj obali Dunava, koje je posela još 1. novembra i uredila za odbranu, Osma brigada je predala 734. sovjetskom streljačkom puku 233. streljačke divizije, koji je time preuzeo ulogu obezbeđenja desnog krila 57. sovjetske armije na mostobranu kod Batine. Zajedno sa izgrađenim položajima i prikupljenim sredstvima za prelazak Dunava, bataljona 734. puka predati su i dragoceni obaveštajni podaci o neprijatelju i njegovom sistemu odbrane na desnoj obali Dunava, koje su u toku petnaestodnevnog osmatranja i izviđanja prikupili brigadni i bataljonski izviđači.

Da bi se još više odvratila pažnja neprijatelja od mohačkog pravca, gde se u tom trenutku tajno prikupljala 4. gardijska armija, pokret jedinica Osme vojvodanske brigade prema Bezdanu izvršen je u dnevnom maršu. Sa uzvišenih položaja na desnoj obali Dunava, naročito sa onih na belomanastirskoj gredi i kod Mohača, neprijatelj je u svojoj operativnoj dokumentaciji pedantno registrovao svaki pokret naših jedinica, izvlačeći iz toga logičan zaključak da se ovde radi o novim grupisanim sovjetskim operativnim jedinica prema jugu i već uspostavljenom batinskom i apatinskom mostobranu. Tu će nadnih dana biti usmerena sva neprijateljska pažnja, što je, svakako, išlo u prilog plana operativnog maskiranja sovjetskog komandovanja o predstojećem forsiranju Dunava i kod Mohača. Na putu između Nađbaračke i Čatalje neprijateljska avijacija iznenadila je prateću četu Štaba Osme brigade i od vatre iz mitraljeza pогинуло je i ranjeno 13 vojnika.

Na očekujućim rejonima u Bačkom Bregu, Kolutu i Bezdanu Osma brigada (bez 3. bataljona) je ostala tri dana i tri noći u punoj bojevoj spremnosti za prelazak na batinski mostobran. Njen 3. bataljon ostao je u Baji sve do 15. novembra,

Njoj je to bilo već drugo, a do kraja batinske operacije uslediće i treće rokadno pomeranje na jug. Objašnjenja za takav neuobičajen postupak ne daju ni naši a ni sovjetski komandanti u svojim posleratnim napisima o batinskoj operaciji. Po svoj prilici, to su nalagale trenutna ratna situacija na zauzetim mostobranima, izmena prvo-bitne koncepcije operacije i potreba iza adekvatnijim grupisanjem već angažovanih prvih ešelonih.

kada je svoje položaje na Dunavu predao đelovima 4. gardijske armije i priključio se svojoj brigadi u Bezdalu. Tako su puna tri dana i tri noći borci Osme brigade, na levoj obali Dunava, bili nemici svetoduci najtežih okrašaja na batinskom mostobranu. Poplavljeni tereni i razlivene vode Dunava prenosili su sve do njihovih položaja neprekidne detonacije artiljerijskih i minobacačkih granata, štekatanje mitraljeza i zavijanje nemačkih »šutuka« koje su tukle naše prelaze na Dunavu. Noću, uz odsjaje vatre iz zapaljene Batine i svjetlosti izukrštanih raketa i eksplozija granata, slika bliskog ratišta bila je još impresivnija. Neprekidne kolone naših i sovjetskih ranjenika i dalje su pristizale sa obale i razmeštane po kućama u Kolatu i Bezdalu, pretvorenim u privremena previjališta i prihvatališta. Borci su istrcavali pred zaprežna kola, nudili svoju pomoć u prenošenju i smeštaju ranjenika i raspitivali se za svoje drugove i poznanike iz Sedme i Dvanaeste vojvodanske brigade. Mnogi su među njima prepoznali svoje rođake, komšije i prijatelje.

Još težu sliku ugledali su borci Osme vojvodanske brigade na svom narednom marševskom pokretu od Bezdana prema Kupusini 16. novembra. Na desnoj strani puta prema Sombornu, u zaklonima od šumskog raslinja i kolonama zaprežnih kolaka zaklonjenih od pogleda iz neprijateljskih aviona, bile su stotine naših i sovjetskih ranjenika. Tu su zaustavljeni do pada noći i maskirani da ne bi postali nova meta neprijateljskih aviona. Strahujući da bi ova potresna slika iskasapljenih mlađih ljudi mogla negativno da utiče na borbeni moral, Štab Brigade je zatražio od partijskog rukovodioca Uroša Ostojića Djetića i sekretara Brigadnog komiteta SKOJ-a Mihajla Veselinovića Recka da održe kratke, leteće sastanke partijskih i skojevskih aktivaca i preduzme mere za podizanje borbenog raspoloženja u jedinicama. Teške borbe na Kazuku i na desnoj obali Dunava pokazale su ubrzo da su ova strahovanja bila nepotrebna. Iako pretežna većina ovih mlađih boraca iz okoline Sente i Subotice nije dotle učestvovala u borbama i prvi put se susrela sa ovako očiglednim posledicama borbe koja i njih očekuje, njima je ovaj susret sa ranjenicima upravo pomogao da shvate i pre bitke sa kakvim neprijateljem imaju posla, da ih motiviše na masovni heroizam i raspali u njima još veću mržnju prema neprijatelju.

Po izlasku iz Bezdanske šume (kota 88), na putu prema Bahrovom salašu, kolonu Osme vojvodanske brigade napali su nemački avioni. U formacijama od po 7—8 »štuka« i »meseršmita« pojavljivali su se iznenada iza belomanastirske grede i u brišućem letu obasipali je mitraljeskim rafalima i bombama. Iskustvo sa pratećom četom kod Čatalje kao da je već bilo zaboravljeno, a trodnevno osmatranje neprijateljskih avionskih udara po batinskom mostobranu kao da ih nije ničemu naučilo. Na unošenje zabune i iznenađenja u kolonu Osme vojvodanske brigade uticali su i sovjetski lovački avioni koji su desetak minuta ranije nisko nadletali svoje kolone koje su se kretale po istom putu ali u suprotnom pravcu, prema Batini.

— Svoji! ... Svoji! ... — povikali su u prvi mah ruski vojnici, ali su ubrzo učutali i još brže se počeli razvijati u strelce i otvarati vatru po niskoletećim neprijateljskim avionima iz pušaka i mitraljeza. Već u sledećem naletu, a bilo ih je ukupno četiri, tako su postupili i naši borci. Između kolona je povećano rastojanje a jedinice su se odmah razvijale u strelce u pravcu nailaska aviona i time izbegavale njihovu najefikasniju vatru po dubini marševske kolone. Oslanjujući cevi svojih puškomitraljeza o najbliže drvo ili na ramena svojih pomoćnika, naši borci su se brzo prilagođavali novim uslovima borbe i natrivali nemačke avione da povećaju visinu i brže napuste bojište. Neiskustvo u borbi sa niskoletećom avijacijom i na trenutak zanemarena budnost plaćeni su životima desetak naših boraca.

Najteže je prošao 3. bataljon. On je zatečen na otvorenom prostoru, van šume i rastinja, nedaleko od Bahrovog salaša. Pored 10 poginulih i 10 rajenih boraca, njemu je uništena i gotovo cela bataljonska komora sa 60 konja i dvadesetak zaprežnih kola.¹⁹ Među poginulima se nalazio i zamenik komandira 2. čete 3. bataljona Živan Ilkić Čeda, zatim borci Mirko Metti ić, Gustav Dobeš i dr. Ubijeni konji i onesposobljena kola zamenjeni su i popunjeni na okolnim salašima, a imena 15 poginulih boraca kod Čatalje i ovde kod Bahrovog salaša uve-

¹⁹ U Operat. dnevniku Komande »Jugoistoka« za 16. XI registrovano je da je njihova avijacija toga dana uništila tri skele na Dunavu i 18 zaprežnih kola (str. 378).

dena su u spiskove poginulih boraca kao prve žrtve Osme brigade u batinskoj operaciji.

Kazuk — ključna tačka

Štab Brigade sa prištapskim delovima i 1., 2. i 4. bataljonom smestio se u Kupusinu, dok su ostali delovi Brigade upućeni u Prigrevicu. U Kupusini se Štab Brigade povezao sa Štabom 236. sovjetske divizije, kojom je komandovao general-major Kuližicki. Tu ih je sačekao i operativni oficir Štaba 75. sovjetskog korpusa, generala Akimenka. Od njega su dobili i prve informacije o situaciji na apatinskom pravcu i mostobranima sovjetskih jedinica na desnoj obali Dunava. Još istog dana, 16. novembra 1944. u 16 časova, komandant Osme vojvodanske brigade narodni heroj Milan Korica Kovač, sa svojim najbližim saradnicima i komandantima bataljona, pozvan je na komandantsku osmatračnicu generala Kuližickog, komandanta 236. sovjetske divizije, koja se nalazila na levoj obali Dunava, nasuprot parobrodske stanice Kazuk. O tome je Korica posle rata zapisao:

»Ovde je bila improvizovana komandantska osmatračnica od isečenog i složenog drveta. Posle kraćeg razgovora komandant 236. divizije upoznao nas je sa situacijom na mostobranu. Prema njegovim rečima, tamo su se nalazila po dva puka iz 74. i 236. pešadijske divizije, svaki sa po tri bataljona. Rasporед jedinica sa osmatračnice nije se mogao videti, jer su se nalazile na pošumljenom terenu. Međutim, situacija na mostobranu nije bila ružičasta. Delovi 814. i 88. puka 236. divizije vodili su ogorčene borbe u blizini Dunava — oko nasipa i pruge kod železničke i parobrodske stanice Kazuk (dakle, neposredno na desnoj obali Dunava — prim. N. B.). Neprijatelj je, naime, po svaku cenu nastojao da ovlada Zlatnom gredom (valjda da je održi, jer se ona nalazila iza njegovog glavnog položaja na nasipu — prim. N. B.), i uzvišicom kojom se proteže železnička pruga. Delovi 109, 78. i 360. puka 74. divizije ogorčeno su se tukli južno od Sarvaš grede. Po vatri se moglo zaključiti da su sovjetske snage u teškoj situaciji. Pukovi su im bili nekompletni i nepotpuni, danju im se nije mogla dopre-

miti ni municija ni hrana. Takođe danju nije bilo moguće evakuisati ni ranjenike... »²⁰

Da situacija na apatinskom mostobranu nije bila nimalo laka (kako to navodi i M. Korica Kovač), već naprotiv, može se utvrditi i iz nemačke operativne dokumentacije. Tako je u operativnom dnevniku za dan 17. novembra 1944. godine zabeleženo da je »... u toku likvidacija neprijatelja koji se iskrcao severno od Kazuka...« O snagama u neprijateljskom protivnapadu na ovom delu apatinskog mostobrana i o njihovoj jačini nemamo bližih podataka ni u sovjetskoj niti u nemačkoj dokumentaciji. Činjenica da Nemci taj napad u početku nazivaju »likvidacijom neprijatelja severno od Kazuka«, a već narednog dana (18. novembra) konstatuju da se »nastavlja čišćenje« toga prostora, upućuje na zaključak da su slabije snage 74. sovjetske divizije koje su na taj sektor prebačene još 10. novembra bile tom prilikom potisnute iz šume Veliki Kazuk u njen jugoistočni deo i na samu obalu Dunava.²¹ Na to upućuju i sećanja boraca 1. i 2. bataljona i konjičkog eskadrona Osme vojvodanske brigade, koji tvrde da su odmah posle prelaska Dunava stupali u borbu i da im je bilo potrebno dva dana da bi očistili šumu Veliki Kazuk od neprijatelja, prešli vatrom tučene rukavce Dunava i podišli glavnim neprijateljskim položajima na nasipu Monjoroša.

Nemački protivnapad severno od Kazuka imao je, po sve mu sudeći, ograničeni cilj. Trebalо je likvidirati ove slabije sovjetske delove »severno od Kazuka i Apatina« koji su natkriljavali njihove položaje na Zlatnoj gredi kod Ciprošata i Kazuka, gde se u tom trenutku nalazilo težište odbrane brandenburške divizije. Sem toga, pojавa sovjetskih snaga severno od Kazuka neposredno je ugrozila i njihove položaje istočno od Zmajevca, u šumi Blaževica, dakle u bližoj pozadini batinskog mostobrana.

Sve do 15. novembra 1944. Nemci su veću pažnju poklanjali mostobranu 74. sovjetske divizije »zapadno od Apatina«, gde

²⁰ Sećanja komandanata vojvodanskih brigada, Novi Sad 1975, 347.

²¹ Severno od Kazuka manje mostobrana obrazovali su 1. bataljon 109. puka ii 3. bataljon 78. puka.

su pukovi ove divizije već desetak dana nastojali da savladaju velika blatna i šumska prostanstva Ludaša, Menteša i Petreša i da se dohvate i probiju kroz njihove glavne položaje kod Carne, Tikveša i Aleksandrovog Dvorca. Toga dana oni zaključuju da se »ovde, izgleda, radi o manevru obmanjivanja« i da »neprijatelj vrši lokalne ispade prema frontu koji ga je zatvorio...« »Rusi sada pokušavaju da se ubace između Apatina i Batine...« ... Pukovnik Birker je ponovo ukazao da Rusi dovode između Apatina i Batine respektabilne snage (čitava divizija, mnogo artiljerije)...« »... Rus je pokušao da se infiltrira između Batine i Apatina, ali je sprečen od strane alarmnih jedinica.. .«^a itd.

Uporedo sa »likvidacijom neprijatelja« i »čišćenjem terena severno od Kazuka« Nemci preduzimaju ogorčene napade i na centralni deo apatinskog mostobrana, na parobrodsku stanicu Kazuk južno od nje. Tu, od parobrodske stanice Kazuk i nekoliko kilometara nizvodno do kote 88 i Sarvaš grede, njihovi glavni odbrambeni položaji spuštaju se skoro do same obale Dunava i pružaju se paralelno sa Dunavom. Tu su mostobrani tek prebačenih delova 236. sovjetske divizije najuži i najosetljiviji jer iznose samo nekoliko stotina metara po dubini. Sa visokog odbrambenog nasipa, načičkanog topovima i mitraljezima, neprijatelj efikasno kontroliše i prostreljava svojom vatrom ne samo ovaj uski, poplavljeni priobalni pojas, nego i celu površinu Dunava pa i dobar deo njegove leve obale. U pozadini utvrđenog nasipa (»damba« — kako ga Rusi nazivaju u svojoj dokumentaciji), nalaze se još nekoliko paralelnih veštačkih i prirodnih prepreka, koje

²² O ulozi 74. sovjetske divizije, koja je još 7. i 8. novembra zajedno sa izviđačkim delovima 51. divizije obrazovala mostobran zapadno od Apatina govori i general Sret Savić u svojoj knjizi *Neugasivi plamen* (N. Sad 1987, 296.). On smatra da je prelazak kod Apatina Izvršen sa ciljem obmanjivanja neprijatelja o glavnom mestu prelaska kod Batine i da je to i postignuto jer je neprijatelj tih dana »na mostobranu kod Apatina gledao kao na svoj glavni problem« i da je svim raspoloživim snagama nastojao da ga likvidira. Ta se ocena, svakako, mora uzeti u obzir jer neprijatelj do početka glavnog forsiranja Dunava Batinu skoro i ne spominje u svojim izveštajima. Za mostobrane 74. divizije on tek 15. XI konstatiše da se »tovde, izgleda, radi o manevru obmanjivanja«. (Vidi Arhiv VII, NAV, NT 311, f. 191, str. 375, 378, 381,384,389,391.)

zajedno sa utvrđenim pustarama Bokrašat i Ciprašat, sa nasipom industrijske pruge i nadvišavajućim zaravnima Zlatne grede i potesa Čakalj — pružaju idealne uslove za odbranu reke. Počev od Batine (i isključujući njen izuzetni vojno-geografski položaj), pa sve do ušća Drave u Dunav, ovde kod Kazuka braniocima su se pružali najpovoljniji uslovi za odbranu. Šest uzastopnih i paralelno Dunavu postavljenih prirodnih i veštačkih prepreka na dubini od samo 5 km, koje je sa pozadinom i belomanastirskom gredom povezivao nasip uskotračne železničke pruge, predstavljale su, tako reći, školski vojno-poligonski primer, koji bi isprovocirao svakog sposobnijeg vojnika i komandanta odbrane na ovom odseku Dunava da tu, baš kao i kod Cerne i Batine, izrazi svoja težišta odbrane i grupiše najveći deo svojih snaga i sredstava. Tako je postupio i komandant puka brandenburške divizije.

Posmatrano sa našeg stanovišta, kao napadačke strane, nesreća je bila u to:t-e što je upravo taj sektor, koji je neprijatelju pružao najidealnije uslove za odbranu, pružao i napadaču izglede da se posle proboga glavnog neprijateljskog položaja na nasipu dohvati uskotračne železničke pruge, koja izvodi njegove kolone, a posebno tehniku i motorizaciju, na obronke belomanastirske grede. To je u ovom prostranom blatištu bio relativno i najsuvlji pravac. Do njega se dolazilo takođe suvim putem i nasipom pored Dunava od Kupusine i Apatina i samo sa jednim forsiranjem odnosno prelaskom velike prepreke — matice Dunava kod Sarvaš grede.

Ostale vodene prepreke nisu zahtevale novu organizaciju prelaza i mogle su se pregaziti.

Postojao je, doduše, nešto južnije još jedan, na izgled povoljniji pravac od kazučkog. I on je posle proboga glavnih neprijateljskih odbrambenih položaja kod Carne i Tikveša omogućavao napadaču da iskoristi nasip uskotračne pruge pa i nešto bližu komunikaciju sa kamenom podlogom: Vardarac— Kneževi Vinogradi. Taj pravac bio je prikriveniji i povoljniji za manevar snagama i probog glavnog neprijateljskog odbrambenog položaja na dunavskom nasipu, ali ne i u takvim vremenskim uslovima i u to doba godine. To su iskusili i borci 74. sovjetske divizije, posebno njihovog 109. i 360. streljačkog puka i 32. minobacačke brigade.

Više od deset dana njima je bilo potrebno, posle relativno lakšeg forsiranja Dunava kod Apatina, da ovladaju sa oko 60 kvadratnih kilometara poplavljene i blatnjave pošumljene površine Petreša, Menteša i Ludviša. Uz natčovečanske napore, čisteći ovu desetak kilometara široku prostoriju od nemackih osiguravajućih delova, oni su bili prinudeni da gaze preko podubokih dunavskih mrtvaja i rukavaca — Hagelj Dunava, Petreškog St. Dunava, nebrojenih kaljuga Semenjeva jezera, da bi najzad izbili pred novu veliku vodenu prepreku — Stari Dunav, iza kojeg se, paralelno sa njim i neposredno uz njega, pružao dunavski odbrambeni nasip, na kojem su štrčale cevi neprijateljskih mitraljeza i topova. Između nasipa i Starog Dunava nalazila su se mnogobrojna minска polja. Prevlačeći teška oruđa na rukama i zaobilazeći Stari Dunav sa severoistoka, neki delovi 74. divizije uspevali su da se povremeno probiju i prebace preko odbrambenog nasipa, ali su tu nailazili na novu odbrambenu liniju neprijatelja, na potoku Crnjava, sa jakim tačkama otpora u naseljima Podunavlje, Carna i Aleksandrov Dvorac. Uporno desetodnevno nastojanje komandanta 74. streljačke divizije da ovlada rejonom Carna i da prođorom preko Aleksandrovog Dvorca zaobiđe i izmanevriše utvrđeni rejon Zlatna greda—Kazuk ostajala su bez uspeha. Pored ostalog i zbog nedovoljne i neefikasne podrške udaljene artiljerije pozadi leve obale Dunava iziskivali su i daleko veće ljudske žrtve i napore.

Slično kao kod Batine, napadaču nije preostalo ništa drugo nego da udari tamo gde je bilo i najtvrdje — pravo na težište neprijateljske odbrane kod Kazuka. Tu, gde su bile grupisane njegove glavne snage i gde su se njegovi glavni položaji gotovo naslanjali na desnu obalu Dunava. Tih stotinak metara poplavljene i artiljerijskom i avionskom vatrom već dobro proredene šume između desne obale Dunava i odbrambenog nasipa postaće narednih nekoliko dana najkrvavije poprište tzv. apatinskog mostobrana. I baš, kao u Batini, na »kravoj koti«, na kotama 205 i 206, pet dana i pet noći ovde će se smenjivati juriši naših i sovjetskih boraca na utvrđeni nasip, sa protivjurišima iskusnih brandenburžana, koji su uporno nastojali da bace naše borce u Dunav.

»Zapitajte bilo kojeg preživelog ratnika Osme vojvođanske brigade, šta je to — Kazuk. On će vam to poistoveti sa

Kosovom, sa Kajmakčalanom, sa Sutjeskom — sa svim velikim bitkama o kojima je čitao ili slušao, Kazuk — to je ratno popriše jedne mladosti prepune idealja koja se obrela na hladnim talasima mutnog i neobuzdanog Dunava, da bi se odmah zatim suočila sa neprijateljem огромнog ratnog iskustva. On je očajnički pokušavao da zaustavi tu svežu bujicu, ali se ona nije dala zaustaviti. Ta neukrotiva mladost, prekonoć sazrela u krvavom suočavanju sa smrću, rušila je sve prepreke pred sobom ..²³

Isto kao i Batina i njena »krvava kota« (kota 169) koja je dominirala svojom okolinom, Kazuk je takođe postao »ključna tačka« na ovom nepreglednom blatnom pojusu, od kojeg je zavisila sudbina odbrambenog položaja brandenburške divizije. Pored već napred pomenutog nasipa uskotračne železničke pruge, koji je jedino na tom mestu kod parobrodske stanice izlazio na obalu Dunava, i odbrambenog nasipa udaljenog samo nekoliko stotina metara od obale, Kazuk je pružao još nekoliko prednosti napadaču. Tu, kod parobrodske stanice i oko dva kilometra nizvodno, Dunav je imao i najuži tok (samo 300—400 metara širine). Sa njegove leve obale, koju su poseli delovi 74. sovjetske divizije još na početku operacije, pa do neprijateljskog odbrambenog položaja na okuci odbrambenog nasipa južno od Kazuka rastojanje je iznosilo 700—800 metara. Drugim rečima, to je značilo da se ovde mogla ispoljiti i najefikasnija vatra sovjetske artiljerije i minobacača za podršku pešadije na suprotnoj obali. Pošumljena leva obala Dunava omogućavala je artiljeriji prikriven prilaz, manevar i neposredno dejstvo po neprijateljskim položajima sa leve obale Dunava. Sem toga, okuka »dambe«, odnosno utvrđenog dunavskog odbrambneog nasipa, koja je tu kod parobrodske stanice Kazuk pravila ispučenje širine oko 800 metara, pružala je mogućnost napadaču da ga zaobiđe sa severozapadne strane, iz šume Veliki Kazuk, a delimično i sa njegove jugoistočne strane. Time je ovo ispučenje postajalo i najosetljivije mesto u sistemu neprijateljske odbrane, jer se njegovim natkriljavanjem mogla obezbediti bočna vatra i

²³ Iz sećanja komandanta 8. vojvođanske brigade Milana Koraće Kovača, cit. knjiga, str. 346.

prostreljivanje njegovog borbenog poretka, zaobilazni manevar i bočni udar po dubini utvrđenog odbrambenog rejona neprijatelja kod Kazuka.

Do dolaska 236. sovjetske divizije i Osme vojvođanske brigade na apatinski pravac, neprijatelj je uspeo ne samo da zaustavi i blokira dalje širenje mostobrana 74. sovjetske divizije, nego i da potpuno konsoliduje svoju odbranu na ovom sektoru i da je dovođenjem novih rezervi iz Jugoslavije (glavnina brandenburške i delovi 13. SS divizije i 92. motomehaničke brigade) pretvori u pravi utvrđeni bastion.

Uvidajući, verovatno, da je propuštena prava prilika i izgubljeno dragoceno vreme na savlađivanje velikog blatišta istočno od Carne, te da se odlučujući uspeh na apatinskim mostobranima ne može postići bez solidno organizovane pripreme i probaja jako utvrđene neprijateljske odbrambene linije, komandant 75. sovjetskog korpusa general-major A. Z. Akimenko koriguje svoju prvobitnu odluku i prenosi težište napada svoga korpusa i glavnog udara na kazučki pravac.²⁴

Drugim rečima, to je značilo da je uporedo sa organizacijom probaja trebalo izvršiti i novo grupisanje snaga i sredstava, posebno sredstava za podršku, koja u proboru utvrđenih rejona igraju veoma značajnu ulogu. Pored već angažovanih delova 74. streljačke divizije, jačine dva bataljona, na ovaj pravac je upućena tek prispeva iz rezerve 3. ukrajinskog fronta 236. sovjetska divizija i Osma vojvodanska brigada iz sastava 51. vojvodanske divizije NOVJ. Tako je ovde, na relativno uskom frontu širine oko 6 km, postignuta zadovoljavajuća grupacija snaga — 16 pešadijskih bataljona sa oko 10.000 naših i sovjetskih boraca. (Osma brigada je imala 5 bataljona sa 2.700 boraca). Na svoju treću, 299. streljačku diviziju general Akimenko nije mogao ni ovoga puta da računa. Ona je zadržana na ranijim položajima, na levoj obali Dunava, od Apatina do Bačke Palanke (oko 70 km fronta) sa zadatkom

²⁴ Iz poznatih razloga nismo bili u mogućnosti da konsultujemo originalnu operativnu dokumentaciju 75. sovjetskog korpusa i njegovih divizija za probor utvrđenih neprijateljskih položaja kod Kazuka. Do ovakvih zaključaka i rekonstrukcije došli smo iz korišćenih izvedenih sovjetskih izvora, iz publikacije generala Šarohina i na osnovu analize daljeg toka događaja i dinamike boja na ovom sektoru.

da obezbedi levo krilo 57. sovjetske armije i da poveže njena dejstva sa dejstvima NOVJ na Sremskom frontu. Istovremeno je na ovom sektoru ostvarena i premoć u vatrenoj podršci artiljerije, čija gustina po broju artiljerijskih i minobacačkih cevi po kilometru fronta nije mnogo zaostajala iza one na batinskom mostobranu.

Na levoj obali Dunava, nasuprot izbočine neprijateljskog odbrambenog položaja, između parobrodske stanice Kazuk i kote 88, otpočela je nova koncentracija divizijske, korpusne i pridate armijske artiljerije, teških i reaktivnih minobacača. Na ivici šume, iza posećenog drveća i nasipa u potesu Budžak, pojavile su se nove gomile žutih mesinganih granata i muničijskih kara prekrivenih ceradama. Pored već postojećih artiljerijskih grupa (KAG-75, AAG-57 i DAG-74), tu se postavila i artiljerijska grupa 236. divizije (DAG-236), kojoj se priključio i artiljerijski divizion Osme vojvođanske brigade i druge artiljerijske jedinice sa kojima je u međuvremenu ojačan 75. sovjetski korpus iz armijske i frontovske rezerve. Za sve artiljerijske jedinice uredeni su vatreni položaji, izradene sheme dejstva i povezane jedinstvenim sistemom veze i komandovanja sa štabom 75. sovjetskog korpusa.²⁵ Bile su to, dakle, veoma solidne artiljerijske snage za obezbeđenje proboga utvrđenih neprijateljskih položaja i za podršku pešadije koje su zajedno sa jedinicama 17. vazduhoplovne armije u priličnoj meri nadomeštale nedostatak i zbog terenskih uslova izostalu podršku motomehanizovanih i oklopnih snaga.²⁶

I ovde, kao i kod Batine, najefikasniju podršku svojim pešadijskim snagama, u nedostatku motomehanizovanih jedinica, mogla je ispoljiti Sovjetska rečna ratna flotila, udaljena osamdesetak kilometara nizvodno od naših mostobrana kod

²⁵ Po pomenutoj knjizi generala Šarohina, komandanta 57. sovjetske armije, do kraja 18. novembra na apatiinske mostobrane su prebačena 372 artiljerijska i minobacačka oruđa, a kod Batine 199 cevi. To se verovatno odnosi samo na tzv. artiljeriju za neposrednu podršku pešadije koja dejstvuje neposredno iza strelica stroja i na njen zahtev (*Put k Balatonu*, 44).

²⁶ Napred je već rečeno da je posle 18. XI i nakon prebacivanja na nova, bliža, uzletišta, sovjetska avijacija preuzimala inicijativu u vazduhu, pa je sasvim normalno da je tih dana ostvarila i daleko efikasniju podršku svojoj pešadiji i ovde kod Apatina.

Kazuka i Apatina, koja je svojom snažnom artiljerijom i oklopljenim monitorima uspešno kontrolisala Dunav sve do Iloka i sadejstvovala našim jedinicama u Sremu. Visoki vodostaj Dunava, koji je ispunio mrežu njegovih rukavaca i kanala i pretvorio ih u plovne komunikacije, pružao je idealne uslove za upotrebu rečne flotile i njenih borbenih jedinica za prikrivene prilaze i manevr (posebno rukavcem Starog Dunava) sve do samih neprijateljskih utvrđenih položaja. Tu bi ovaj rod vojske sasvim sigurno došao do punog izražaja a mnogi ljudski životi naših i sovjetskih vojnika bili bi poštedeni. Nemci su to vrlo dobro znali, pa su i tada, a i kasnije, veoma uporno branili svoj istureni front u Sremu i okuku Dunava kod Vukovara.²⁷

Ogorčene borbe na Kazuku

U nastojanju da iskoristi uspostavljene ali i već osetno smanjene i novim neprijateljskim napadima ozbiljno ugrožene mostobrane jedinica 74. sovjetske divizije, komandant 236. sovjetske divizije general-major Kuližicki naređuje svojim tek prispevlim delovima 88. i 814. pešadijskog puka da odmah pristupe forsiranju Dunava na sektoru između Velikog Kazuka i Sarvaš grede, štabu Osme vojvodanske brigade, koji mu se novembra u Kupusini stavio na raspolažanje, naređuje da hitno uputi jedan svoj bataljon na ovaj sektor. Zadatak ovog bataljona bio je da posle forsiranja Dunava dejstvuje u pravcu Aleksandrovog Dvorca, na spoju između 814. puka 236. divizije i desnokrilnih jedinica 74. sovjetske streljačke divizije.

»Kada dođe u visinu Aleksandrovog Dvorca, koji se nalazi zapadno 6 km od Dunava, potražiće komandira skele i čamaca i prebaciti bataljon preko Dunava. Po prelasku preko Dunava krenuti prema zapadu do nasipa na desnoj obali Dunava prema tački gde se spajaju nasip i industrijska pruga koja ide sa severozapada. Tamo će komandant bataljona (radi se o 4. bat. 8. brigade — N. B.) potražiti komandanta 814. puka, potpukovnika Aleksejenka, i sa njim u sporazumu

²⁷ Po završetku batinske bitke, Nemci su svojim oklopnim monitorima iz rejona Vukovara u nekoliko navrata uspevali da se probiju sve do pontonskog mosta i otvore vatru.

posjeti položaj na levom krilu toga puka. Sve akcije preduzimati u saglasnosti sa komandantom označenog puka... položaj na nasipu, sa druge strane Dunava, mora biti zauzet u toku noći, najdalje do 06,00 časova. Stoga krenuti što prije ...« — kaže se u zapovesti br. 35, koja je 16. novembra uveče upućena Štabu 4. bataljona od strane Štaba Osme vojvodanske brigade.

Iz pomenute zapovesti proizilazi da su Osma brigada, ili bar njen 4. bataljon, koji je dobio ulogu njenog prvog borbenog ešelona, trebali da budu uvedeni u borbu južno od Kazuka, na sektoru Sarvaš grede. Tu se, u tom trenutku, 16. novembra uveče, na spoju između dveju sovjetskih divizija nalazilo i najosetljivije mesto za sovjetske jedinice na desnoj obali Dunava. U međuvremenu situacija se nešto izmenila. Najnoviji neprijateljski napadi usmereni su svom žestinom u pravcu Kazuka. Tu su sovjetske jedinice teško odolevale besomučnim jurišima brandenburgovaca odbačene sa okuke nasipa gotovo na samu obalu Dunava. Tako se i glavnina Osme vojvodanske brigade ubrzo našla umesto na Sarvaš gredi i na pravcu Aleksandrovog Dvorca, na sektoru Kazuka. O tome govori i komandant Osme vojvodanske brigade u napred pomenutom napisu:

»... Te noći naš 4. bataljon nije mogao biti prebačen. Zadržan je u neposrednoj blizini prelaza i tek u noći 17/18. novembra uspešno je prešao Dunav. *Prebacio se upravo kada je bilo najpotrebnije. Naime, prethodnog dana neprijatelj je gotovo postigao svoj cilj — uspeo je da razbije sovjetske snage kod Kazuka, ali ne i da ovlada mostobranom* (podvukao N. B.). I naš bataljon se iskrcao upravo na „ničije zemljište“. Odmah iz čamaca prihvatio je oštru borbu i do zore uspeo da ovlada položajima sa kojih su prethodnog dana potisnute sovjetske jedinice. Našao se, dakle, na najosetljivijem mestu u mostobranu.

Druga četa ovog bataljona, koja je imala zadatak da ovlada raskrsnicom železničke pruge i malog nasipa, pa da tako uspostavi vezu sa sovjetskim jedinicama, pokazala je već u tom prvom sukobu sve dobre osobine naših mladih ali i hrabrih ratnika. Već oko 12,00 časova (18. XI — prim. N. B.) oni su kontrolisali ovu raskrsnicu, odbivši nekoliko grčevitih neprijateljskih protivnapada. Prva četa se našla pod neprekidnim udarima artiljerije. Izgledalo je da neprijatelj ima tačan raspo-

red i ove čete i naše artiljerije koja se nalazila sa njom. Oni su svojim topovima sistematski čistili ceo prostor — s leva na desno. Međutim, naši borci su ubrzo uočili njihov sistem vatre, pa su se jednostavno uklanjali iz opasne zone — premeštajući se u onu koja je već bila pročešljana.

Kada je ovladao nasipom, naš bataljon se svojim levim krilom oslonio na jedinice 814. puka Crvene armije, koje su se nalazile na Sarvaš gredi. Popodne je ova veza učvršćena...«

Tako se umesto na levom krilu 814. puka, i na spoju dveju sovjetskih divizija, prvi ešelon Osme vojvodanske brigade nashao na njegovom desnom krilu, tj. u centru borbenog rasporeda 236. sovjetske divizije i pravcu njenog glavnog udara, a time i na težištu napada celog 75. sovjetskog korpusa.

»... Inače, teren na ovom sektoru, na desnoj obali Dunava — nastavlja dalje u svom napisu komandant Osme vojvodanske brigade — »južno i severno od parobrodske stanice Kazuka, bio je krajnje nepodesan za forsiranje i za uspostavljanje mostobrana. Tu bukvalno nije bilo ni pedlja suve zemlje. Na sve strane pružao se glib i voda. Mestimično duboka i do dva metra...«²⁸

— Četvrta četa 4. bataljona prešla je u prvom talasu — seća se Vera Radojičić Crna, politički delegat voda ove čete. Imala je tada jedva sedamnaest godina ali i dvogodišnje partizansko iskustvo za sobom. Zbog svoje neustrašivosti i hladnokrvnosti u teškim borbenim situacijama stariji borci su je cennili i zapazili još u Prvom sremskom i Fruškogorskom odredu.

— Drugovi, pa ja ne znam da plivam! — uzviknuo je jedan novomobilisani borac u trenutku kada je skela sa njihovom četom zahvaćena jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom sa desne obale Dunava.

— Ne boj se, druže! ... Ne znam ni ja... „Plivaćemo“ zajedno! — odgovorila mu je Crna spontano i mirno nastavila da stresa sa sebe mlazeve vode koja je posle jedne bliske eksplozije artiljerijske granate poput gejzira zapljunula pramac njihove skele... — Naplatićemo se Švabama za ovo kupanje... Samo da stignemo na obalu! Zar misle da će nas ovi vodoskoci zaustaviti! ... — To je izazvalo smeh i povratilo

²⁸ Isto, *Sećanja komandanata vojvodanskih brigada*, 348 i 349.

raspoloženje boraca njenog voda. Pokazalo se, međutim, da ti »vodoskoci« nisu baš tako bezazleni.

Već pri samoj obali eksplozija jedne mine odnela je krmu i nekoliko patosnica na zadnjem delu skele. Ranjeno je i nekoliko boraca. Iznad njihovih glava ukrstiše se rafali nemačkih mitraljeza. Sa obale se proložila strahovita streljačka vatrica. Poskakali su u piiiak i potrcali u zaklon jedva nadvišavajuće desne obalske ivice. Tu su ugledali i prve ruske ranjenike. Ležali su na ogolelim žilama vrbovih stabala.

Iznad njih, na komadiću suve obale, grčevito se branila jedna ruska četa. Brzo su popunili njihove već osetno proredene rovove. Rusi su ih radosno pozdravili čvrstim stiskanjem ruku, grljenjem i poklicima: »Zdravstvujte tovariši!«

Nemci su brzo prekinuli ovaj radosni susret braće i drugova po oružju. U želji da onemoguće dalje iskrcavanje naših jedinica i što pre ovladaju ovim delom obale, preduzeli su još žešći napad. Ovoga puta bili su neprijatno iznenađeni. Sačekala ih je ubistvena i udvostručena vatrica naših i ruskih boraca. Puni redenici i dugi rafali naših mitraljezaca i plotunska vatrica dveju streljačkih četa prosto su sasekli njihov streljački stroj. U kratkim intervalima između naših plotuna i rafala čuli su se leleci i samrtnički vapaji ranjenih nemačkih vojnika. Preživeli su brzo okrenuli leđa i potražili spas na utvrđenom nasipu.

Oduševljeni ovim uspehom, za njima su potrcali i naši borci. Zaustavili su ih komandir i komesar 4. čete.²⁹ Oni su od komandanta bataljona Steve Bobockog dobili naređenje da se rokiraju udesno od ruske čete, prošire mostobran i time obezbede nesmetani prelazak ostalih jedinica bataljona.

Tu su već postojali neki rovovi, ili bolje reći ono što je od njih ostalo jer su nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Na brzinu su ih očistili od leševa ruskih i nemačkih vojnika. Većina ih je bila sa grudima probodenim bajonetom i unakaženi ručnim bombama. Neince su jednostavno svukli u Dunav, a poginule ruske vojnike sakupili u jednu vrtaču i prekrili šatorskim krilima. Nisu imali vremena da ih sahrane

²⁹ Komandir 4. čete 4. bataljona bio je tada Steva Grgić, a politički komesar takođe Steva, rodom iz Zablja. Obojica su poginula u borbama kod Bolmana, marta 1945.

jer je ubrzo iznad njihovih glava otpočeo žestoki dvoboј ruske i nemačke artiljerije.

»... Artiljerijski dvoboј biva sve jači. Nemačke granate padaju u blizini čamaca i skela, ali naši idu napred. Samo nešto brže veslaju...«

Neprijatelj je od obale stotinak metara. Ukopao se na nasipu koji je mestimično visok i osam metara... Prilaz nasipu brani baruština. Dunav se razlio. Nasip je pun bunkera i načičkan mitraljezima. Naši se ukopavaju nedaleko od obale. Neprijatelj neprestano tuče. Ne da oka otvoriti. Artiljerija pokušava da razbije njegove položaje, ali neprijatelj popunjava gubitke novim snagama. Mora se jurišati. Odlaze dobrovoljci u patrolu da ispitaju dubinu vode. Vraća se samo jedan, ostali izgineше na nasipu. Voda je preko prstiju i propada se u mulj. Prvi juriš je u 12,00 časova. Na nasip prvo izbija 4. četa, ali banda napreže sve snage i vrši kontranapad. Našima najviše jada zadaje okuka nasipa, koja im tuče bokove. Pred njom je čistina pa joj je nemoguće prići. Naši trpe ozbiljne gubitke i moraju se povući...«

Ovako je ratni dopisnik Radulović, koji je pratilo borbe Osme vojvodanske brigade na apatinskom mostobranu, opisao forsiranje Dunava i uvođenje u borbu njenog 4. bataljona.³⁰ Još interesantnija su sećanja onih koji su to i neposredno doživeli. Evo nekih od njih:

— Naša 4. četa, koja je prešla u prvom talasu, omogućila nam je, zajedno sa još slabijim ruksim delovima, da bez većih gubitaka predemo na suprotnu obalu — priča Uroš Jovićić Zoran, tada politički komesar 1. čete 4. bataljona. — Bio je to, doduše, veoma mali mostobran, ili još bolje mostobrančić, širine dve-tri stotine metara, na koji su Nemci u tom trenutku žestoko kidisali. Nastojali su po svaku cenu da ga likvidiraju, jer su osetili da se na tom pravcu koncentrišu naše sveže snage.

Još u toku našeg prelaska Dunava otpočela je žestoka i to obostrana artiljerijska priprema. Za nas, tada još nevične frontalnom ratovanju, to je izgledalo kao jedan običan duel protivničkih artiljerija. Kasnije smo uočili da se gotovo nikad obe strane ne pripremaju istovremeno, za juriš, i da po pravilu dok jedna strana vrši artiljerijsku pripremu napada, druga se

³⁰ Reportaža objavljena u listu 3. jug. armije *Udarnik*, br. 1.

priprema da odbija napad. Ovoga puta dogadalo se nešto izuzetno i neuobičajeno. Mi smo se pripremali da odmah iz čamaca predemo na juriš, proširimo mostobran i dohvativimo se nasipa na kojem se nalazio njihov najjači odbrambeni položaj. Nemci su to dobro znali, pa su na ovaj sektor privukli svoje rezerve i pripremali se da nas u toj nameri preduhitre i što pre nabace na Dunav. Obostrana artiljerijska priprema najavila je istovremeno i pripremu odlučujućeg okršaja na tom sektoru. Do njega je ubrzo došlo.

Poskakali smo na obalu čim su čamci zaparali muljevitu strminu i potrcali u susret nemačkom streljačkom stroju. Na desnom krilu to isto je učinila i naša 4. četa. Sa leve strane šumom se odjeknulo rusko »Urraa!« Ispred nas čule su se oštре i odlučne komande nemačkih oficira — »Los! Los! Los!« i »Förverc!«... Uprkos žestokoj obostranoj vatri, rastojanje između dva streljačka stroja naglo se smanjivalo. Delila nas je još samo poplavljena udoljica, široka tridesetak metara. Gotovo istovremeno zagazili smo u nju i gacajući kroz glib i ledenu vodu našli se ubrzo izmešani sa nemačkim vojnicima. Nastalo je kratko gušanje po blatu kazučke šume i vitlanje oko porušenih stabala.

Među zelenim nemačkim uniformama ugledali smo i podosta plavih fesova — pripadnika ozloglašene 13. SS divizije »Handžar«. Ovi zločinci, koji su svojim handžarima satrli čitava sela po Sremu i istočnoj Bosni, prvi su sada potražili spas u bekstvu. Nisu se osvrtali na pretnje nemačkih oficira koji su pučnjima iz pištolja pokušavali da ih zaustave. Više su se plašili osvete vojvodanskih partizana, koji su u ovom jurišu prosto naletali na njihove isukane kame i bajonete... Jer mi zaista u ovom jurišu nismo imali drugog izbora. Iza njihovih leda nalazio se utvrđeni nasip sa suvim rovovima i bunkerima, a iza naših ledeni talasi nabujalog Dunava. Jednoj se smrti nije moglo izbeći. Poginuti u jurišu bilo je daleko časnije nego udaviti se u podivljaloj reci. Toga je bio svestan svaki naš borac. Zato smo tako smelo i kidisali na daleko iskusnije pripadnike divizija »Brandenburg« i »Handžar«.

Povlačeći se prema utvrđenom nasipu, Nemci su zastajali iza oborenih stabala i odatle otvarali kratkotrajnu i žestoku paljbu. Naši borci se nisu osvrtali na neprijateljska zrna, koja

su poput olovne kiše pljuštala po muljevitoj vodi oko njihovih nogu. Sustizali su zaostale neprijateljske vojнике, hvatali ih za jake od šnjela i ubijali kundacima i probadali bajonetima. Tako smo izbili i pred nasip.

Posmairan odozdo, iz »žabљe perspektive«, načičkan bunkerima, mitraljeskim cevima, šlemovima i bajonetima koji su preteći virili sa njegove ivice, izgledalo je kao neosvojivi bastion. Ispred njega se nalazio poširok kanal u kojem je voda dopirala do prsiju. Šuma je ovde bila sasvim proredena pa je i žestoka vatrica sa nasipa bila daleko efikasnija. Spontano smo potražili zaklon iza šumskih stabala. Rusi, koji su jurišali na našem levom krilu, zastali su nešto ranije, ali su i dalje nastavili da viču »ura«. To me je zbunjivalo. Mislio sam da i mi treba da nastavimo juriš. U stvari, iskusniji ruski vojnici čekali su da njihova artiljerija prenese vatru po nasipu, kojem smo prišli na jurišno odstojanje. Potražio sam pogledom komandira naše čete. Bio je to moj stari ratni drug iz Fruško-gorskog odreda, Slobodan Pužić iz Rive. Stajao je u vodi do pojasa iza podebelog hrasta i rukom naredivao komandiru levokrilnog voda da zaobiđe i likvidira zaostali nemački puškomitraljez. On se iznenada pojavio na našem levom krilu. Sa obližnjeg ostrvca bočnom vatrom opasno je ugrozio naš streљački stroj po celoj njegovoј dužini. Ubrzo je ućutao. Likvidirali su ga dvojica naših bombaša, čija sam imena zaboravio. Sećam se da su obojica bili veoma mlađi, iz okoline Subotice, i da su kasnije poginuli kod Baranjskog Petrovog Sela.

Čim smo po ivici nasipa ugledali eksplozije granata ruske artiljerije i minobacača, ponovo smo krenuli na juriš. Brzo smo izbili pred nasip i smelo zakoračili u kanal. Voda nam je dopirala do grudi, a nekima i do ramena. Sa nasipa, Nemci su nas dočekali ručnim bombama i žestokom streљačkom i automatskom vatrom. Da bismo preživeli ovu paklenu vatru, zapinjali smo iz sve snage da savladamo vodu i glib i što pre podidemo nasipu. Na desnom krilu ugledali smo borce naše 2. čete kako već istrčavaju na nasip i gušaju se sa Nemcima. Poverovao sam da i nas više ništa ne može zaustaviti da učinimo to isto... I baš u tom trenutku naleteli su nemački avioni!

U prvi mah pomislili smo da su to ruski avioni. Niko nije mogao da misli da će Nemci svojim avionima tući svoj glavni

odbrambeni položaj (posednut od njihovih trupa) na koji su jurišali naši i sovjetske jedinice. Precizna mitraljeska vatrica niskoletećih aviona, koja je proštepala naš streljački stroj u trenutku kada je podilazio utvrđenom nasipu, otklonila je naše dileme. To nas je nateralo da još brže potrcimo prema nasipu. Poverovali smo da čemo tamo, izmešani sa nemačkim vojnici-ma, izbeći da ostanemo živa i nezaštićena meta iskusnih nemačkih pilota, koji su već u prvom naletu osetno proredili naše redove. Prevarili smo se i ovog puta.

Sledeći napad eskadrile nemačkih meseršmita bio je još nepovoljniji za nas. Sada su tukli i sam nasip, a naročito njegovu istočnu kosinu, na koju su već izbijali i zaledali naši streljački strojevi. Obavešteni o sledećem naletu svojih aviona, nemački vonjici su se zavukli u utvrđenja i duboke rovove na drugoj strani nasipa. Odande su nas zasipali ručnim bombama i tzv. handgranatama. Mi smo im uzvraćali, ali smo trpeli veće gubitke jer smo se nalazili na otvorenom prostoru izloženi ubitačnoj mitraljeskoj vatri i lakšim protivpešadijskim bom-bama koje su Nemci u svežnjevima izbacivali iz niskoletećih aviona. Znali su da time neće naneti veću štetu svojoj pešadiji koja se nalazila u zaklonima. Naši gubici su postajali sve veći. Na sve strane čuli su se dozivi ranjenika. Na površini vode iza nas plutalo je više desetina naših i sovjetskih poginulih vojnika. Iznenadeni ovako precizno izvedenom i u ratu retko zabeleženim uspešnim sadejstvom nemačke avijacije sa sopstvenom pešadijom, komandanti našeg i ruskog bataljona naredili su povlačenje sa već skoro zauzetog nasipa. Zapretila je opasnost da u sledećim naletima nemačke avijacije naši bataljoni ostanu desetkovani. Mostobran bi tada ponovo bio doveden u pitanje jer se na njemu nije nalazilo svežih snaga i rezervi za učvršćenje postignutog uspeha. Pri povratku na polazne položaje pokupili smo svoje mrtve i ranjene drugove.

Predveče, nakon prebacivanja preostalih delova našeg bataljona i još jednog ruskog bataljona, posle kraće artiljerijske pripreme, ponovo smo krenuli na nasip. Tek što smo krenuli sa svojih polaznih položaja sa platoa Zlatna greda, zasula nas je baražna vatrica nemačke artiljerije. Bila je toliko precizna i efikasna da je prosto lomila naše streljačke strojeve. Ruska korpusna i divizijska artiljerija kontrabatiranjem sa leve oba-

le Dunava uspevala je da je za trenutak učutka. I tek što bismo ponovo krenuli prema nasipu, stupale su u dejstvo nemačke baterije sa pustare Bokrašat ili minobacači sa Ciprašata. Ocenivši da se ovde priprema odlučujući napad naših jedinica, Nemci su u međuvremenu ojačali svoju odbranu na okuci nasipa topovima za neposredno gađanje, četvorocevnim protivavionskim mitraljezima, tzv. flakovima, i sa nekoliko samohodnih oruđa tipa »ferdinand«, čije su velikokalibarske topove takođe iskoristili za neposredno gađanje naše pešadije i kao pokretnе utvrđene tačke. Ako bi se neki naši delovi probili do nasipa i jurišnog odstojanja kroz zaprečnu artiljerijsku vatru, tada su stupala u dejstvo oruđa za neposredno dejstvo i gađala naše borce kartečnim i šrapnelskim zrnima koja su unakazivala i raznosila tela naših boraca u komade. Već posle prvih juriša, nama je sve više postajalo jasno da se bez efikasnije podrške ruske artiljerije i pri dnevnoj vidljivosti utvrđena okuka nasipa teško može zauzeti. Još iste noći uverili smo se da se neprijatelj dobro pripremio i za noćno dejstvo. Na svaki sumnjivi pokret ili šum koji je dolazio sa naše strane (bućkanje vode, šljapkanje blata i sl.), ispaljivane su serije svetlećih raketa i otvarana besomučna vatra iz sveg streljačkog i automatskog naoružanja. Bio je to zaista pravi zemljani bastion...

Junački podvizi boraca

U našoj četi, koja je u Kupusini imala 109 boraca, već posle prvih juriša brojno stanje smanjilo se za polovinu. Naše neustrašive bolničarke imale su pune ruke posla. Posebno se isticala Giza,³¹ mlada Subotičanka, povisoka suvonjava brineta. Trčala je na svaki vapaj naših ranjenika i kao da je prkosila smrti. Nije se osvrtala na upozorenja i kroz kišu kuršuma izvlačila je naše ranjenike na obalu Dunava. Tu ih je predavala bataljonskim bolničarkama i odmah se bez odmora i predaha vraćala u četu gazeći kroz duboku vodu i glib. Naše bolničarke nisu pravile razliku između naših i ruskih ranjenika. Ta solidarnost i ratno drugarstvo došli su do punog izražaja baš

³¹ Gizela Vojnić je nedavno preminula u Subotici.

u ovoj bici. Primer su davali i rukovodioci, a to su posle prihvatili i svi naši borci. Tako je zamenik komesara 1. čete Đorđe Segić, posle prvog juriša na nasip, naišao na jednog teškog ruskog ranjenika. Izvukao ga je iz dubokog kanala i preneo na ledima sve do obale...

U jednom od tih bezbrojnih juriša na utvrđeni nasip hrabro je poginuo i komandir 1. čete Slobodan Pužić. Rafal nemačkog šarca pokosio je ovog neutrašivog i kršnog Fruškogorca u trenutku kad je poveo četu u juriš.

— Preuzmi komandu, komesare! ...1 nemoj me ostaviti Švabama! — bile su njegove poslednje reči. Potrčao sam prema njemu, ali me je novi rafal nemačkog mitraljeza zakačio po levom ramenu, iskidao mi rukav i zaparao mišicu. Zastao sam zbunjeno i u tom trenutku ugledao nemačkog puškomitraljesca kako se podiže u rovu. Likovao je misleći da je i mene pogodio. Pao sam iza prvog drveta i uzeo Nemca na nišan. Tada sam tek primetio da mi je mušica na automatu neispravna. Od jednog mladog i lakše ranjenog borca, koji je ležao za susednim drvetom, uzeo sam rusku vintovku. Nemac je još stajao u rovu, otkriven do pojasa. Tražio je novu žrtvu. Prvim metkom pogodio sam ga pravo u grudi. Presamitio se preko grudobrana zajedno sa svojim puškomitraljezom... U sledećem jurišu koji je preduzet sa jednom četom ruskih automatičara, izvukli smo Slobodana. Izdahnuo je na obali Dunava. Tu smo ga i sahranili. Srce mi je pucalo od žalosti. Bio mi je jedan od najboljih ratnih drugova — iznosi u svom sećanju Uroš Jovičić Zoran.³²

»... Sutradan, osvanulo je prohladno, u sumaglicu utoruljeno novembarsko jutro. Rukovodstva četa pozvana su u štab bataljona. Sledila je kratka zapovest. U 7,00 časova, posle kraće artiljerijske pripreme, krenućemo u juriš na nasip. Svaka četa nastupa najkraćim pravcem prema nasipu, zauzima ga i nastavlja gonjenje neprijatelja.

Pošto je artiljerija učinila svoje, krenuli smo u napad. Išao sam napred ne razmišljajući mnogo. Kretao sam se gotovo podsvesno ali po svim pravilima borbe. Tako su se kretali i ostali borci. Kako su se samo vešto ti još nepečeni borci prebacivali iz zaklona u zaklon, od drveta do drveta i jedan drugog pokrivali vatrom, tako da neprijatelj nije mogao ni glavu da

³² Uroš Jovičić, pukovnik u penziji, živi u Novom Sadu.

pomoli iz svojih zaklona. Bili smo već na tridesetak metara od nasipa. Trebalo je još pregaziti desetak metara široku baru i upasti u neprijateljsku liniju odbrane.

Nedaleko i udesno od nas čuli su se gromoglasni uzvici bodrenja. Bombe su praštale a automati resko kliktali. Naši su upali u neprijateljske rovove. Borba se vodila prsa u prsa, na samom nasipu. Zakoračio sam u močvaru i vitlajući automatom spremao se da izletim na nasip.

A onda su se ponovo pojavili neprijateljski lovački avioni. Nije ih bilo mnogo, možda pet ili šest. Počeše nas zasipati protivpešadijskim bombama i mitraljeskim rafalima... Bombe su se tu i tamo zarivale u meko i raskvašeno močvarno tie, detonirajući nekako stidljivo i prigušeno. Međutim, pojava aviona imala je veoma loše dejstvo na naše mlade i još neiskusne borce koji su se na nasipu već hvatali za guše sa Nemcima. Neprijatelj se pribrao, dobio neku snagu i osuo iz svega raspoloživog oružja po našim borcima. Uspeo sam jedva nekako da se izvučem i dokopam prvog podebljeg drveta...«

Tako je ove ogorčene borbe za okuku nasipa kod Kazuka opisao Dušan Jelić, politički komesar 2. čete 4. bataljona. U istom napisu Jelić iznosi herojske podvige i dvojice pripadnika 4. bataljona, puškomitraljesca Radislava Slepčevića Letrike i političkog komesara 3. čete Uglješe Živanovića Rode.

»Desilo se to u trenutku kada su se naši borci počeli peñjati uz nasip. Komesar Rode, ni sam ne znajući kako, našao se u povelikoj prostoriji podzemnih utvrđenja na nasipu. Pred njim se našlo sedam iznenadenih, ali do zuba naoružanih neprijateljskih vojnika. Pošto je već držao prst na obaraču, jednim rafalom pokosio je svu sedmoricu. Nisu imali vremena ni da potegnu svoje oružje. Sekundu-dve kasnije pored njega se našlo još nekoliko naših boraca i komandir njegove čete. Tada su naišli i nemački avioni. Svi su se morali povući sa nasipa. Rode je po završetku batinske bitke dobio orden za hrabrost...

... Letrika se kao i većina boraca našao tada na nasipu. Svi su voleli tog krakatog i hrabrog dugajliju, na kome je kao na metlu nasaden visio šinjel, ali je zato vešto rukovao šarcem. Noseći ga čvrsto u rukama sejao je oko sebe ubistvenu vatru. Nekim njemu svojstvenim instinktom i drugim partizanskim iskustvom osećao je neprijatelja i uvek uspevao da ga

nadmudri i uništi vatrom svoga puškomitraljeza. Od njega se nije rastajao ni kasnije kada je postao komandir voda, pa i čete.

Ovoga puta napravio je pravu pometnju među Nemcima i vatrom svoga oružja zagospodario delom nasipa. Skakao je po nasipu poput neukroćenog konja, psovao je Švabe, koji su se kao »kučkini sinovi« posakrivali ispred njegovih smrtonosnih rafala.

Kada su se pojavili avioni, borci su odstupili, ali je Letrika i dalje ostao na nasipu. Stajao je onako raskrečen i pozivao naše borce da se vrate i podbadao Švabe da se pojave iz svojih zaklona. A onda je pun nekog gađenja i prezira mirno sišao sa nasipa. Bio je besan što je morao da napusti već osvojeni deo nasipa. Taj prizor posmatrao je, sa svoje osmatračnice kod parobrodske stanice Kazuk, komandant 74. sovjetske divizije pukovnik Sićev. Prišao mu je posle borbe i pred svim i sovjetskim starešinama čvrsto ga zagrljio, izljubio i skidajući sa svojih grudi sovjetski orden za hrabrost prikačio ga Letriki.³³

Podvig vodnika Mate Stepačkog takođe su opisali mnogi borci 4. bataljona Osme brigade. On je zabeležen i u pomenuoj reportaži ratnog dopisnika Radulovića. Najautentičniji opis dat je u operativnom izveštaju, koji je sa položaja 21. novembra uputio Štab 4. bataljona Štabu Osme vojvodanske brigade:

³³ Dušan Jelić, *Ratni zapisi iz 8. vojvodanske udarne brigade*, feljon objavljen u listu *Narodna armija* od 12. i 19. IX 1975. O podvigу Slepčevića Letrike svoja sećanja izneli su i drugi borci 4. bataljona (Vera Radojičić, Uroš Jovičić, Jure Ćule, Grga Vojnić, Petar Merković i dr.). Za razliku od Jelića, većina njih tvrdi da se taj podyig odigrao u poslednjem jurišu na nasip i da se Letrika više nije povlačio sa zauzetog dela nasipa. Isto tako postoji mogućnost da se radi o komandantu 236. sovjetske divizije, generalu Kuližickom, jer se to događalo na sektoru njegove divizije. R. Siepčević Letrika iz Budanovaca umro je 1979. godine. Uglješa Zivanović Rođa iz Platičeva penz. potpukovnik, živi u Beogradu. Uglješa potvrđuje Jelićev opis uz napomenu da su mu tom prilikom priskočili u pomoć još neki njegovi borci, da su u celoj četi ostala samo dva vodna oficira, i on, koji je preuzeo ulogu i komandira, kao i da je vodniku Mati Stepačkom u gušanju sa nemačkim vojnicima odgrižen prst.

»Vodnik 2. voda 1. čete Mate Stepački, rodom iz Županje, upao je u bunker u kome je bilo sedam fašista. Ubio je šestoricu. Sedmi Nemac ga je ranio u ruku. (Ovog je ubio jedan naš drugi borac). Za ovaj podvig Mati se dive i sami komandanti Crvene armije... Nastojaćemo da dobije odlikovanje za hrabrost...«

U istom izveštaju daje se opis situacije na mostobranu kod 4. bataljona, koji se u tom trenutku još nalazio na izdvojenom pravcu, bez taktičke veze i sadejstva sa ostalim delovima Osme brigade (1. i 2. bataljon) koji su se nalazili nešto severnije:

»...Naše jedinice nalaze se na položaju i u ovom momentu su u ogorčenim borbama ispod samog nasipa. Nalaze se u sastavu jedinica Crvene armije i u borbi su već 48 časova. Imamo do sada 55 ranjenih koji su otpremljeni u bolnicu zajedno sa ruskim vojnicima. Mrtvih do sada imamo 20. Broj mrtvih i ranjenih je, svakako, veći, ali to za sada ne možemo ustanoviti. Baš u momentu kada smo se spremali za juriš na nasip da ga zauzmemos, naišli su neprijateljski avioni, koji su teško bombardovali naše položaje.. ,«³⁴

U nastavku ovog izveštaja, koji su sačinili komandant Steva Bobocki i politički komesar 4. bataljona Jure Čule, govori se o visokom borbenom moralu boraca uprkos činjenici da je bataljon u dvodnevnim borbama pretrpeo osetne gubitke (oko 1/4 svoga sastava), da za sve to vreme nije dobio popunu u ljudstvu i materijalu, a posebno u hrani i municiji, da se u tim prvim danima borbe za mostobran 4. bataljon mogao osloniti samo »na svoje sopstvene snage...« To priznaje i komandant Osme brigade u svojim posleratnim sećanjima:

»... U noći između 18. i 19. novembra situacija na centralnom delu mostobrana bila je u našim rukama. Napravilo se malo reda na mestu za prebacivanje. Manji čamci mogli su da saobraćaju i danju. To su iskoristili komandanti sovjetskih jedinica i sve do kasno u noć prebacivali sveže snage

³⁴ Arhiv VII, izveštaj Štaba 4. bataljona 8. brigade od 21. IX 1944.

za kompletiranje svojih pukova na mostobranu. Međutim, naš 4. bataljon usled opterćenosti prevoznih sredstava nije mogao da dobije ni pojačanje, ni zamenu, već se morao osloniti na sopstvene snage... »³⁵

Iz ove ocene može se izvući i odgovor na pitanje zašto je 4. bataljon ostao »u sastavu Crvene armije« — kako se to navodi u napred citiranom izveštaju Štaba bataljona. Sve do 19. novembra, kad su na mostobran prebačeni 1. a odmah za njim 2. bataljon Osme brigade, 4. bataljon je dejstvovao na izdvojenom pravcu u tesnom taktičkom sadejstvu sa jedinicama 236. sovjetske divizije. Po prelasku 1. i 2. bataljona, Štabu 4. bataljona je naređeno da se rokira na sever i poveže sa jedinicama svoje brigade, prepuštajući svoje položaje 814. sovjetskom puku. Tako je Štab Osme brigade, pošto je objedinio komandovanje nad svim svojim jedinicama, mogao da usmeri svoj napad pravcem: parobrodska stanica Kazuk — pust. Ciprašat.

Pripreme za odlučujući udar

»... U noći između 19. i 20. novembra pozvan sam na sastanak u Štab 75. korpusa Crvene armije« — piše u svojim sećanjima komandant Osme vojvodanske brigade Milan Korač. — »Prisustvovali su naravno komandanti divizije, pojedinih rodova i korpusa i samostalnih jedinica. Sastankom je rukovodio komandant korpusa general Akimenko. Tom prilikom je pročitana njegova zapovest i proučen plan operacije. U njoj je Osma vojvodanska brigada dobila značajniju ulogu. Kad me je general Akimenko upitao da li imam kakvu primedbu na dobijeni zadatak, odgovorio sam da nemam. Bio sam zadovoljan što je naša brigada dobila važniju ulogu (dejstvo na pravcu glavnog udara 75. streljačkog korpusa — prim. N. B.), jer je to značilo potvrdu poverenja koje je u dotašnjim borbama opravdao naš 4. bataljon...«

Prema usvojenom planu, sutradan ujutro prebačen je preko Dunava naš 1. bataljon. Svojim levim krilom oslonio

³⁵ Sećanja komandanata vojvodanskih brigada, 348—349.

se na položaje 4. bataljona, južnije od njega. Desnim krilom povezao se sa delovima 236. divizije — sa severne strane pruge koja od parobrodske stanice Kazuk vodi ka Ciprašatu. Čim je ova sveža jedinica (misli se na 1. bat. — N. B.) izbila u visinu malog nasipa u blizini raskrsnice koju je kontrolisao naš 4. bataljon, mostobran je postao znatno stabilniji. Štab bataljona je pokušao da odmah, iz pokreta jurišem svoje 1. čete, ovlađa nasipom, ali nije uspeo... i drugi juriš toga dana nije uspeo.

Odmah posle 1, na mostobran je prebačen i 2. bataljon. Sa obale je bez zadržavanja upućen na prostoriju V. Kazuka sa zadatkom da ovaj teren očisti od neprijatelja, a zatim da produži prema lovačkoj kući Monjoroš. Odatle je trebalo da uspostavi vezu sa sovjetskim jedinicama na V. Kazuku i u šumi Blaževica.. »³⁶

Prelaz svežih jedinica 8. vojvodanske brigade i 236. sovjetske divizije na apatinskom mostobranu i njihovo nastojanje da odmah iz pokreta probiju glavne odbrambene položaje neprijatelja kod Kazuka zabeleženi su i u Operativnom dnevniku Komande jugoistoka:

»... Već od jutarnjih časova 18. 11, protivnik je otpočeo jake napade sa mostobrana zapadno od Apatina i Batine uz podršku borbene avijacije koja je napadala u talasima, artillerijske i minobacačke vatre. Napad je svuda krvavo odbijen.

Na nepreglednom i barovitom zemljištu severno od Kazuka, neprijatelj je uspeo da snagama jačine puka pređe preko nasipa na Dunavu u pravcu zapada, ali je napadom koji je odmah usledio — odbačen natrag na zemljište.³⁷

Iz citirane zabeleške može se zaključiti da je i toga dana, u trenutku prebacivanja našeg 1. i 2. bataljona 8. vojvodanske brigade, situacija,,na mostobranu bila veoma dramatična. Naše jedinice bile su prinudene i ovoga puta da odmah po prelasku Dunava kreću na juriš i osvajaju sebi polazne položaje za napad. O tome svedoče još sveža sećanja pripadnika 1. i 2. bataljona Osme vojvodanske brigade.

³⁶ Isto, str. 349.

³⁷ AVII, NAV, NT, str. 393, prevoda.

Slavko Stanišić Ducin, rodom za Jaska, nosilac Spomenice borca 1941. godine, bio je tada komandir 1. čete 1. bataljona. Komesar čete bio je Đorđe Senderek iz Novog Sada:

— Uoči prelaska Đorđe i ja pozvani smo u štab bataljona — priča Ducin. — Komandant bataljona Lazar Marković Čada saopštio nam je da je naša četa dobila zadatak da pređe Dunav u prvom talasu i to na mestu gde su Nemci u tom trenutku pritisnuli delove Crvene armije uz samu obalu. Pravo iz čamaca trebalo je preći na juriš, odbiti Nemce što dalje od obale i omogućiti ostalim četama našeg bataljona nesmetani prelazak i razvoj za borbu. Vremena za pripremu nismo imali mnogo. Đorđe je odmah prikupio oko sebe komuniste i skojevce. Ja sam pozvao komandire vodova i desetare. Zadatak je bio kratak i jasan: pripremiti se za borbu prsa u prsa. Svi koji su imali noževe ili bodeže naredeno je da ih pripreme, da napune i zakoče puške, uvuku redenike, da provere ručne bombe, pištolje i automate. Izvršio sam borbeni raspored vodova, pridodatih minobacača i teških mitraljeza. Jedno odeljenje automatičara zadržao sam u rezervi...

Tek što smo se otisnuli od obale, naleteli su nemački avioni. Počeli su da nas mitraljiraju i bombarduju. Naredio sam da se zavesla iz sve snage. Veslali smo svi — neko veslima, a neko kundacima i ašovčićima. To nam je pomoglo da skoro »preletimo« preko reke i izbegnemo sledeći nalet nemačkih aviona. Ranjeno je nekoliko boraca. Jedan čamac izbušen je mitraljeskim rafalom, ali su ga borci zapušili kapama i dolovima odeće. Većina tih naših golobradih bačkih mladića, pa i rukovodilaca, nije znala da pliva, ali smo svi bili rešeni na sve, u nekom svečanom zanosu, nakostrešeni i nestrpljivi da što pre predemo Dunav, jurnemo na neprijatelja i priskočimo u pomoć braći Rusima i našem 4. bataljonu...

Tako smo, kao u nekom transu, izleteli na obalu. Mnogi su poskakali pre vremena. Nekima smo morali da pomažemo da se izvuku iz gliba i vode, ali su svi žurili, ne cedeći pokvašenu odeću, da pristignu one čelne. Žurili smo u šumu koja je treštala od žestoke streljačke i mitraljeske vatre, čelične mušice zazviždale su oko naših glava. Po dobro poznatim, brzometnim i reskim rafalima nemačkih šaraca, koji su sasecali onisko šumsko rastinje, ocenio sam da neprijatelj nije

daleko. Pedesetak, najviše sto metara od obale... Primetili su naš dolazak i pokušavali da nas zaustave...

Prvo smo ugledali ruske ranjenike. Oni lakši, sa zavojima na rukama ili oko glave, zagazili su odmah u susret našim čamcima. Teži, njih desetak, ležali su pod obalom, neki su nogama u vodi... Na samoj obali protezali su se blatnjavi rovovi iskidani kraterima minobacačkih i artiljerijskih granata. Sa grudobrana su visili delovi ljudskih tela, oprema, odbače-no oružje...

Tu i tamo, u grupicama, na povećem rastojanju, oko nekoliko teških mitraljeza, maksima ili puškomitraljeza — dobošara, ugledali smo ruske vojnike u dejstvu, zabavljene odbijanjem nemačkog napada. Bili su već osetno proredeni, iscrpljeni, blatnjavi i posiveli od baruta, ali bodri i odlučno rešeni da ne propuste Nemce na obalu. Zurili su negde u šumu i ne skidajući prste sa obarača pozdravlјali nas svojim šubarama — ušankama, visoko podignutim u levoj ruci. Obradovani našim dolaskom, puštali su duge rafale prema zaledgom nemačkom streljačkom stroju. Nisu im dali ni da se pridignu i time omogućili našoj četi da se tako reči bez gubitaka razvije za borbu i pripremi za juriš... Nisu nam mogli prirediti bolji doček. Bio sam zahvalan njihovom komandiru na ovoj zaista drugarskoj i ratničkoj solidarnosti. Njihovo vatrenoj pripremi ubrzo su se pridružili naši mitraljesci i minobacači. Ispalio je bolje nego što smo očekivali...

Čim sam uočio zaledni nemački stroj i osetio da se neprijatelj koleba da li da nastavi prekinuti napad, iskočio sam iz rova i komandovao četi juriš. Šuma je odjekivala od naših poklika. U njima kao da se oslobođila sva ona prikupljena i dugo pritajena energija, prigušena strepnja za vreme napada neprijateljskih aviona na Dunavu, mržnja prema okupatoru i ponos što učestvujemo u jednoj ovako sudbonosnoj bici. Verovatno iznenađeni našim jurišnim oduševljenjem, sa nama su istovremeno krenuli i ruski vojnici. Pošli su onako spontano, bez »prikaza« svojih starešina. Sa njihovih preobraženih i zajapurenih lica odjednom je nestalo onog rovovskog sivila i znakova umora. Trudili su se iz sveg grla da njihovo »ura« ne ostane slabije od našeg »juriš« i »napred, drugovi!«...

Nemci nisu izdržali ovaj iznenadni preokret koji je poput preteče lavine zahvatio šumu, nadjačao štektanje njihovih mitraljeza i zapretio da pregazi njihov streljački stroj. Nastao je onaj psihološki trenutak pred bliskom, smrtnom opasnošću, kada se potiru sve vrednosti i pokušava spasti goli život. Počeli su i ne sačekavši naše preteče štikove i bajonete. Ostavljali su za sobom mrtve i ranjene, koje su sustizali naši meci...

Podvig Ruže Pejčinović Grčki

Odmah za prvom, prešle su i ostale čete našeg bataljona. I njih smo neposredno iz čamaca razvili u strelce, ulevo i udesno od Ducinove, prve, i ruske čete koju smo zatekli na obali. Dva voda pod komandom Đorđa Pašića Pekmeza zadržao sam u rezervi na ranijim položajima ruske čete. On je dobio zadatka da neposredno obezbeduje mostobran i prihvati narednih talasa jednog ruskog bataljona, a odmah za njim i delova 2. bataljona naše brigade — iznosi svoja sećanja i komandant 1. bataljona, narodni heroj Lazar Marković Čada.

Sa svojim zamenikom Jankovićem i kuririma požurio sam za 1. četom... Dobar deo šume, severno od parobrodske stанице Kazuk, nalazio se već u našim rukama. Razbijeni neprijateljski delovi povlačili su se prema utvrđenom nasipu i pustari Monjoroš. Zaneseni borbenim žarom, naši borci gonili su ih u stopu. Manje grupice i zaostale pojedince opkoljavali su i pozivali na predaju. One koji su nastavljali otpor zasipali su ručnim bombama, minama lakih minobacača i automatskom vatrom. U tom proganjanju kroz glibovitu šumu najviše su se isticali naši puškomitraljesci, posebno Sava Lero, golobradi momčić iz Bajmoka,³⁸ Šulja iz Petrovaradina i Alja Hasanović, bivši domobran. Oni su vešto zaobilazili neprijateljski streljački stroj

³⁸ Sava Lero, rođ. 1929. god. u Bajmoku, poginuo je kao desetar i puškomitraljez u Podravini, 23. IV 1945. Imao je tada samo 16 godina. Zbog svoje izuzetne hrabrosti i primernog držanja, bio je izabran za delegata omladine 8. vojvodanske brigade na I kongresu USAOV-a, decembra 1944. u Novom Sadu. Među prvim borcima u Brigadi poneo je i Orden za hrabrost.

u povlačenju i svojom iznenadnom pojavom i preciznom vatrom stvarali pravu pometnju u njihovim redovima.

U jednom trenutku ugledao sam omladinku Ružu Pejčinović, omanju punačku crnku iz Subotice. Terala je pred sobom nemačkog podoficira. Grudi su mu bile prepune odlikovanja. Bio je prava ljudeskara, a Ruža je pored njega izgledala još manja nego što je bila — pravo derište. Preko njenih slabačkih ramena klatio se njegov šarac i opasač sa pištoljem i ručnim bombama. Gacali su po blatu do kolena, ali je ona vešto obigravala oko njega, bockala ga isukanim bodežom ruske vintovke i naređivala da drži ruke visoko iznad glave, da brže izvlači svoje od blata otežane i okovane nemačke čizme. Stisnutih usana i posiveo od straha i besa istovremeno, poslušno je izvrsavao njena naređenja. Nikako, izgleda, nije mogao da shvati da ga je zarobila jedna partizanka, gotovo devojčica, kojoj je to bio ujedno i prvi veći borbeni ispit.

— Druže komandante, evo ti jednog nemačkog gada. Izgleda da je neka šarža! Zarobila sam ga dok je petljao oko doboša i redenika... Pobio je mnogo naših i ruskih boraca, sve dok ga ja nisam zagolicala bajonetom po ledima... Taj sigurno ima šta i da vam ispriča...

Zastao sam zadriven. Nisam prosto mogao da poverujem da je to ona ista omladinka koju sam, pre nepunih mesec dana, jedva primio u svoj bataljon. Sećam se... Doveli su je pred mene jer nije htela, kao i ostale omladinke iz Subotice koje su tih dana pohrlike dobrovoljno u našu brigadu, da pode na kurs za bolničarke. Bila je tada uporna, ozbiljna i odlučna: »Ja sam skojevka i došla sam da se borim sa puškom, a ne sa bolničarskim rancem... Hoću isključivo da budem borac...« Popustio sam nerado pred njenom činilo mi se tada tvrdoglavom i nepromišljenom dečjem upornošću i pozvao komandira 1. čete Ducina. Rekao sam mu, gotovo iznerviran, da joj nađe u četi neku poveću pušku — rusku vintovku, ili po mogućnosti onu trometku francusku »žaračaru«, i da joj poveri boračku dužnost. Verovao sam da će je to obeshrabriti i da će ubrzo i sama zatražiti ranac sa crvenim krstom... Dobila je rusku vintovku, koja je sa štiklom bila veća od nje, ali je čvrsto prihvatile i ponosno zakoračila u batalionsku kolonu... Posle ovog podviga na Batini počinila je još i

mnoge druge i među prvim borcima našeg bataljona ponela je Orden za hrabrost...

Nemački podoficir bio je, u stvari, okoreli ustaški zlikovac iz okoline Travnika, koji je ustaškom pokretu pristupio još 1941. god. Bio je u Pavelićevoj Legiji na Istočnom frontu. Odanđe je došao sa mnogim odlikovanjima i ranama. Posle oporavka, raspoređen je u 13. SS diviziju »Handžar« za komandira voda, u kojoj su inače samo Nemci postavljeni na rukovodeće dužnosti. Nekoliko dana ranije njegova jedinica prebačena je kao pojačanje brandenburškoj diviziji. Strahujući za svoj život, rado nam je na karti pokazao tačan raspored njegove čete i susednih jedinica na nasipu, položaj njihove artiljerije i samohotki... Jedan ruski kapetan, čim je ugledao njega i njegov brzometni avionski šarac sa dobošima, prigrabio ga je za grudi:

— Ti ubil naševo Serjošku Stahanovića?! Čort tvojoj maći! Uznal je tebja po etom pulemjotu! Vot! Toljko adin, takoj pulamjot na dambe⁵ — siktao je jarosni ruski kapetan pokazujući mu pri tom na zaplenjeni šarac. Pošto se rnalо smirio, zamolio me je da mu ga predam, da ga i oni malo »preslišaju« u njihovoj komandi...

Shvativši da je konačno otkriven i da počinjeni zločini prema našem i ruskom narodu neće ostati nekažnjeni, ustaški podoficir u nemačkoj SS uniformi odjednom je pokazao svoje pravo zlikovačko lice. Prkosno je izjavio kako njegovu jedinicu neće nikakva sila proterati sa nasipa i kako mu je žao što se nije ponovo dokopao svoga betonskog utvrđenja na okuci nasipa, da se još više naubija naših i sovjetskih vojnika... Time je zapečatio i svoju slugeransku i zločinačku sudbinu... Predali smo ga ruskom kapetanu...

... i Jelisavete Ršić Crne

Pored Ruže Pejčinović i bolničarke Gizele, Đurđine i Evice, u borbama na Kazuku istakle su se još dve mlađe Subotičanke

³⁹ Ti si ubio našeg Serjožu Stahanovića. Davo ti majci. Prepoznao sam te po ovom brzometnom šarcu. Jedan je samo takav na nasipu! (Namjenjeni prvenstveno za dejstvo iz jurišnih aviona, ovi nemački šarci imali su karakterističan zvuk pri ispaljivanju pa ih je svaki iskusniji borac lako raspoznavao).

ke. I njima je to bio prvi veći vatreni okršaj. Obe su posle ove bitke primljene u SKOJ i predložene za odlikovanja. Bile su to — Jelisaveta Ršić Crna, sedamnaestogodišnja učenica ženske zanatske škole u Subotici, i Anica Bašić — borci 4. čete 1. bataljona. Posle dugog snebivanja i upornog navaljivanja autora ove knjige, pristale su da ispričaju svoja izbledela sećanja na krvave okršaje kod Kazuka.

— Bila sam veoma ponasna i srećna što sam posle svog upornog insistiranja raspoređena u 4. četu za borca i što sam dobila pušku, bila je to, doduše, trofejna »madarica«, starog tipa, ali ipak puška! ... Sebi sam postavila zadatak da se naplatim za sva zlostavljanja moje porodice za vreme okupacije i za ubistvo mog brata. Poneli su me mladalačko oduševljenje, pesma i ratna drugarstva i prosto sam, kao i ostali omladinci, gorela od nestrpljenja da se što pre iskažem u borbi... Tu na Kazuku, već u prvom okršaju sa Nemcima, na samoj obali, umalo se nisam obrukala pred svojim drugovima — priča Jelisaveta.

Čim smo se iskricali iz čamaca, desetak metara ispred menе, iza podebelog hrastovog stabla, ugledah jednog nemačkog vojnika. Kratkim rafalima iz automata pucao je po nama dok smo uskakali u napuštene ruske rovove. Onako u skoku, iznenadena što sam se već u prvom jurišu našla oči u oči sa nemačkim vojnikom, opalim svoj prvi bojevi metak u njegovom pravcu. Zrno okrznu koru pored njegovog desnog rameна. Nije ga pogodilo, ali Nemac neodlučno zastade. Okrete se i usmeri cev svoga automata u pravcu mojih grudi. Shvativši da sam ga promašila i da me od njegovog smrtonosnog rafala deli samo još koji trenutak, grčevito sam pokušavala da ponovo repctiram svoju »madaricu«. Onako kako su me učili u Subotici i Kupisini. Na moju nesreću zatvarač na pušci nije hteo ni da se pomeri. Verovatno se ovlažio dok smo kundacima pomagali u veslanju pa se ispaljena čaura zaglavila u ležištu metka... Nemac se zacerekao. Očigledno ga je zabavljala moja muka sa zaglavljenom puškom. Nije se žurio da povuče okidač svog automata. Bio je gotovo siguran da ne mogu pobeći njegovim rafalima. Hteo je još malo da se pojgra sa svojom žrtvom. Srce mi se zgrčilo od navale besa i očajničke borbe da sačuvam goli život. Instiktivno odskočih u stranu, prema grudobranu, gde sam trenutak ranije ugledala

ruskog vojnika sa sivkastom šubarom na glavi. Nemac to izgleda nije očekivao, jer je rafal njegovog automata zaparao prednju ivicu grudobrana. Iskoristila sam taj trenutak i u nekoliko narednih skokova našla se opružena pored zaledlog ruskog vojnika i iza grudobrana...

— Davaj, tovariš! ... — gurnuh laktom ruskog vojnika u želji da mi on pomogne oko moje zaglavljene »madarice«. Rus je čutao, a Nemac je istezao vrat tražeći me pogledom. Već iznervirana, dograbih ruskog vojnika za šinjel i povukoh ga prema sebi. On se samo prevrnu na stranu i ispusti svoju vintovku. Sa čela mu je zjapila velika rana a lice mu je bilo prekriveno mrljom usirene kuvi... Jeza mi prođe kroz kičmenu moždinu a ruke spontano dohvatiše njegovu ispuštenu vintovku. Metak je već bio u cevi, magacin pun a na grudobranu je ležalo još desetak kutija punih municije... Savladajući drhtavicu, strah i jarost koji su iznenada zahvatili celo moje telo, podigoh vintovku ponovo na grudobran... Nemac je još bio na svom mestu. Tukao je već u drugom pravcu verujući da mu sa ove strane više ne preti opasnost. Ceo desni bok mu je bio otkriven... Ugrizavši donju usnu do krvi, uzimala sam ga na nišan. Nisam ni osetila kada sam povukla obarač. Pao je presaćen pored stabla ispuštajući neke neljudske krike. Pogodila sam ga u desnu stranu grudnog koša. Videlo se to po velikoj crvenoj mrlji na zelenoj uniformi. Bila sam toliko uzbudena od pretrpljenog šoka i radosna što sam osvetila svog nepoznatog ruskog druga, koji mi je i mrtav pomogao, da sam, ne vodeći računa o mećima koji su i dalje vrcali svud oko mene, potčala sam prema pogodenom Nemcu. Želela sam da u njegovim očima ugledam onaj isti strah i nemoć koji sam trenutak ranije od njega doživila.

... I videla sam ga! Desnom rukom je čvrsto stiskao raniđeno mesto na grudima, a levom pokušavao da podigne cev svoga automata prema meni. Nisam mu ostavila vremena da ponovo povuče obarač. Sjurila sam u njega oštiri vrh isukanog ruskog bajoneta i držala tako prikovanog za zemlju sve dok mi nisu prišli neki borci iz moje čete. Drhtala sam kao u groznici. Suze su mi pokuljale same od sebe. Nisam imala više snage ni da izvučem bajonet iz već mrtvog pripadnika brandenburške divizije.

Preostale juriše, iposebno one posle izbijanja na okuku utvrđenog nasipa, doživela sam kao u nekom transu. U glavi mi je bubnjalo, telo mi je zahvatila neka drhtavica i nisam bila svesna strahovite neprijateljske vatre sa utvrđenog nasipa. Is'kakala sam na juriš bez komande i spuštala se u zaklon tek kada bi me drugovi povukli za šinjel i opominjali da ne ginem uludo... Sećam se, prilikom prvog juriša na nasip naišli smo na neku baru. Prišao mi je puškomitraljezac Alja Hasanović, visok i snažan mladić. Preneo je preko duboke vode već nekoliko drugova i drugarica koji nisu znali plivati. Došao je i po mene. Grubo sam ga odbila i hrabro zakoračila u ledenu vodu koja mi je brzo doprla do grudi. U jednom trenutku sam posrnula. Neko me je prihvatio. Tada smo se pohvatali za ruke i tako izvlačeći jedni druge, i one koji su u tom lancu zakačile olovne kuglice koje su pljuštale svud oko nas, izbili smo pred nasip. Nemci su nas dočekali ručnim bombama. Ponovali smo napad nekoliko puta, samo što smo u noćne juriše polazili u najvećoj tišini, bez jurišnih poklika i bučkanja, gazeći vodu na prstima... Ova noćna, ledena kupanja i prikradanja nasipu kao da su me povratila od pretrpljenog šoka... Ujutro je počeo da pada sneg. Mraz je sve jače stezao i okoštavao našu mokru odeću zajedno sa zemljom na kojoj smo ležali. Umeto drhtavice, moje telo je ubrzo zahvatila neka vatruština. Sutradan su me izvukli sa položaja i preneli u brigadni sanitet. Dobila sam tešku upalu pluća. Moj majci je neko javio da sam poginula. Zamenili su me sa jednom drugom Subotičankom. I ona se takođe zvala Crna...

Anica je zamenila brata, puškomitraljesca!

I Anica BašićTM je dobro zapamtila te neponovljive juriše i borbu za okuku utvrđenog nasipa kod Kazuka:

— Za mene, novopečenog ratnika i neiskusnu mladu devojku, onisku rastom, koja dotle u svom selu Aleksandrovu

⁴⁰ Anica Bašić udala se za svog ratnog druga i komesara 1. bataljona Lazu Kolarevića. Žive u Žemunu kao penzioneri.

nije smela zagaziti ni preko najmanje barice nastale posle topnih letnjih pljuskova, najveću teškoću predstavljala je poslednja vodena prepreka ispred utvrđenog nasipa. Nisam se toliko plašila ni Dunava, jer sam se prilikom prelaska čvrsto uхватila za ivicu čamca i za opasače svojih drugova stisnutih oko mene. Mislila sam: kako njima, tako i meni. Oni takođe nisu znali da plivaju!

Ovde je bilo nešto drugo. Utvrđeni nasip, visok desetak metara, posmatran odozdo iz nepregledne ledene baruštine, koja je nama omanjim rastom dopirala do grla, izgledao je baš kao neki utvrđeni srednjovekovni bedem. U čamcu sam bar pod nogama osećala čvrste čamove patosnice. Ovde su mi noge do gležnjeva upadale u žitku, lepljivu glinu. Imala sam osećaj kao da će svakog trenutka propasti još dublje, u živo blato — o čemu sam nešto slušala i čitala još kao devojčica.

Sa utvrđenog nasipa dočekala nas je ubitačna streljačka i automatska vatra. Na sve strane začuli su se jauci naših ranjenika. Za trenutak smo zastali neodlučno. Trgli su nas odlučni pozivi naših rukovodilaca, komandira čete Blagice Mojića, komesara Kuzmana, Sremca iz Laćarica, da se juriš nastavi. U mutnu i ledenu vodu prvi je zagazio Đorđe Senderak, pomoćnik komesara i partijski rukovodilac naše čete. I danas mi još odzvanja u ušima njegov borbeni poklik:

— Komunisti i skojevci, za mnom!...

Potrčali smo za njim. Svi! Cela četa. Niko nije htio da zaostane iza komunista i skojevaca. Žurili smo da predemo tih tridesetak metara blatnjave i ledene površine. Instinktivno smo osećali da je to staza života i smrti. Baš kao na nekoj trci u kojoj svako ulaze sopstveni život. Jedini zaklon od smrtonosne olovne kiše mogao se naći pod samim nasipom, a na njemu su se nalazili Nemci. Da bih nekako zaštitila glavu oko koje su zviždali neprijateljski mitraljeski meci, nesvesno sam podigla pušku. Nisam prevalila ni nekoliko koraka, kada sam osetila jači trzaj. Jedno zrno zaparalo je kundak moje puške, tačno u visini glave... Potražila sam poslednje atome snage da se iščupam iz ove paklene baruštine.

Odahnuli smo tek pod nasipom, ali već u sledećem trenutku zaprštale su eksplozije ručnih bombi. Ponovo su se začuli

krici naših ranjenika. Našli smo se kao u nekoj mišolovci. Svojim vlažnim telima prionuli smo uz kosinu nasipa. Da bismo prestali biti meta nemačkih mitraljezaca i bombaša, trebalo je što pre krenuti gore, uz nasip i dohvati Švabe za guše. Svi smo to osećali, a naročito Đorđe, koji je ponovo krenuo prvi. Uz klizavu padinu pošli su i ostali. Dopuzavši do njene ivice, pobacali smo preko nasipa već pripremljene ručne bombe. Sada se sa suprotne strane začuo lelek ranjenika i serija potmuli eksplozija...

— Juriiš! Napred, drugovi! — začuli smo uzvike naših neustrašivih komandira i polit^{ckih} rukovodilaca. Nemci su takođe poskakali iz svojih rovova. Na uskom i od rovova i eksplozija preoranom platou došlo je do neopisive gužve, gušanja i kundačenja. Brzo smo očistili nekoliko rovova i zauzeli oko 50 metara nasipa. Tada su Nemci izvršili snažan protivnappad. Znali su dobro da bi naš prođor omogućio i ostalim našim i sovjetskim jedinicama da se probiju preko nasipa. To nisu smeli dcfc^{oliti}. Iskoristili su nasip šumske železničke pruge i neprimetno na desno krilo našeg probaja privukli svoju rezervu. Kroz zaprečeni propust, na raskrsnici pruge i nasipa, jedno njihovo odeljenje zašlo nam je s leđa. Pojavili su se sa istočne strane nasipa, gde smo se maločas i mi nalazili. Očigledno su nameravali da nas potpuno odseku od mostobrana i pohvataju žive u tek zauzetim rovovima. Istovremeno su krenuli i sa našeg levog krila. Nije nam preostalo ništa drugo nego da ponovo zagazimo u ledenu vodu i probijemo se do naših polaznih položaja na mostobranu...

U tim kritičnim trenucima ugledala sam pomoćnika komesara i sekretara partijske čelije naše čete — Đorda Senderaka. Ocenivši da nam je glavna opasnost zapretila sa našeg desnog krila, poveo je jednu grupu naših boraca u susret nemačkom odeljenju, koje je pokušavalo da nam zađe s leđa. Zbunjeni ovako drskim prepadom i odlučnošću naših boraca, Nemci su počeli uzmicati tražeći zaklone iza nasipa. Tada se i rafal Đorđevog automata naglo prekinuo. Jedan neprijateljski metak pogodio je ovog hrabrog devetnaestogodišnjeg Rušina i komunistu iz Novog Sada. Ostao je tu na ivici nasipa štiteći odstupnicu svojim drugovima. U toku noći skojevcu su

se privukli i preneli njegovo telo na obalu Dunava. Tu smo ga i sahranili...

Uzastopni juriši naših i sovjetskih četa za okuku nasipa potrajali su sve do kasno u noć. Pred zoru dobili smo naređenje da u najvećoj tišini ponovo krenemo preko vode. Pohvatali smo se za ruke i pod zaštitom naših mitraljeza, koji su zasuli ivicu nasipa dugim rafalima, prešli smo kanal neopaženo i pritajili se na istočnoj strmini nasipa. Sa suprotne ivice nasipa razgovetno smo čuli dozivanje i pokrete neprijateljskih vojnika. Bili su udaljeni samo 8—10 metara. Mraz je sve više stezao i okoštavao našu mokru odeću. Sa prvim znacima zore pojavile su se i prve snežne pahuljice. Ubrzo se zabelela i čela padina nasipa. Pod snežnom belinom nestale su i tamne izbočine nanizane duž kosine od polusmrznutih tela naših boraca. Sve teže savladajući cvokot zuba i duvajući u promrzle prste stegnute na odšrafljenim ručnim bombama i okidačima, bili smo zahvalni ovim nežnim snežnim pahuljicama koje su nam neočekivano priskočile u pomoć i prekrile naše jurišne položaje...

U cik zore, posle nestrpljivog iščekivanja koje mi se činilo kao večnost, i nesnosne hladnoće koja se postepeno pretvarala u neku sladunjavu obamrlost celog tela, začuli smo rafale naših i ruskih minobacača. Iz naših već utrnulih i promržlih ruku preko nasipa su poletele pripremljene ručne bombe. Bio je to ujedno i znak za novi juriš. Posle serije eksplozija na drugoj strani nasipa nastao je pravi metež... Moj brat Dura, nekoliko godina stariji, bio je sa mnom u četi. Ležao je desetak metara udesno. Sa svojim novim ruskim puško-mitraljezom, »depepejcom«, medu prvima je iskočio na utvrđeni nasip. Dobro sam već poznavala karakteristično dumbaranje njegovog puškomitraljeza i srce mi je gotovo zamrlo kada se već posle prvih ispaljenih metaka rafal iz njegovog doboša naglo prekinuo... Kroz prasak zaostalih eksplozija i borbene poklike naših boraca, do mog izoštrenog sluha doprli su i njegovi bolni jauci. U nekoliko skokova našla sam se pored njega. Glava mu je bila sva u krvi. Na njoj sam ugledala duboku ranu i krvave mlazeve preko lica. Sedeo je na nasipu u bolnom grču, obneviedo, i čvrsto stezao kundak svoga puškomitraljeza.

— Ne boj se, braco! To sam ja, twoja seja, Anica. Nije tako strašno... Još čemo se mi svetiti ovim gadovima... i, zaigrati u tvojim svatovima... Pričala sam mu tako, bez veze, tešeći ga, dok sam istovremeno prebirala po svojoj bolničarskoj torbici. Da li zbog suza koje su mi same navirale na oči, ili zbog drhtavih prstiju kojima nikako nisam uspevala da raspakujem prvi zavoj i zaustavim sve jače mlazeve krvi, pritisnula sam onako polurazvijeni zavoj na njegovu ranu i povezala ga peškirom. Bio je to peškir sa izvezenim natpisom »Dobro jutro«, koji sam ponela u partizane sa trubom otkanog platna iz moje devojačke spreme. Krajičkom uvijenog peškira otrla sam krv sa njegovog lica i svukla ga iza nasipa. Tutnula sam mu u ruke svoj pištolj i gotovo istrgnula njegov puškomitraljez koji je još grčevito stezao. Bila sam mu zahvalna što me je u Kupusini, za vreme odmora, među prvim borcima iz naše čete obučio da rukujem ovim oružjem. Želeo je time da me odobrovolji jer sam u početku uporno odbijala da postanem bolničarka. Bila sam tada ljuta na njega što me je, koristeći pravo starijeg brata, gotovo naterao da prihvativam torbicu sa crvenim krstom. Ipak, istovremeno sam se ponosila što mi je brat za tako kratko vreme postao jedan od najboljih puškomitralerezaca u četi...

U međuvremenu, naši su zauzeli deo nasipa. Nemci su se grčevito branili, posebno na bokovima i sa raskrsnice nasipa železničke pruge. Odavde su ponovo pokušavali da nam zadu za leđa i zaustave dalje širenje našeg prodora... Uskočila sam u prvi nemački rov na suprotnoj strani nasipa. U njemu se već nalazilo nekoliko naših boraca i komesar čete Maksim. Niz strminu nasipa izbacivali su mrtve neprijateljske vojнике. Pridružila sam se Maksimu, koji je iz zaplenjenog šarca tukao po onima koji su pobegli u pravcu Čiprašata. Ugledavši me, osmehnulo se radosno i ne prekidajući paljbom prstom mi ukazao na jednu grupu Nemaca koja se povlačila duž nasipa industrijske pruge. Pretrčavali su na njenu suprotnu stranu tražeći zaklon od naše vatre. Pustila sam dugi rafal u njihovom pravcu. Nisam ni osetila kada sam ispraznila ostatak doboša. A zatim i drugi... Posle toga su me prebacili na desno krilo naše čete. Tamo su Nemci i dalje žestoko navaljivali. Dobila sam zadatku da tučem izlaz iz dvadesetak metara udaljenog prokopa u nasipu. Odavde su Nemci i dalje pokušavali da nam zadu iza leđa i po svaku

cenu povrate izgubljeni deo nasipa. Nismo im to smeli dozvoliti. . .

Dan je već dobro odmakao. Mi smo i dalje grčevito držali onih desetak osvojenih rovova na okuci nasipa. Sa severne strane do nas je povremeno dopirala strahovita pucnjava i odjeci bliske borbe, prsa u prsa. To su ostale čete našeg 1. bataljona uporno nastojale da ovladaju raskrsnicom industrijske pruge i utvrđenog nasipa. Na našem levom krilu to isto su nastojale i čete našeg 4. i jednog ruskog bataljona. Rafali njihovih puškomitraljeza ukrštali su se iznad glava boraca naše čete. Vatra naših suseda sa obe okuke nasipa pomogla je i nama, šćućurenim u zauzetim rovovima. Nemci više nisu mogli direktnim protivnapadom da nas bez velikih gubitaka proteraju sa nasipa. Učinili su to nešto kasnije, uz pomoć svoje jurišne avijacije i artiljerije.

Oko 10 čas. 21. XI 1944. sa Zlatne grede Nemci su nas zasuli veoma jakom i preciznom vatrom svoje artiljerije i minobacača. Kroz blesak bliskih eksplozija koje su rušile naše rovove, ubrzo smo ugledali i „grupu nemačkih jurišnih aviona. Jezivo zavijanje njihovih sirena, štektanje mitraljeza i detonacije avionskih bombi, koje su kidale delove zauzetog nasipa, nateriali su nas u duboke zemljane zaklone i lagume na zapadnoj ivici nasipa. Na sve strane začuli su se pozivi i jauci naših ranjenika. Bilo ih je sve više. Nije imao ko da ih izvlači sa nasipa i previja. Ostalo nas je još samo dvadesetak sposobnih za borbu.⁴¹ Po naređenju komandira čete predala sam Đurin puškomitraljez jednom našem borcu a ja sam se ponovo prihvatile svoje bolničarske torbice...

Posle kraćeg vremena nemačka artiljerija je naglo začutala. Nismo više videli ni njihove avione, ali je odmah zatim usleđio novi nemački protivnapad. Nemci su svom žestinom navalili na naše bokove. Oni su ponovo ostali nezaštićeni, jer su nama susedne čete, koje je nemačka artiljerijska vatra zahvatila na otkrivenom prostoru, bile prinudene da se povuku na ivicu šume. Bili smo već na izmaku snage kada je do našeg ko-

⁴¹ Toga dana u jurišu na nasip poginulo je 36 i ranjen 91 borac 8. vojvodanske brigade (Operat. dnevnik, AVII, k. 1402).

mandira Blagice dopuzao jedan ruski poručnik. Rekao je da nam je doveo smenu i da izdržimo još malo dok se oni ne prebace preko vode na naše položaje. Odmah za njim prebacilo se još nekoliko ruskih puškomitralske zrakoplova i jedna desetina iz našeg bataljona. To nam je omogućilo da otvarajući žestoku vatru zaštitimo naše bokove i zaustavimo privremeno neprijateljski protivnapad.

Sledeći neprijateljski napad odbili smo daleko lakše; uz pomoć Rusa i jednog voda našeg bataljona. Po predaji zauzetih položaja, ostatak naše izranjavljene i desetkovane čete dobio je naređenje da se povuče u šumu. Da bismo izvukli sve ranjenike, morali smo po nekoliko puta da gazimo ledenu vodu... Đuru sam pronašla nedaleko od mesta gde sam ga jutros ostavila. Ležao je u krateru od eksplozije jedne arjonske bombe, iscrpljen od velikog gubitka krvi. Za vreme bombardovanja neko od naših drugova svukao ga je u ovu rupu i tako spasao od smrti i novog ranjavanja. Obradovao se kad me je ugledao. Stavila sam mu novi zavoj i uz pomoć jednog druga prevukla preko duboke bare. Uputili smo ga u brigadno previjalište. Rana srećom nije bila smrtonosna...

U popodnevnim časovima sa nasipa, dublje u šumu, povučene su sve naše i sovjetske jedinice. Trebalo je omogućiti ruskoj artiljeriji da i ona, na tom krvavom nasipu, pokaže svoju pravu vrednost. Trebalo je tim upornim i osionim brandenburžanima sručiti na glave ona brda mesinganih čaura i sanduka teškokalibarske municije sa leve obale Dunava. Naši borci, koji su već nekoliko dana slušali jezivo zavijanje štuka i rasprskavanje granata nemačke artiljerije iznad svojih glava, radošno su pozdravili početak ove, dotle nevidene artiljerijske pripreme. Okretali su se na leđa da bi kroz ogoljene patrljke šumskog drveća posmatrali svetleće brazde projektila ruskih »kakušaka« čije su se isprepletane i srceparajuće putanje završavale negde na utvrđenom nasipu i iza njega. Seriju njihovih gromoglasnih eksplozija šuma je još više povećavala i pretvarala u jedan povezani pakleni kreščendo, od kojeg je podrhtavala zemlja i pucale bubne opne. Oni koji nisu poslušali savete svojih rukovodilaca, sa crvenim mlazevima krvi na ušima brzo su potražili vatu dz torbica svojih drugarica bolničarki. Po ugledu na

ruske vojнике, koji su blagovremeno navukli svoje fatirane na-
ušnice, наši su zavrtali obode svojih titovki i pod njih gurali
krajeve vunenih šalova, delova odeće i maramice. Ipak, kod
svih boraca, pa i onih kontuzovanih i ranjenih, osećalo se ve-
liko olakšanje i oduševljenje. Znali su da je došao čas konač-
nog obračuna i opštег napada na utvrđeni nasip kod Kazuka...

Odgrizao je Švabi uho. ..

»Naša i sovjetska artiljerija, koja je skoro celog dana tukla
nemačke položaje, malo pomalo sasvim prestaje da gada.

Ali sada nemački minobacači postaju sve aktivniji i prosto
zasipaju i naše linije i močvaru ispred nas. Pored toga, u vazdu-
hu je sve više svetlećih raketa koje neprijatelj ispaljuje da bi
osvetlio prostor ispred sebe. Eksplozije su već toliko česte da
se slivaju u zaglušujuću grmljavinu u kojoj se praskanje puša-
ka i lakih mitraljeza skoro uopšte ne čuje. Ovakve ratne situa-
cije su najteže, ne samo zbog komandovanja nego i zbog ranje-
nika, koji često zbog zaglušne buke nemaju moći da dozovu u
pomoć, a pogotovo kada je noć kao ova.

Dobijamo znak za polazak — skoro svi istovremeno zagazis-
mo u vodu. Ne znam šta sada mitraljezac Kuzman misli o svo-
joj cipeli na koju se ceo dan žalio da propušta vodu. Oružje i
municiju dižemo što više možemo iznad glava, da se ne pokvasti.
Polako, korak po korak ulazimo u vodu, u kišu čelika, u
smrt koju moramo da savladamo. Međusobno se vidimo samo u
trenucima kada u vazduhu bljesne neprijateljska raketa.

Stižemo i do prvog drveća, ali izgleda da nam ono neće biti ni od kakve pomoći. Jer mine se rasprskavaju iznad nas u
krošnjama i čelik sipa odozgo kao kiša...

Ovde nema mrtvih i ranjenih. Ima samo zauvek nestalih.

Voda mi je već do ramena i ne znam koliko ću još dugo
moći da idem kroz nju. Od njene hladnoće osećam grčeve u no-
gama i stomaku. Ne znam zašto se sećam majke i njenih reči o
pokojnom ocu: »On je bio nešto viši od tebe«, govorila mi je
ponekad. Sad mi je krivo što nisam malo stariji, pa bi valjda
bio i nešto viši, kao otac. Sada bi mi to mnogo značilo. Mogao
bih barem da pucam. Ovako moram da držim pušku i municiju

iznad glave i nemoćno idem pred cev nemačkog mitraljeza. Ali, imam poverenja u Kuzmana i njegov mitraljez.

Odozgo pljušti prava kiša čelika i eksplozija, a mitraljeski rafali se prosto uz neverovatne zvižduke i pištanje zabijaju u vodu, svud oko nas. Od eksplozija mina i granata ogromni gejzirii vode i izlomljenog drveća dižu se u vis i padaju dole, tako da ništa ne pomaže što oružje držimo iznad glava. Izgleda kao da je neko celu močvaru stavio u ogroman kotač pa, da bi što pre svario sve u njemu, ubacuje odozgo ogromne količine vatre i, ako još duže potraje, voda će uskoro biti vruća kao u kupatilu.

Desno od mene je mitraljezac Kuzman, borac koji je bio levo, ostao je negde pod vodom...

Na oko pedeset metara ispred nasipa, iza jednog drveta stojimo nas trojica. Voda nam je još do ramena i ne možemo da gađamo. Pravo ispred nas nalazi se nemački mitraljez. On sada tuče ukoso malo udesno, da bi mu dejstvo bilo jače. Dogovaramo se da Kuzmana sa mitraljezom izdignemo malo iznad vode da bi mogao gađati i uništiti ga. Drugi pomoćnik, Ivan, pravi mu ispod vode, rukama stepenicu. Ali tek što je mitraljezac počeo da puca, Ivan je samo tiho jeknuo i nestao pod vodom. Kuzman mi predaje mitraljez i podiže Ivana ispod vode. Doziva ga i kao piletu okreće mu glavu tamo-amo. Onda ga polalko spušta pored drveta i kaže kroz stisнуте zube:

— Zamisli, on je skroz mrtav.

A zatim:

— Ivane, druže, oprosti, ali moram...

Onda staje na mrtvo telo druga i ispaljuje dugi, dugi rafal. Nemački mitraljezac je za momenat učutao. Koristimo to i odmah krećemo napreci. Mislim na Ivana koji je ostao pod vodom, Bolničarka ga ipak nije ponela na nosilima kojih se toliko plašio.

U jednoj ruci iznad vode držim pušku a u drugoj jedan sanduk sa municijom. Drugi sanduk sam izgubio negde u vodi. Uostalom, i da ga još imam, ne bih ga mogao više nositi. Čini mi se da je prošla već čitava večnost kako smo zagazili u ovu vodu. Deo tela koji mi je u vodi uopšte ne osećam. Čini mi se da se sastojim samo iz ruku, ramena i glave. Ako ovako još duže

potraje, sve ovo ličiće na beznadežnu situaciju. Dok Nemci iz dobro utvrđenih bunkera prosto kose mitraljezima, mi sa rukama iznad glava, kao da se predajemo, idemo pred njihove cevi. U ovakvoj situaciji zaista je nemoguće ustanoviti koliko nas je još ostalo sa glavama iznad vode. Ipak, imam poverenje u Kuzmana... U stvari, on je još jedini koga mogu da vidim u blizini.

Korak po korak, polako, kroz mulj, granje i vodu idem napred. Kuzman počinje da se nervira i glasno psuje. Svoj mitraljez sa obe ruke drži na glavi. A to što psuje, dobar je znak.

U tom momentu, nekoliko metara desno od nas, dugačak jezik vatre iz plamenobacača uz potmuli šum liznuo je površinu vode. Strahom (gonjeni pogled trgnuo mi je glavu u tom pravcu i kroz mrak video sam samo kako je plamen progutao jedno krvlju umrljano nosilo, zajedno sa bolničarkom. Kuzman se trza iz mulja i dovikuje mi:

— Zamisli, gadovi...

Ali ne završava ono što je htio reći, jer već drugi rafal kosi iznad naših glava. Mahinalno se saginjemo prema vodi. Jedan metak okrznuo je kundak moje puške. Očito, Nemac misli da smo dalje od nasipa i gađa visoko. Ali on svakog momenta može da sipusti cev malo niže i, onda... ko zna? Plameni jezik opet liže drveće i površinu vode. Sada već držimo glave toliko nisko da ne vidimo ništa na toj strani. Međutim, sledeći plamen verovatno će krenuti u pravcu nas dvojice. Ako pre tогa ne dobijemo znak za juriš, pitanje je da li ćemo ikada više jurišati. Minuti se otežu u večnost..

Opet 'se nalazimo iza nečega što je nekada bilo stablo. Sada je to samo parče iskrzanog i rafalima izbušenog debelog drvetra, koje još za nepuni metar viri iz vode. Mitraljez ispred nas i dalje kosi. Čujem Kuzman nešto govori, ali ne mogu da ga razumem, osim poneku reč između dve eksplozije, između dva rafala.

— Ako... vatra... glavu... vodu...

Onda mi se naginja i govori skoro u samo uho:

— Prestani već jednom da cvokoćeš. čuče nas. Stisni zube.

Pokušavam da stisnem zube i da ne cvokoćem ali, na žalost, nikako ne uspevam u tome. Uostalom, nije ni čudo. No-

vembar je a u vodi smo više od pola sata. Uspevam nekako da za momenat držim vilice zatvorene, ali čim nemački mitraljez počne da tuče, moji zubi opet cvokoću po taktu njegovog štetanja. Imam osećaj kao da mi je Nemac nabio cev mitraljeza u usta a ja pokušavam da je pregrizem.

Odnekud, iz mraka, čujem promukao glas našeg desetara. Oh, pa to je divno! Znači, i on je još živ. Od svih njegovih reči razabirem samo jednu,... nasip! Razmišljam o toj reči kao da je prvi put čujem... Plameni jezik opet poče da liže. Ovaga puta na nepuna dva metra ispred nas. Kuzman me grabi za glavu i gura pod vodu. To me je iznenadilo pa sam se malo napio i uplašio. Kada me opet podigao iz vode, više nisam imao ni onaj jedini sanduk sa municijom. Ostali su mi još samo puška i dve bombe.

— Zamisli, kaže mi Kuzman nešto uzbudenije nego inače, ovo može da nas skroz ispeče. Moramo napred.

Krećemo, korak po korak, polako, tiho, napeto...

Nemci još sigurno ne znaju koliko smo blizu jer, inače, počeli bi da bacaju ručne bombe. Sada nam preti opasnost još samo od mitraljeza i plamenobacača. I, evo, voda je plića, sada nam dopire samo do pojasa. Zbog >oga moramo da se saginjemo i puzimo kroz nju, kao nilski konji. A i zbog onog bacača... da bismo mogli što pre leći. .. Nalazimo se između neprijatelja i užasnog kotla smrti kroz koji smo prošli. U jednom trenutku čujemo paničan razgovor nemačkih vojnika, a u sledećem trenu, odnekud sa leve strane, dopire jed\M čujan glas:

— Pali... bombe...

Ovo je došlo kao spas. Znači, jurišaćemo i završiti sa ovim... Nije više važno ko će kako dočekati kraj — glavno je da se nekako stigne do kraja.

Saginem se nad vodu i zauzimam stav kao na fiskulturnom poligonu, a Kuzman kleće u mulj i namešta mitraljez na moja leđa. Čeka na trenutak da Nemac prvi otvorи vatru, da bi video gde se on tačno nalazi. Istovremeno kad je nemački rafal zasekao vazduh iznad naših glava i naš mitraljez je bljunuo vatru u njegovom pravcu. Pod težinom mitraljeza zabadam lice u vodu i tek sada osećam kolikо je gusta i kako smrdi. Nemački mitraljez je učutao, ali, na žalost, ni mi više nemamo municije. Odne-

kud, učinilo mi se kao iz vode do moje svesti dopire dobro pozнато: „Uraaa...!“ Kuzman baca jednu bombu i s mukom polazi napred. Moje ruke su toliko smrznute da jedva uspevam da bacim bombu i ona ne dostiže cilj. Kuzman tada uzima od mene onu preostalu i baca je na vrh nasipa.

U 'tom trenutku nešto me strašno ošinu sa leve strane. Padam pod vodu. Srećom, bomba koju je Nemac bacio eksplodirala je pod vodom. Poslednjim naporom dižem se, vučem noge iz mulja i trave, pokušavajući da potrčim. Opet padam u vodu, sada već sasvim plitku i ponovo se dižem...

Konačno, evo me na nasipu. Kuzmana više ne vidim. Spotičem se o nečije mrtvo telo i strahujem da je to on. Sa leve strane prvo čujem neko krikljanje, a zatim kako Kuzman nekoga glasno psuje. Odlazim u tom pravcu. Eksplozije se naglo stišavaju... još samo po koji prasak puške i ručna bomba. Stižem do nemačkog bunkera iz kojeg umorno izlazi Kuzman. On mi prilazi sasvim blizu noseći nešto nevidljivo u desnoj ruci. Zatim mi pokazuje nešto na dlanu i govori uzbudeno:

- Zamisli kalko je gadno!
- Šta je gadno? — pitam ga umorno.
- Uho.
- Kakvo sad uho? — čudim se do u beskraj.
- Švabino. Odgrizao sam mu uho.

Kasnije mi je ispričao da su u bunkeru bila trojica, da su dvojica poginula od bombe, a da je jednog morao rukama da udavi. I dok se tamo hrvalo sa njim, odgrizao mu je uho pa mu se to strahovito zgadilo.

Sakupljamo se u grupice na nasipu. Desetar pokušava da nas prebroji, ali na žalost, ostala smo samo nas dvojica i on treći od cele desetine... „⁴²

Vatra iz više od hiljade artiljerijskih cevi

Istovremeno sa uvođenjem u borbu 236. sovjetske divizije i Osme vojvodanske brigade na apatinskom mostobranu, otpo-

⁴² Iz knjige *Hronika pakla* od Josipa Klarskog, borca 8. vojvođanske udarne brigade.

čeo je i opšti napad naših i sovjetskih snaga na batinskom mostobranu. Cilj ovog nastupanja, koje je zapovešću komandanta 3. ukrajinskog fronta, maršala Tolbuhina, pomereno sa 18. na 19. novembar ujutru, bio je da se probije neprijateljska odbrana na severoistočnom obodu Belomanastirske grede kod Batine i na desnoj obali Dunava kod Apatina i stvore uslovi za uvođenje u borbi drugih ešelona korpusa i 57. sovjetske armije.

Nije sa sigurnošću utvrđeno zbog čega je tačno došlo do pomeranja dana početka proboga za 19. novembar, ali ostaje činjenica da se on slučajno poklopio i sa danom sovjetske artiljerije, koja je u ovom proboru dobila i posebnu ulogu.

Jutro 19. novembra sovjetski artiljeri dočekali su u svečanom raspoloženju. U svim komandnim baterijama i štabovima diviziona uključene su radio-stanice sa kojih je Radio-Moskva emitovala pozdrave iz domovine i čestitke glavnokomandujućeg sovjetskih oružanih snaga, upućene pripadnicima proslavljene »kraljice rata« — povodom Dana sovjetske artiljerije.

U svim artiljerijskim jedinicama, po rovovima i uvalama, na borbenim položajima održani su kratki mitinzi a zatim je pala komanda: »Na svoja mesta!«

Topovske i minobacačke cevi i gomile mesinganih čaura i granata presijavale su se na oskudnim zracima novembarskog sunca, koje se na trenutke pojavljuvalo kroz tmurne jesenje oblake i ogolele krošnje šumskog drveća. Pripremajući se za ovaj dan, dugo su u toku prethodne noći artiljeri čistili i podmazivali svoja oruđa, proveravali nišanske sprave, amortizere, sisteme za opaljenje i komandovanje. Jedva su dočekali jutro i komandu: »Oganj!«

Bio je to zaista na jugoslavenskom ratištu dotle neviđen prizor. Kao da se sam pakao otvorio. Zemlja je podrhtavala od eksplozija i stotina tona iskidanog metala. Na samo nekoliko kilometara fronta kod Batine i Kazuka bljunulo je istovremeno više od hiljade artiljerijskih cevi i minobacača. Vatra je postajala sve žešća, da bi je s vremena na vreme dopunili dirigovani rafali reaktivnih minobacača »kaćuša«. Iznad neprijateljskih rovova, visoko u nebo podigao se neprozirni zid od dima i kiselastih gasova sagorelog eksploziva, koji su štipali za oči, punili

pluća i otežavali disanje. Našim borcima, koji nisu poslušali savete svojih starijih drugova da blagovremeno zaštite svoje uši, iz popucanih bunnih opni ukazali su se crveni tragovi krvi...

U trenutku kada je artiljerija prenosila moćnu vatru po dubini neprijateljske odbrane, na nebu su se pojavili avioni sa crvenim petokrakama. Bili su to »štormovici« 17. vazduhoplovne armije, koji su se približili svojim drugovima artiljercima želeći time da uveličaju dan njihovog roda vojske. Za ovih desetak dana borbe naši borci su već bili navikli da vide uglavnom nemačke avione, utoliko su radosnije sada pozdravili sovjetske eskadrile čije su eksplozije od teških avionskih bombi ponovo obavile dimom kote 205 i 206 jugozapadno od Batine. Nemci, izgleda, nisu očekivali i ovako snažan i iznenadan vazdušni napad sovjetske avijacije. Njihova protivavionska artiljerija bila je već usmerena na gađanje zemaljskih ciljeva i odbijanje napada sovjetskih samohodkih koje su u tom trenutku već izbijale na polazne položaje svoje pešadije. Stoga su hitno zatražili intervenciju svoje avijacije, koja je dотле gotovo suvereno vladala baranjskim nebom, jer su njihovi aerodromi bili bliži frontu od sovjetskih. Ubrzo se iznad naših mostobrana započela i ravnopravna vazdušna bitka. Naleti aviona smenjivali su se jedan za drugim sa promenljivom srećom i obostranim gubicima. Postalo je očigledno da je sovjetska avijacija uspela u međuvremenu da približi svoja uzletišta frontu i pruži efikasniju podršku svojoj pešadiji...

Kratkotrajni vazdušni udar i početak dejstva artiljerije za neposrednu podršku bio je ujedno ugovoren znak za opšti južni naše i sovjetske pešadije. Iz hiljade grla istovremeno na oba mostobrana začulo se gromoglasno »ura!« propraćeno dugim rafalima mitraljeza sa isturenih vatreñih položaja. Izgledalo je da ništa više neće zaustaviti ovu lavinu i oduševljeni zanos naših i sovjetskih boraca koji je toga jutra podstakla dотле nevidena vatra sovjetske artiljerije. Ispalo je, međutim, drugačije.

Uprkos jednoj od najgušćih koncentracija artiljerijskih oruđa postignutoj na relativno malom prostoru u toku II svetskog rata i uraganskoj višečasovnoj vatri kojom su sovjetski artiljerci nastojali da što dostoјnije obeleže Dan sovjetske artiljerije, njen efekat nije bio onakav kakav se očekivao. Neprija-

telj je, po svoj prilici, uočio naše pripreme i gomilanja velikog broja artiljerijskih i minobacačkih jedinica na mostrobanima, posebno na ivici šume na levoj obali Dunava i na komunikaciji Bezdan—Batina. Preko svoje obaveštajne službe mogao je sazнати i vreme početka planiranog napada. Još u toku noći, on je na batinskom mostobranu, sa prednje linije odbrane izvukao svoje jedinice na drugi odbrambeni položaj i pozadi k. 205. U prvoj liniji odbrane ostavio je samo dežurne jedinice, osmatrače i automatska oružja koja su dejstvovala povremeno i sa rezervnih vatrenih položaja. Tako se desilo da je neprijatelj uprkos uraganske artiljerijske vatre pretrpeo relativno male gubitke. Doduše, cela prva neprijateljska linija je preorana, uništene su njegove dežurne jedinice, osmatrači i vatrena sredstva »koja su se tu zatekla, ali čim je naša vatra počela da se pomeri po dubini njegove odbrane, neprijatelj je ponovo poseo prvu odbrambenu liniju. Njegova odbrana bila je, dakle, postavljena tako da je maksimalno iskorišćena prednost ispresecanog zemljišta, mnogobrojne useke, ulegnuća i drugi zakloni. Time se jedino može objasniti zašto su naši i sovjetski juriši u toku nadnra dva dana krvavo odbijani. Čak i tamo gde je juriš naše pešadije bio obilato podržan sovjetskim tenkovima i samohotkama, on se lomio o neverovatno žilavu i upornu odbranu neprijatelja. Čim bi se pojavili na otvorenom prostoru, na sovjetska pklopna vozila otvarana je snažna koncentrisana i unapred planirana protivtenkovska vatra. Najveći broj tih vozila uništen je već posle nekoliko minuta na prilazima kote 205 i južno od železničke stanice.

Pošto je izgubio bitku za Batinu i najvažnije objekte sa kojih je neposrednim gađanjem kontrolisao levu obalu Dunava i naša mesta prelaska, neprijatelj nije smeо dozvoliti da izgubi i najvažnije geografske i taktičke objekte na grebenu Belomanastirske grede — kote 205 i 206. One su sada dominirale okolinom i predstavljale kičmu nove odbrambene linije neprijatelja. Ocenivši njihov značaj i pogodnost za dejstva u svim pravcima, neprijatelj je u toku prethodnih desetodnevnih borbi za Batinu danonoćno radio na njihovom utvrđivanju i dogradnji. Uz pomoć mađarske vojske, mobilisanog stanovništva, zarobljenika i svojih inženjerijskih i pomoćnih jedinica, ove kote su pretvorene u prave odbrambene bastione, odnosno utvrđene re-

jone. Ovde se sada, baš kao i kod Kazuka, formiralo težište odbrane 68. nemačkog armijskog korpusa. Za razliku od apatin-skog pravca, gde je neprijatelj iskoristio poplavljene terene i nasipe pored Dunava, ovde su veoma lukavo iskoršćeni za odbranu duboko usećeni seoski putevi kao odlične saobraćajnice za prikriven manevr u svim pravcima. Vijugajući oko kota, ovi useci povezivali su mnogobrojne rovove i utvrđenja u jedinstvenu celinu i dobrim delom doprineli da neprijatelj blagovremeno izvuče i sačuva svoju živu silu ispod ubitačnog udara sovjetske artiljerije.

»Kako u početku nastupanja, tako i u toku njegovog razvijenja, artiljerija za podršku i otvaranje vatre sa zaklonjenih položaja, usled slabo izvršenog artiljerijskog izviđanja, nije dobila konkretne ciljeve, već je *otvara*la *slabo efikasnu vatru po prostoru* (podvukao N. B.). Artiljerija, izdvojena za neposrednu podršku pešadije, zbog jesenje besputice i slabe organizacije sadejstva zaostajala je iza pešadije. Naišavši na organizovanu vatru neprijatelja, pešadija, lišena artiljerijske podrške, često se zaustavlja, nemajući mogućnosti da neutrališe vatrene tačke koje su ometale njen pokret«..⁴³,

Ovakvu samokritičku ocenu dao je komandant 57. sovjetske armije general Šarohin, na sastanku Vojnog saveta armije posle dvodnevnih neuspelih pokušaja da se uz masovnu pomoć artiljerije probije neprijateljska obrana u Baranji. Komandan-tu artiljerije 57. armije, generalu Brejdu tom prilikom postavljeni su sledeći zadaci: da organizuje bolje sadejstvo sa pešadijom, da poboljša izviđačku i osmatračku službu; da izbegava neefikasnu vatru po celoj prostoriji, da izbegava kontrabatiranje neprijateljske artiljerije, koja je inače zbog nedostatka municije ispoljila slabije dejstvo; da uđe u kontakt većem broju zahteva pešadije; da se tuku konkretni ciljevi itd. Komandantima divizija i nižih jedinica naređeno je da privuku svoje štabove bliže prednjem kraju i svojim potčinjenim jedinicama; da za uništenje bunkera i otpornih tačaka formiraju posebne jurišne grupe od strelaca, bombaša, pionira, plamenobacača i si. Od komandanta 17. vazduhoplovne armije generala Sudeca zatražen je veći broj borbenih letova i efikasnija podrška pešadije u

" Šarohin, Put k Balatonu, 54.

napadu jer su u međuvremenu izgrađena bliža uzletišta u Somborni, Zrenjaninu i Subotici.

Izvršavajući postavljene zadatke, sa željom da što pre otkloni uočene slabosti, načelnik artiljerije 57. armije general Brejd i njemu podređene starešine izvršile su još iste noći novo grupisanje artiljerije i korekciju svoje vatre. Ništa se više nije smelo prepustati slučaju i biti bez veze sa stvarnom situacijom na frontu i potrebama i zahtevima svoje pešadije. U štabove pešadijskih jedinica upućene su artiljerijske starešine radi precizdranja plana sadejstva. To isto je urađeno i sa predstvincima 17. vazduhoplovne armije. Iz pozadine su još iste noći dopremljene nove količine artiljerijske municije.

Da bi se ubrzalo prebacivanje preostalih delova korpusa i popuna municijom i materijalnim sredstvima, inženjeri su izvodili veštačko zamaglivanje odseka prelaza i pontonskog mosta čiji je kapacitet iskorišćen do maksimuma. Tako je već na rednog dana u borbu za kote 205 i 206 uvedena još jedna — 19. streljačka divizija, koja je izvela obuhvatni napad sa severozapadne strane batinskog mostobrana. Takav isti zadatak sa severoistočne strane dobili su Sedma vojvodanska brigada i 209. puk 73. gardijske divizije.

Sve te mere, posle krvavih trodnevnih okršaja, počele su da daju rezultate. Prvi prodor izvršila je tek uvedena 19. sovjetska divizija preko Draža i Gajića do artiljerijskih položaja 68. nemačkog korpusa na Belomanastirskoj gredi. Odmah zatim usledio je i probor Sedme vojvodanske brigade na pravcu Zmajevac—Suza—Kneževi Vinogradi i konačno zauzimanje kota 205 i 206 od strane 73. gardijske i 233. streljačke divizije. Neprijatelj je nakon toga bio prinuđen da se povuče na sledeću odbrambenu liniju i da prizna svoj poraz. Veliki doprinos u tome imale su vatrane salve iz više od hiljadu artiljerijskih cevi...

Prodor 2. bataljona preko šume Veliki Kazuk

Drugi bataljon Osme vojvodanske brigade uveden je u borbu 19. novembra. Savladajući mnogobrojne kanale i razlivene rukavce, bataljon je toga dana ujutro izbio na levu obalu Du-

nava i zapadnu ivicu šume Mali Kazuk. Zbog veće širine Dunava i velikih kompleksa šume sa obe strane reke, ovde je prvično predviđeno pomoćno (rezervno) mesto prelaza sa samo desetak ribarskih čamaca i jednom skelom. Zbog velikih početnih gubitaka u prevoznim sredstvima i potrebe da se iskoristi svaki čamac na glavnim mestima p^hlaza, na ovom mestu 2. bataljon je zatekao samo tri ribarska čamca za po šest osoba. Da bi se prenela municija, skela je u toku prethodne noći prebačena na rukavac Stari Dunav. Ocrnujući da bi za dovođenje skele i prikupljanje novih čamaca izgubio dragoceno vreme, Štab bataljona je odlučio da otpočne prebacivanje svojih jedinica sa samo tri postojeća čamca.

Komandant bataljona Živko Sudarski, koji je dobro poznao Dunav i njegove čudi, izračunao je da bi uz pomoć dobrih veslača u jednoj turi mogao prebaciti pola streljačkog voda a za tri sata i celu četu. Bilo je i to bolje nego sedeti skrštenih ruku i čekati da neprijatelj otkrije njihovo prisustvo na obali. Od izviđača je saznao da se na suprotnoj obali nalazi manji mostobran na kojem se već nekoliko dana uspešno branila jedna četa 74. sovjetske divizije. Izgubivši vezu sa ostalim svojim delovima, oni su radosno pozdravili dolazak našeg bataljona i nestrpljivo očekivali njegovo prebacivanje.

Dok je sa severa od Batine i juga od Kazuka Dunav prenosi echo ogorčenih bitaka, ovde kao da je vladalo zatišje. Mesto za prelaz je bilo idealno. Velika stoletna šuma sa obe strane reke dopirala je sve do obale i maskirala mesto za ukrcavanje i iskrcavanje. Trebalо je samo brže zaveslati preko reke i sprečiti bilo kakav zastoj i gužvu na obalama. Za veslače su odabrani on najiskusniji. Bili su to uglavnom četni i vodni rukov \diamond dioci — Dejan Ivačković, Nebojša Pantelić, komandiri Bane i Brigadir... Prateća četa sa teškim naoružanjem, jedan vod 4. čete i konjički eskadron upućeni su na sikelsko mesto prelaza, iza 1. bataljona. Sa njima je pošao i komesar bataljona Veselin Živković sa zadatkom da se u toku noći prebace preko Dunava i šume Veliki Kazuk i nastupajući uzvodno probiju u sastav svoga bataljona.

U prepodnevnim časovima, kada se već dobar deo bataljona prebaci na desnu obalu Dunava, iznenada se pojavio jedan nemacki izviđački avion tipa »dornije«. Pretpostavljujući da se ov-

de radi o iskrcavanju naših slabijih izviđačkih delova, bez razmišljanja se ustremio na naše nezaštićene i preopterećene čamce. Spustivši se na desetak metara od površine vode, on je mitraljeskim rafalom uspeo da pogodi jedan čamac i probuši mu patosnicu. Voda je brzo počela da puni čamac. Borci je zahvatila panika. U tom trenutku najbolje se snašao petnaestogodišnji omladinac Milan Rapajić.⁴⁴ On je jednostavno seo na izbušenp dno čamca a svojom porcijom počeо da izbacuje vodu. Njegovim primerom pošli su i ostali borci. Da bi što pre stigli na obalu, zaveslali su i kundacima. Na obali su komadom šinjela ponovo zakrpili čamac. Po naređenju komandanta, čamci su sada promenili redosled prelaženja. Dok je jedan vršio ukrkcavanje, drugi iskrcavanje, treći se već nalazio na sredini reke. Sledеći napad »dornijea« dočekan je vatrom dežurnih mitraljezaca sa obe Strane reke. Nemački avijatičar je brzo podigao svoj avion iznad domašaja naših mitraljezaca i ograničio se samo na povremeno izviđanje i osmatranje.

Prebacivanje 2. bataljona završeno je predveče. Pošto se prebacio među prvima, komandant bataljona je odmah preduzeo mera da proširi i učvrsti postojeći mostroban ruske čete kod nekadašnje šumarske kuće na obali. Po pristizanju glavnine bataljona, u dubinu šume Veliki Kazuk upućeni su izviđački i slabiji osiguravajući delovi. Za povezivanje sa 1. bataljonom kod parobrodske stanice Kazuk i pifjhvat prateće čete i konjičkog eskadrona upućen je jedan streljački vod ojačan teškim mitraljezom. U toku noći organizovan je odmor po smenama u rejonu šumarske kuće, gde su borci večerali i osušili mokru odeću. Pred zora u sastav bataljona ušli su i prateća četa i konjički eskadron, koji su u međuvremenu prešli na mostobranu 1. bataljona.

Upućujući konjički eskadron kao ojačanje 2. bataljona, komandant Brigade je imao u vidu da on upravo na ovom velikom

⁴⁴ Milan Rapajić, rođen 1929. u M. Beogradu, sa svojom porodicom (otac bivši dobrovoljac) proveo je okupaciju po mađarskim logorima. Po oslobođenju Subotice, sa sestrom Ankom stupio je u 8. brigadu. Posle rata nastanio se u Novom Sadu kao advokat.

blatnjavom prostranstvu može i najviše doći do izražaja.⁴⁵ Komandir ovog eskadrona Vojislav Početak dobio je zadatak da od neprijateljskih osiguravajućih delova očisti severni i severozapadni deo šume Veliki Kazuk i da iz rejona kote 85 podrži napad 2. bataljona na pustaru Monjoroš. Komandantu 2. bataljona preneto je usmeno naređenje komandanta Brigade da bez zadržavanja produži nastupanje na zapad i po izbijanju na bezimeni rukavac pregrupiše svoje snage i nastoji da ovlada Monjorošom, najvažnijom otpornom tačkom neprijatelja na zapadnoj ivici šume Veliki Kazuk. Tamo se, prema obaveštajnim podacima Štaba 236. sovjetske divizije, nalazila jedna neprijateljska artiljerijska grupa, koja je prethodnih dana svojim veoma aktivnim i efikasnim dejstvom nanosila velike gubitke sovjetskim jedinicama iskrcanim na ovom sektoru.

Postupajući po dobivenom naređenju, 20. XI 1944. u ranim jutarnjim časovima 2. bataljon je nastavio čišćenje šume Veliki Kazuk i u toku dana izbio na njenu zapadnu ivicu i bezimeni rukavac. Tako je sada osnovicu novog mostobrana činila istočna ivica bezimenog rukavca, koja je u dužini od oko 7 km u velikom luku opasivala šumu Veliki Kazuk sa zapada. Površina ovog prirodnog i za odbranu veoma povoljnog mostobrana iznosila je oko 10 kvadratnih kilometara, što je moglo da posluži kao solidna baza za ubacivanje svežih snaga i manevar naših jedinica sa ovog pravca.

Pružajući slabiji otpor sa nekoliko uzastopnih prirodnih linija, neprijateljski osiguravajući delovi zaustavili su se na zapadnoj ivici bezimenog rukavca. Ovde su već postojali ranije pripremljeni odbrambeni položaji, iskopani rovovi i saobraćajnice. Neki su bili posednuti slabijim delovima za neposredno osiguranje, objavnicama i mrtvim stražama. Otvarajući jaku vatru, povučeni osiguravajući delovi neprijatelja stvorili su kod boraca 2. bataljona utisak da se ovde nalaze glavni neprijateljski odbrambeni položaji, utvrđeni dunavski nasip, koji se u

⁴⁵ Interesantno je napomenuti da su Nemci već narednog dana uočili prisustvo naše konjice na ovom sektoru i to zabeležili u svojoj dokumentaciji, pridajući kao i ranije tom podatku veći značaj, smatrajući da su to delovi ruske konjičke korpusa čiju dislokaciju još nisu mogli da utvrde (NAV, NT, str. 424).

stvari nalazio 500 metara zapadnije i protezao gotovo paralelno sa bezimenim rukavcem Dunava. Izbijši iznenada na ove položaje i na novu vodenu prepirku širine 15—20 metara i dubine oko 1,5 metar, komandiri su zaustavili svoje prilično zamorene borce i naredili ukopavanje na istočnoj obali rukavca. Od komandanta bataljona zatražili su dopunska naređenja, po-dršku artiljerije i privlačenje čamaca sa Dunava.

Iskusnog partizanskog komandanta kakav je bio Živko Sudanski nisu zbulili ovi izveštaji i zabtevi njegovih komandira. Dvogodišnje partizansko ratovanje po Sremu i istočnoj Bosni naučilo ga je da su Nemci svoje glavne odbrambene linije posedali po pravilu na ivici, ulazu ili izlazu iz šume, na prošecima i sa brisanim i nepokrivenim predterenima za efikasno dejstvo svoga oružja. Pogotovu je to bilo malo verovatno da su učinili na ovom »nepreglednom barovitom zemljistu«, kako su Nemci nazivali ove velike šumske komplekse Velikog Kazuka i severno od njega. Zbog toga je i ngredio komandirima da na suprotnu obalu sa padom mraka upute svoje izviđačke organe. Komandir konjičkog eskadrona Voja Početak izvestio ga je da se severno od kote 85 na suprotnoj obali rukavca nalaze samo slabiji osiguravajući delovi, koje su oni proterali na zapad i u pravcu šume Blaževice. To su u toku noći potvrdili i izviđači, koji su na suprotnoj obali bezimenog rukavca uočili neposed-nute međuprostore.

Plašeći se noćnog napada, neprijatelj je ovde organizovao grupnu odbranu i svoje povučene delove postavio na šumskim proseckama i na najverovatnijim i mogućim prelazima bezimenog rukavca. Sve ovo učvrstilo je komandanta 2. bataljona u njegovom uverenju da se na zapadnoj obali bezimenog rukavca nalaze samo istureni neprijateljski položaji a da se njegova glavna odbrambena linija nalazi, kao i kod Kazuka, na dunavskom nasipu, na ivici šume, koji je tu kod Monjoroša udaljen i čitavih pet kilometara od tadašnjeg toka Dunava. Za svaki slučaj, da ne bi mnogo rizikovao, komandant 2. bataljona je maksimalno smanjio front Džambićevoj i Brigadirovoj četi i tako dobio potrebnu gustinu na težištu napada bataljona u pravcu Monjoroša. Tu su se u toku noći prebacile i prateća četa i rezerva bataljona. Krilnim četama postavio je zadatak

da na što širem frontu predu bezimeni rukavac i upućujući po jedan vod u pravcu Monjoroša sadejstvuju Džambiću i Brigadiru u ovlađivanju ovom jakom otpornom tačkom neprijatelja.

Prilikom izlaganja usmene borbene zapovesti komandanta bataljona, Ciga, komandir 1. čete (poginuo na Suhomlaci), izrazio je zabrinutost što je front njegove čete sada iznosio oko 2 kilometra i postavio pitanje kako da u toj situaciji izdvoji još jedan vod za sadejstvo Džambiću. Komandir prateće čete postavio je pitanje da H će ih podržati ruska artiljerija sa leve obale Dunava, a Dejan Ivačković i njegov zamenik Đurica predložili su da se sa Dunava prevuku prvo čamci, da ne bi borci gazili preko bezimenog rukavca...

— Kakvi čamci, komesare! — žustro mu je odgovorio Sudars'ki. — Zar smo jednom gazili Spačvu i Bosut!? To nije više Dunav, već Dunavac, malo širi kanal... U njega ćeće prvo zagaziti vi, komandiri i komesari. Za Vama će poći i ostali borci, skojevci i komunisti... Što se tiče ruske artiljerije, komandant naše brigade -obave'stio me je da će ujutru, tačno u četiri sata, otpočeti petnaestominutetii vatreni udar njihove artiljerije i kaćuša po Monjorošu. Oni su ga i juče tukli... Čamci su potrebni na Dunavu. Tamo kod šumarske kuće je prebačena i ona skela sa Starog Dunava. Tu j^ već pristigao i naš 3. bataljon i još neki delovi 236. divizije... A ti, Cigo, zamisli da si u Bosutskim šumama. Ratovaćeš- kao i- u Sremu. Nisi, valjda, shvatio da sa stotinak tvojih boraca treba da napadaš na čelom frontu. Formiraćeš vodne kolone i probijati se kroz neposednute međuprostore i zaostale neprijateljske delove napadati s leđa i bokova. Tako će postupiti i Stevana četa i konjički eskadron na desnom krilu. Treba samo smelo udarati i što pre izbiti na zapadnu ivicu šume. Tamo ćemo videti šta dalje. — Sudarski je zatražio da se u toku noći održe kraći sastanci skojevaca i komunista i izvrše sve ostale pripreme za predstojeći napad.

Neiskorišćena šansa kod Monjoroša

Znak za napad u 10 minuta pre četiri dali su bataljonski minobacači. Istovremeno su i desetak puškomitrailjeza i četiri

teška mitraljeza prateće čete dugim rafalima zasuli neprijateljske rovove na zapadnoj obali bezimenog rukavca. Pod zaštitom vatre nog zastora iznad glava, sa prvim eksplozijama mina na suprotnoj obali, predvođeni svojim komandirima, u hladnu i glibovitu vodu smelo su zagazili borci 2. bataljona. Tanka ledena pokorica u plićacima prskala je pod njihovim odlučnim koracima. Pomažući jedni drugima, svi su žurili da zagaze što dublje i da se što pre nađu u takozvanom »mrtvom uglu« i na suprotnoj obali rukavca... Tamo su za trenutak zastali i na ispaljenu svetleću raketu, kojom je prekinuta vatra naših mitraljeza, silovito jurnuli na neprijateljske rovove. Zbunjeni ovako energičnim jurišem, bunovni i uspaničeni Nemci poiskakali su iz rovova i ne sačekavši da u njih uskoče naši borci. Tek ponegde, oko minama razvaljenog mitraljeskog gnezda i njegove izranjavljene i kontuzovane posade, došlo je do kraćeg gušanja i kundačenja. Većina njih, krijući se iza debelih vrbovih stabala, brzo je odmicala na zapad. Osokoljeni početnim uspehom, stresajući sa sebe kapljice ledene vode, koju kao da više nisu osećali, naši borci su ih brzo sustizali, hvatali za peševe šinjela i izvlačili iza oborenih stabala i ogoljelog vrbovog korenja.

Tako su upali i u Monjoroš, omanje naselje sa dvadesetak stambenih zgrada ojačanih drvenim balvanima i džakovima peska. Najveća i najbolje utvrđena zgrada među njima bila je opet šumarska kuća. Svud oko nje nalazili su se spletovi iskidane bodljikave žice. Priljubljena uz visoki dunavski nasip, ona je dominirala svojom okolinom. Celo ovo naselje delovalo je avetenjski. Preko njega kao da je prešao pobesneli tajfun. Dim i vatra koji su izbijali iz pojedinih zgrada širili su oko sebe otužni zadah pogorelog ljudskog mesa i crvotočnih greda. Na sve strane videli su se tragovi nedavnih borbi i žestokog artiljerijskog razaranja.

— Prizor koji smo ugledali u zauzetom Monjorošu bio je više nego stravičan — seća se Dejan Ivačković, tadašnji komesar 1. čete. — Krovovi pojedinih zgrada ležali su i po desetak metara od razvaljenih dogorevajućih zidova. Ispod gomila opeke virili su delovi opreme ili čizme ne-mačkih vojnika. Po nasipu, na grudobranima ispreturnih rovova i bunkera ležalo je razbacano oružje i unakažena tela u plavim nemačkim uni-

formama. Još na prilazima utvrđenog nasipa, sa njegove istočne strane, ležalo je podosta i mrtvih sovjetskih vojnika. Za razliku od nemačkih, čija su tela bila većinom iskidana i unakažena eksplozijama velikokalibarskih artiljerijskih zrna, ruski vojnici su većinom imali krvave mrlje u predelu grudnog koša i na glavama. Očigledno su poginuli u jurišu na utvrđeni nasip, pokošeni iz neprijateljskih mitraljeza. Kasnije smo saznali da su to bili delovi njihove 74. streljačke divizije, koji su nekoliko dana pre našeg dolaska pokušali da zauzmu ovo utvrđeno neprijateljsko uporište. Da bi sačuvali svoje uporište, Nemci su između 17. i 19. novembra obuhvatom sa oba krila izvršili snažan protivnapad, povratili šumu Veliki Kazuk i prisiliли оve slabije sovjetske delove da se povuku na samu obalu Dunava. Da li za odmazdu, ili je to učinjeno po opštem planu komandanta 75. sovjetskog korpusa, tek, 19. novembra, na Dan sovjetske artiljerije, ovo uporište zasuto je sistematskom i koncentričnom vatrom ruske dalekometne artiljerije i reaktivnih minobacača.

Nikada do tada, a ni kasnije, nisam imao prilike da vidim tako razarajuće dejstvo artiljerije, posebno »kačuša«. Monjoroš je pretvoren u pravo ratište. Da li je tu glavnu ulogu odigrala izuzetna preciznost pošto su sovjetski artiljeri pre toga izvršili blagovremeno korekturu, ili činjenica što je ovo uporište predstavljalo relativno mali, zgušnuti i veoma zahvalni cilj artiljerije, još nije razjašnjeno, ali stoji konstatacija da je Monjoroš, kao utvrđena tačka otpora, bila praktično uništena i pre našeg napada. Verovatno se time može objasniti i činjenica da smo mi u Monjoroš ušli gotovo bez borbe. Tu i tamo, i to uglavnom duž nasipa, naišli smo na poneko mitraljesko gnezdo, dok smo u naselju zatekli samo ranjene i kontuzovane nemačke vojнике. Ostali su se povukli na kanal Raspliv, nekoliko stotina metara zapadno. Razlog tome je, verovatno, bio onaj petnaestominutni napad »kačuša«, koje su toga jutra podržale juriš našeg bataljona preko bezimenog rukavca. Poučeni prethodnim gorkim iskustvom, Nemci su, čim je otpočeo naš napad, povukli iz Monjoroša i svoju artiljerijsku grupu. To se video po svežim tragovima traktora. Našoj četi, koja je od komandanta bataljona dobila zadatak da sa severozapadne strane zaobiđe i neutra-

liše ovu artiljerijsku bateriju, pao je u ruke samo jedan top. Bio je bez točkova i sa oštećenim zatvaračem...

Ugledavši ponovo dunavski odbrambeni nasip, visok nekoliko metara, prekopan neprijateljskim rovovima, načičkan bodljikavom žicom i bunkerima, borci su naglo zastali. Shvatili su da su tek sada naišli na glavne neprijateljske položaje, kao one kod Kazuka, i očekivali su da će ih sa njega sačekati ubitačna mitraljeska vatrica. Bili su ne malo iznenađeni kada su i ovde ugledali gotovo poluprazne rovove... Pravu i dobro organizovanu vatru doživela je jedino Cigina četa, koja je bila na levom kriju. Oni je bila prinudena da zalegne već na zapadnoj ivici šume. Vod koji je bio određen da sadejstvuje Džambićevoj četi sa jugozapadne strane, naišao je na jaku neprijateljsku vatru sa poprečnog kanala, koji je povezivao Raspliv i bezimeni rukavac.

Povlačeći se sa Monjoroša, Nemci su poseli nasip industrijske pruge i kanale koji su povezivali jezersko područje i bezimeni rukavac sa Rasplivom. Zalamajući istovremeno svoja krila sa utvrđenog dunavskog nasipa, oni su time pokušavali da zatvore nastalu pukotinu koja je činila dva kilometra dužine i 1—1,5 km po dubini fronta. Tako se zapadno od Monjoroša stvorio jedan vatreći džep u koji je, ne znajući za njegovo postojanje, uletela Džambićeva četa.

Iznenađeni prizorom koji su zatekli u zauzetom uporištu i oduševljeni relativno laikom pobedom, borci Džambićeve čete krenuli su odlučno na zapad. Likvidaciju zaostalih neprijateljskih grupa oko uporišta prepustili su Brigadirovoj četi, koja je nešto zadocnila savlađujući barovito područje severno od Monjoroša. Sustižući zaostale ili u blatu zaglibljene grupice neprijateljskih vojnika, Džambić je brao izbio na kanal Raspliv i u visini kote 87 skoro naleteo na jednu svežu neprijateljsku jedinicu jačine streljačke čete. Bila je to rezerva jednog brandenburškog bataljona upućena sa pustare Sebešer da zatvori nastalu brešu.

Posle kraće susretne borbe, Nemci su se podelili u nekoliko grupa i dok se jedna povlačila na zapad, druge dve su koristeći kanale i nasipe i zaobilazile bokove Džambićeve čete. Osetivši da mu neprijatelj priprema klopku i da je već upao u vatreni

džak, Džambić je zaustavio svoje borce i na istočnoj ivici kanala Raspliv pokušao da organizuje kružnu odbranu i tu sačeka ostale jedinice bataljona. Neprijatelj je brzo zaobišao njegove bokove i koristeći proređeno rastinje počeo mu zalistiti i s leđa. Tada se do Džambića probio i kurir komandanta bataljona. Naredeno mu je da „se hitno povuče u Monjoroš i priključi ostalim delovima bataljona. Uvidevši i sam da je previše istrčao, Džambić se u poslednjem trenutku probio iz opasnog položaja i postavio se za odbranu na zauzetom delu dunavskog nasipa...

Iznenadni i neočekivano lak prodor 2. bataljona preko šume Veliki Kazuk i zauzimanje jednog od najjačih odbrambenih uporišta na ovom delu fronta uzbudili su Komandu 68. nemačkog korpusa. Nemci su vrlo dobro ocenili da se pored pukotine koja se ukazala u njihovom dotle čvrstom odbranbenom sistemu, padom Monjoroša, našim i sovjetskim jedinicama iznenadno ukazala i jedna taktička pa i operativna prednost. Ta prednost se sastojala u otvaranju dva nova rokadna i nekoliko upravnih pravaca za prodor u pozadinu i za kompromitovanje (zaobilazeњe) njegove »glavne odbrambene linije na nasipu zapadne ivice Dunavske nizije« — kako je neprijatelj nazivao svoje odbrambene položaje na utvrđenom dunavskom nasipu.⁴⁶

Evo kakve su se mogućnosti otvarale za naše i sovjetske jedinice posle pada Monjoroša:

— Usmeravajući svoje dalje napredovanje na severozapad, u kom smeru Ide i dunavski odbrambeni nasip, na dva kilometra od Monjoroša nalazila se šuma Blaževica a nekoliko kilometara dalje utvrđeno neprijateljsko uporište Zmajevac i kota 206, gde se u tom trenutku vodila ogorčena bitka za dalju sudbinu batinskog mostobrana. Taj pravac je izvodio u neposrednu pozadinu 44. nemačke divizije. Pojava makar i samo jednog bataljona pešadije na jugozapadnoj ivici šume Blaževica i na prilazima Zmajevcu, doveća bi u nezgodnu situaciju desno krilo fronta ove nemačke divizije i omogućila Sedmoj vojvodanskoj brigadi delovima 73. gardijske divizije da brže i uz daleko manje gubitke napreduju zadatim pravcem;

— sličan efekat postigao bi se usmeravanjem naših jedinica južno i jugoistočno od Monjoroša, ali sada u neposrednoj pozadini brandenburške divizije. Tu se pored dunavskog odbrambenog nasipa u pravcu parobrodske stanice Kazuk i pustare Ciprašat otvaralo još nekoliko upotrebljivih komunikacija;

⁴⁶ Isto, strana 356 (prevoda).

skih i rokadnih pravaca — nasip uskotračne železničke pruge koji je od Ciprašata, Zlatne grede i Bakrošata izvodio do grede Sarvaš i glavnog mesta prelaza 75. korpusa. Još veće mogućnosti nudio je rokadni pravac duž nasipa i desne obale kanala Raspliv. Time bi se potpuno izmanevisalo težište odbrane brandenburške divizije u širem rejonu Zlatne grede i prisilile neprijateljske jedinice da što pre napuste ne samo najistureniji deo utvrđenog nasipa kod parobrodske stanice Kazuk, već i ceo ovaj utvrđeni rejon i sistem odbrane »na nasipu zapadne ivice Dunavske nizije«;

— dubljim operativnim zahvatom, ubacivanjem jačih sнaga ili manjom korekcijom pravca glavnog udara 75. korpusa kroz nastalu pukotinu kod Monjoroša, stiglo bi se daleko lakše do Kneževih Vinograda i dalje na greben Belomanastirske grede. Posledice takvog poduhvata bile bi daleko teže za neprijatelja. Već u toj fazi bitke došlo bi do cepanja i razdvajanja snaga 68. nemačkog korpusa, koje bi bile prisiljene da se daleko brže povlače sa batinskog i apatinskog pravca, sa kota 205 i 206, sa okuke nasipa kod Kazuka, iz Zmajevca, Kneževih Vinograda... Verovatno bi i naše i sovjetske žrtve bile daleko manje.

Ovakvom rezonovanju može se prigovoriti da je postfes-tum, sa udaljene vremenske distance ili u smislu »šta bi bilo — kad bi bilok«. To, svakako, стоји, ali стоји и čинjenica da naše, a još manje sovjetsko rukovodstvo ne samo što nije tako rezonovalo, već nije blagovremeno ni uočilo iznenadnu pojavu breše u nemačkoj odbrani kod Monjoroša. To nije učinjeno ni posle rata, pa ćemo se na tom pitanju još malo zadržati.

Analizirajući posle rata dejstvo svojih bataljona na desnoj obali Dunava, komandant Osme vojvodanske brigade Milan Korica Kovač o tom trenutku zapisaо je sledeće:

»... Drugi bataljon je u toku dana potpuno ovladao prostorom na koji je upućen. U prvi sumrak prešao je preko jednog starog dunavskog rukavca i ovladao lovačkom kućom Monjoroš. Međutim, komanda bataljona nije iskoristila zbu-njenost neprijatelja, koji je ove položaje napustio tako reći bez ozbiljnijeg optora. Zbog otežanih veza, Komanda Brigade je kasno doznala za ovaj uspeh, pa nije bila u stanju da interve-niše i izda naređenja za dalja dejstva 2. bataljona. Time je neprijatelju omogućeno da već u toku noći organizuje odba-

nu i zaustavi dalje napredovanje 2. bataljona na tome pravcu...⁴⁷

Komandant Osme brigade, dakle, uočava da je zauzimanje Monjoroša predstavljalo uspeh za naše jedinice, ali da ta »taktičkooperativna prednost«, kako smo je nazvali nije iskorišćena zbog »otežanih veza« i što je »Komanda Brigade kasno doznala za ovaj uspeh, pa nije bila u stanju da interveniše i izda naredenje za dalja dejstva... U međuvremenu neprijatelj je konsolidovao svoju odbranu i zaustavio dalje napredovanje 2. bataljona...« Sa ovom dosta uopštenom i nepotpunom ocenom mogli bismo se složiti samo delimično i do trenutka kada je komandant Brigade saznao za taj uspeh 2. bataljona. Sporno je, međutim, kada je komandant saznao za taj uspeh i šta je dalje bilo sa dejstvom 2. bataljona.

Činjenica je da se 2. bataljon, dejstvujući na ovom nepreglednom barovitom zemljištu, našao iznenada na potpuno izdvojenom pravcu, bez bliže taktičke veze sa svojim susedima, udaljen oko 5 km od štaba Brigade i da je komandant Brigade zbog »otežanih veza« zakasnio sa svojom intervencijom, prepustajući inicijativu Štabu bataljona. Međutim, stoji i činjenica da je, prema Operativnom dnevniku Štaba Brigade, 2. bataljon u toku naredna dva dana (dakle 21. i 22. XI) »ostao na svom položaju« i »u slabom dodiru sa neprijateljem«.⁴⁸

Tu više nije u pitanju samo »otežana veza«. Takvu neaktivnost jednog kompletног bataljona na tako povoljnom i isturenom mestu teško je objasniti. Ovo utoliko pre što su 1. i 4. bataljon u toku naredna dva dana još krvavo i bezuspešno jurišali na okuku utvrđenog nasipa kod Kazuka. Za njih bi pritisak makar i jedne levokrilne čete 2. bataljona u rejonu kote 89 predstavljao veliku pomoć i olakšanje. Da Štab Brigade i njemu prepostavlјena operativna komanda nije pridavala veći značaj ovom neočekivanom uspehu 2. bataljona dokazuje upravo ta njegova neaktivnost u toku najtežih borbi na Kazuku.

Može se zapaziti da komandant Brigade i u svojoj posle-ratnoj analizi, i u napred citiranom pasusu ne ocenjuje Monjoroš kao jednu od najistaknutijih tačaka otpora na tom delu neprijateljskog fronta. Za njega je to samo »lovačka kuća kod Monjoroša!«? Jedino objašnjenje takvog stava i ocene štaba jedne naše brigade moglo bi se potražiti u odnosima subor-

⁴⁷ Sećanja komandanata brigada, 350.

⁴⁸ Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 35—36.

dinacije i operativne vezanosti za odluke Štaba 236. sovjetske divizije i Štaba Korpusa. Od njih je zavisilo kad i gde, kojim sredstvima i na kojim mestima će naše jedinice biti prebačene preko Dunava i uvedene LI borbu. Time se može objasniti zašto je izostala inicijativa naših štabova čak i tamo gde je ona bila logična i opravdana, kao u ovom slučaju.

U sovjetskoj operativnoj dokumentaciji takođe nema potvrde da su sovjetske komande i štabovi uočili nove mogućnosti koje im otvara breša kod Monjoroša. O tome nema podataka i u njihovim posleratnim analizama i opisima ove bitke. Najinteresantnije je to da nju ne pominje ni komandant 57. sovjetske armije general Šarohin u svojim inače veoma samokritičkim posleratnim ocenama batinske bitke. Prosto je neverovatno da on za taj podatak nije saznao i da na njega nije reagovao sve do probroja fronta na ostalim pravcima. Ostaje nam samo da pretpostavimo da su i ovde »otežane veze« učinile svoje i da se nastala breša kod Monjoroša nije iskoristila iz nekih drugih, viših, taktičko-operativnih i tehničkih razloga, kao što su: velika udaljenost Monjoroša od Dunava, od uspostavljenih mesta prelaza, od artiljerijskih položaja korpusne i divizijske artiljerije, nemogućnost bržeg pregrupisavanja snaga i sredstava, prednost pravaca sa tvrdom putnom podlogom itd.

Za razliku od našeg i sovjetskog komandovanja, Nemci su na probor 2. bataljona Osme vojvodanske brigade kod Monjoroša daleko ozbiljnije reagovali. U njihovoj dokumentaciji zabeleženo je: «... u rejonu jugoistočno od Zmajevca neprijatelj u noći 19/20. XI doveo pojačanje» i konstatiše da su se u nastalu brešu »ubacili Rusi«. Pošto su ocenili da je ta breša nastala na veoma osetljivom mestu, na spoju između brandertburške i 44. grenadijske divizije, oni na brzinu premeštaju sa ostalih delova fronta jedan »slabiji« bataljon 44. grenadijske divizije, koji je ponovo uspostavio vezu između dveju divizija.. V

Dovodenje jednog bataljona 44. grenadijske divizije na zapadnu ivicu šume Veliki Kazulk očigledno da nije umirilo nemачke komandante. Pogotovu ne komandanta Divizije »Brandenburg« generala Kilvajna, koji je imao više razloga da strahuje za svoj iznenada otkriveni i ugroženi levi bok. On čini ono što bi u takvoj situaciji učinio i svaki drugi komandant. Sa

" Arhiv VII, NAV, NT, str. 407 (prevoda).

desnog krila fronta svoje divizije, koje se protezalo sve do Srema i Vukovara, on hitno skida svoj desnokrilni bataljon i prebacuje ga na levo krilo svoje divizije, tj. na sektor Monjoroša. O tome obaveštava svoje pretpostavljene, pa se u Operativnom dnevniku Komande »Jugoistoka« za dan 21. XI može pročitati:

»... U toku prošle noći (20/21. XI) na nepreglednom zemljištu između Kazuka i Monjoroša neprijatelj je izvršio prodor prema zapadu. Bataljon Divizije »Brandenburg«, koji je angažovan na obezbedenju Dunava kod Vukovara, dovešće se radi likvidacije prodora«..

Naravno, ni ovaj bataljon, pa ni preostali delovi brandenburške i 117. nemačke lovačke divizije, koji su hitno prebačeni iz Srema, nisu više mogli da zaustave snažne nalete naših i sovjetskih boraca. Već narednog dana Komanda »Jugoistoka« biće prinudena da u svojoj dokumentaciji notira još jednu brešu koja se počela ukazivati na ovom sektoru fronta:

»... Zatvorene su kao i do sada, obe breše na jugu kod Divizije »Brandenburg«...«"

Ličilo je to već pomalo na uzaludne pokušaje da se sastave popucali obruči i zaustavi nezadrživa vodena stihija, koja je krenula sa uzburkanog korita Dunava i zapretila da raznese ü parampančad već dobro raskvašeni i potkopani, uski odbrambeni nasip kod Kazuka.

Novo grupisanje jedinica Osme vojvodanske

I pored toga što nije celishodno i blagovremeno iskorišćen uspeh kod Monjoroša, već i sama pojавa 2. bataljona na zapadnoj ivici prostranog šumskog kompleksa Veliki Kazuk imala je veoma povoljne posledice i uticaj na dalji razvoj događaja kod Kazuka i na pravcu glavnog udara naših i sovjetskih jedinica. Desni bak naših jedinica, a posebno 1. i 4. bataljona, koje su

⁵⁰ Isto, str. 407.

⁵¹ Isto, str. 427.

napadale na isturenu okuku nasipa kod parobrodske stanice Kazuk, bio je sada obezbeđen i zaštićen od iznenadnih neprijateljskih protivnapada i udara s leđa, kao što se dešavalo nekoliko dana ranije sa delovima 74. sovjetske divizije. Pošto se i 1. bataljon istovremeno rokirao na sever, on je sada dobio više manevarsikog prostora i mogućnosti da najutvrđeniji deo nasipa i njegovu otpornu tačku na raskrsnici nasipa i železničke pruge napadne i sa njene severozapadne strane.

Novostvoreni mostobran u šumi Veliki Kazuk, površine oko 10 kvadratnih kilometara, čiju je spoljnu liniju činila istočna obala bezimenog rukavca i dostignuti položaji 1. i 2. bataljona Osme brigade ispred utvrđenog nasipa, predstavljao je solidnu osnovicu za prebacivanje drugog ešelona i preostalih delova Brigade na desnu obalu Dunava. Iako su prilazni putevi reci bili daleko slabiji, a mesto prelaza kod šumarske kućice inženjerijski neuređeno i obezbeđeno najmiinirnajim prevoznim sredstvima, Štab Brigade se odlučio da odmah pristupi prebacivanju preko Dunava i preostalih delova Brigade. Sa Starog Dunava su prebačene još dve skele i nekoliko ribarskih čamaca pa je u toku noći 21/22. XI otpočelo prebacivanje prvo pešadijskih a zatim i pozadinskih delova. Da bi se skratili prilazni putevi i ubrzalo prebacivanje, 5. bataljon i pozadinski delovi Brigade prebačeni su 22. XI uveče iz Kupusine u Bački Monoštior, a odatle na Dunav. Tako je Osma vojvodanska brigada dobila i svoje zasebno mesto prelaza. Ono je, doduše, bilo mnogo slabije, sa prolokanim seoskim putevima, ali je bilo i daleko sigurnije, sa većim manevarskim prostorom, pokriveno rastinjem i zaštićeno od iznenadnih naleta neprijateljskih aviona.

Nakon prelaska Dunava, 3. bataljon dobija naređenje da odmah produži pokret do bezimenog rukavca, da u rejonu kote 89 smeni levokrilnu četu 2. bataljona i da, pošto poveže krila 1. i 2. bataljona, ostane u daljoj pripravnosti. To je omogućilo 1. i 2. bataljonu da skrate svoja izdužena krila i frontove i da u odlučujućem napadu ispolje veću silinu udara. Dovodenje 3. a odmah posle njega i 5. bataljona u šumu Veliki Kazuk, uлево и иза tada najisturenijeg bataljona (2. bataljona) na apatinskom mostobranu, predstavljaljalo je veoma promišljen i racionalan potez. Oni su i dalje zadržani u ulozi drugog ešelona Osme brigade i namenjeni za smenu već osetno proređenih i iscrpljenih

bataljona prvog ešelona, za razvijanje i proširenje njihovog uspeha, za održavanje tempa napada, ali su dobili i jednu novu, aktivniju ulogu još u toku probaja glavne odbrambene linije neprijatelja. Umesto da se prikupe iza 1. i 4. bataljona, u njihovoj veoma plitkoj i od neprijateljske efikasne vatre ugroženoj pozadini — kako su nalagala pravila ratne taktike, drugi ešelon Osme brigade izveden je bočno od pravca našeg glavnog udara, na veoma izduženi i u tom trenutku i najosetljiviji sektor neprijateljske odbrane, između kote 89 i Monjoroša. Po izbijanju na zapadnu ivicu šume Veliki Kazuk i prelasku bezimenog rukavca, 2. 3. i 5. bataljonu Osme brigade su se ukazivale velike mogućnosti. Za njih više nije bilo ni ozbiljnije vodene prepreke sve do Kneževih Vinograda. Taj put je bio i najkraći, a na pravcu glavnog udara izbegnuto je nepotrebno gomilanje i ostavljene veće mogućnosti i prostor za uvodenje sledećih ešelona 236. sovjetske divizije. Ovo rešenje bilo je celishodnije i sa stanovišta komandovanja. Za razliku od parobrodske stanice Kazuk, gde su naše jedinice još bile izmešane sa sovjetskim a komandovanje složeno i isprepleteno, ovde, kod Monjoroša i južno od njega, ocrtavalo se novo težište napada, grupisanje glavnih snaga i samostalni pravac napada Osme vojvodanske brigade koji je došao do punog izražaja u toku gojenja razbijenog neprijatelja i izbijanja na novu odbrambenu liniju kod Kneževih Vinograda...

Osloboden brige za svoje dotle neobezbedeno desno krilo, 1. bataljon je sada mogao svu svoju pažnju da uisredsredi na severozapadnu okuku utvrđenog nasipa i njegovu najutvrđeniju tačku otpora — raskrsnicu nasipa i uskotračne železničke pruge kod parobrodske stanice Kazuk. Doduše, 4. bataljon nije mnogo dobio prodorom 2. bataljona kod Monjoroša i dovodenjem 3. bataljona na spoj između 1. i 2. bataljona. On je i dalje morao da udara čelom u najutvrđeniji deo neprijateljskog fronta kod Kazuka. Pa i više od toga. Pomeranjem 1. bataljona na sever, on je dobio i nešto širi front, ali je time dobio i veće mogućnosti da ostavljujući slabije snage sa fronta ispolji glavni pravac svoga udara, obuhvatom sa jugozapadne strane okuke utvrđenog nasipa kod Kazuka. Ipak, već i sama činjenica da je neprijatelj bio prinuđen da svojim novoprispelim rezervama

zatvara brešu kod Monjoroša i da ponovo usmerava svoju pažnju i na taj sektor, predstavljala je izvesno olakšanje za sve naše i sovjetske jedinice kod Kazuka.

• "t'si-sr

Brzo smo prihvatali iskustva frontalnog ratovanja

Najveću poteškoću za 4. bataljon i dalje je predstavljalo njegovo snabdevanje. Zbog plitke zaledine i nadvišavajuće i prostreljavajuće vatre neprijatelja, 4. bataljon je za sve ovo vreme bio skoro prepušten samom себи i snalažljivosti svog Štaba i komandi četa. Evakuacija ranjenika i dotur municije vršeni su noću, pa i tada veoma rizično. Neprijatelj je, naime, podešavao svoja oružja i oruda za noćno dejstvo i uz pomoć svetlećih raketa vrlo efikasno tukao celu širinu reke sve do suprotne obale. Preko ruskih jedinica na levom krilu njemu je dotočeno nešto hrane, uglavnom suvog mesa i slanine, ali su njegovi borci i dalje ostali više gladni i bez dopunskog snaibdevanja i popune. Ruski intendanti, sasvim prirodno, nastojali su da ono malo slobodnih prevoznih kapaciteta iskoriste za popunu i snabdevanje svojih jedinica. Naši intendanti nisu imali svoje samostalne linije dotura i sredstva za prelazak a zabeleženi su i neki samovoljni postupci pojedinih nižih sovjetskih starešina i vojnika. Tako se u izveštaju Štaba 4. bataljona od 21. XI 1944. kaže:

»... Svakog dana šaljemo našem intendantu izveštaj o ishrani našeg bataljona, koja je inače nezadovoljavajuća. U prvom redu, nemamo dosta hleba, tako da naši borci ručaju nekada bez hleba. Intendant bataljona tvrdi da nam Rusi ne daju hleba u samoj Kupusini. Mislimo da bi trebalo... mobilisati po madarskim kućama da se peče hieb za vojsku...

Možemo Vam javiti da je naša komora koja je sprovodila hranu za naš bataljon, a naročito vino, bila zaustavljena od ruskih vojnika i oduzeli su im vino i hranu kao i odelo. Na primer, oduzeli su nam 500 l. vina... s tim što su našeg stražara koji je bio kod kola oterali, te su time izvršili samovlašće nad našom bataljonskom komorom. Smatramo da je to nepravilno i trebalo bi intervenisati kod njihovih nadležnih. Inače ćemo biti prisiljeni da svakog takvog vežemo i sprovedemo kod njihovih prepostavljenih...«"

⁵² Arhiv VII, k. 1401, reg. br. 16—2.

Četvorodnevne ogorčene borbe i juriši, blatnjavi rovovi koji su se brzo punili vodom, vlažna i polusmrznuta odeća, nedovoljna ishrana i jutarnji mrazevi iscrpljivali su već osetno proređeni sastav 1. i 4. bataljona Osme vojvođanske brigade.. Brojno stanje 4. bataljona bilo je umanjeno za 140 boraca, što je činilo 1/3 od njegovog punog sastava." Sve to, međutim, nije imalo većeg uticaja na borbeni moral i raspoloženje naših boraca. Naprotiv, posle četvorodnevnih teških okršaja oni su izašli kao već prekaljeni frontovci koji su od susednih jedinica i daleko iskusnijih sovjetskih boraca brzo prihvatali pravila savremenog frontalnog ratovanja. Sada se daleko više poštovala disciplina vatre, uzajamna podrška u podilaženju neprijateljskim položajima, maskiranje i ukopavanje na svakom dostignutom položaju i sl. Tome su u mnogome doprinele skojevske i partiske organizacije, koje su na kratkim sastancima, između okršaja, zahtevale od svojih članova još veća zalaganja, disciplinu i stručno izvršavanje postavljenih zadataka i naređenja.

Svaki trenutak zatišja skojevci su koristili da ukažu na do tadašnje propuste, da prihvate neko novo ratno iskustvo ili za obuku na nekom novom sovjetskom ili zaplenjenom nemačkom oružju i orudu. Tako su skojevci Sava Lero i Antun Imrić Ribar obučili svoje druge, omladince, iz voda, da rukuju ruskom protutenkovskom puškom i puškomitraljezom DPP. Pošto su svojim pomoćnicima predali ovo oružje, oni su se prihvatali jednog teškog mitraljeza tipa »maksim«, čija je posada u međuvremenu izginula. Tu na uskom priobalnom pojasu, sa ivice šume ili nasipa, ovo oružje bilo je vrlo efikasno i cenjeno od naših boraca. Brzo su naučili da nišane, prazne i menjaju njegove redenike. Smatrali su da je to dovoljno, pa se nisu ni potrudili da nauče kako se on rasklapa na delove i prenosi na leđima. A to im je ubrzo zatrebalo. Za vreme proboga preko nasipa i u toku gonjenja bili su prinudeni da ga vuku na točkovima zaglibljenim u blato do glavčina, da čiste ispred njega izlomljeno šumsko rastinje, zaobilaze kukuruzne stabljike i trstiku koja se zamotavala oko osovina. Tek pod Kneževim

⁵³ Isto.

Vinogradima muka ih je naterala da nauče kako se cev odvaja od štita i postolja sa točkovima...

Noć uoči proboga utvrđenog nasipa bila je tiha i ne toliko hladna kao prethodne. Pred zoru nebo se naoblačilo. Uskoro je počela i kiša. Bila je to ona sitna, prava jesenja, koja se uporno i dosadno probijala kroz odeću i zavlačila pod kožu, kočeći kičmu i udove.

— Volijem i ovu našu »ovčiju kišicu« nego onaj jučeršnji mraz i susnežicu. Eh, što nemam još onu bunjevačku, čobansku kabanicu, pa da vidim ko će duže izdržati, mi ili Švabe na onoj strani nasipa — šaputao je drhtavim i promuklim glasom Ivan Kričković svome komšiji Beli Bečliji.

— Ostavi se ti, Ivane, kiše i kabanice i gledaj kako da preživiš još ovu noć. I... sutrašnji dan! Sutra će tek biti prpe... I za nas i za Švabe — odgovorio mu je mnogo iskusniji Bela, gurajući mu u ruke ašov koji je poneo još iz Subotice. Nije se tada osvrtao na zadirkivanja svojih drugova. Znao je šta ih čeka na Dunavu...

— Pogledaj šta rade Rusi! Gde god stanu tu, se i ukopavaju.

Ivan je, naravno, poslušao svoga starijeg komšiju i zario se u nasip kao krtica. Bela, međutim, nije preživeo poslednji juriš. Pri prvom pokušaju da iskoči iz rova, metak ga je pogodio pravo u čelo. Ivan je zadržao Belin ašovčić i nosio ga sve do kraja rata. Svako novo saznanje o frontalnom ratovanju imalo je veoma visoku cenu i plaćalo se krvljom i životima naših bonaca.

U toku noći, na spoju između 1. i 4. bataljona prebacio se još jedan bataljon 236. sovjetske divizije. Čim je prešao na drugu obalu, komandant bataljona, jedan dvadesetpetogodišnji kapetan širokih ramena, prišao je komandantu 1. bataljona Lazaru Markoviću Čadi. Zatražio je da Čadini borci vatrrom podrže izlazak njegovog bataljona na jurišni položaj i prelaz preko kanala.

Obradovan zbog prelaska svežih sovjetskih jedinica na njegovom levom krilu, Čada se rado odazvao pozivu i preneo svojim komandirima četa naređenje i vreme za podršku. Čadi je imponovao ovaj srčani i nasmejani sovjetski oficir sa

ožiljcima od rana na licu i grudima prepunih odlikovanja. Upoznali su se još za vreme komandantskog izviđanja u Kupusini. Sada su već bili »stari« poznanici. Dugo su te noći pričali u Čađinoj zemunici kraj čkiljave lojanice. Imali su i o čemu. Obojica su bili borci od 1941. i ratovali su već četvrtu godinu protiv zajedničkog neprijatelja. Ruski oficir nije 'skrivaо svoje divljenje što pred sobom ima jednog golobradog ali očigledno isto toliko hrabrog i iskusnog partizanskog komandanta, koji je svoj borbeni put od Srema i istočne Bosne otputio kao puškomitriljezac i desetar a dOspeo sve do komandovanja četom i bataljonom sa oko 500 boraca. Čadu je interesovalo da iz prve ruke sazna nešto više o bitkama kod Staljingrada, Kurska, pri prelasku Dnj^ra i Dnjestra, o kojima je toliko slušao preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«...

Na kraju su ponovo utanačili plan sutrašnjeg sadejstva i napada na utvrđeni nasip, čada je ipak izrazio malu rezervu prema planu proboga neprijateljskog utvrđenog rejona. Njemu nikako nije bilo jasno zašto Rusi, isto kao Nemci, svoje »glavne atake« preduzimaju u zoru ili u toku dana, kada su gubici tada daleko veći. Očigledno da još nije imao dovoljno poverenja u efikasnu podršku sopstvene artiljerije. Čak je i predložio sovjetskom komandantu da iskoriste njihov izlazak na jurišni položaj i da u jednom snažnom i zajedničkom noćnom naletu zauzmu okuku nasipa kod Kazuka. Izneo mu je nedavni uspešni prodor 2. Blagincine čete, slučaj puškomitraljesca Letrike...

— A njet, tovariš partizanski komandir i drug moj!... Nada ždat prikaz! I agonj naših pušek. Zavtra oni povtorno zagrohočut. I »katjuši«, takže!... Germanci budut kaput!⁵⁴ — odgovorio mu je samouvereno sovjetski kapetan.

Čada je samo slegao ramenima. Nikako još sebi nije mogao da objasni odakle toliko strahopoštovanja prema »prikazu« prepostavljenih štabova i dokle doseže samoinicijativa nižih starešina u sovjetskoj armiji. Kao partizanski komandir

⁵⁴ Ah, ne druže partizanski komandante i brate! ... Treba sačekati naređenje za napad! I vatru naših topova. Sutra će oni ponovo zagrmeti. I »kačuše« takođe! Nemci će biti gotovi...

i sada komandant bataljona, znao je vrlo dobro da mora izvršiti svaki postavljeni zadatak, ali uz što manje gubitaka, dragocenih života svojih drugova i boraca. Obojica su bila u pravu, jer se očigledno radilo o dve različite koncepcije i dva načina ratovanja...

Te noći naši borci stekli ^u još jedno vredno iskustvo. Došavši do kanala, u tišini, po hladnoj novembarskoj noći, kao usred leta, ruski vojnici su poskidali svoju odeću i držeći je visoko iznad glava zagazili u ledenu vodu. Na drugoj obali, dok su naši borci svojom vatrom odvraćali pažnju neprijatelja, oni su isto tako u tišini obukli svoju suvu i topnu vatiranu odeću i tako neprimećeni i neometani poseli jurišne položaje. Tu su se odmah i ukopali...

— Ni danas ne znam kad i kako se te noći porod mene stvorio jedan omanji zdepasti ruski mitraljezac — priča borac Ivica Kričović. — Bio je potpuno suv i on i njegov »maksim«. A morao je preći kanal baš kao i ja. Sa moje se odeće još cedila voda. Najčudnije mi je bilo to kako je on, onako na izgled mali i slabašan, sam preneo teški mitraljez preko kanala. Jer, pomoćnik mu, svakako, nije mogao biti od koristi pošto je nosio kutije sa municijom?! Nije prosilo ni desetak minuta, a oni su već iskopali i uredili mitraljesko gnezdo. Tek tada mi je prišao i, opipavši moju mokru odeću, tiho opsovao. Ponoovo je dopuzao do mene i gurnuo mi pod nos čuturicu s vodom. »Davaj, vipi tovariš! ...« Potegao sam dobar gutljaj. I nikad mi vino nije tako prijalo kao te noći...

Odlučujući sedmi juriš

Ostale čete 1. bataljona imale su jurišni položaj na našoj ivici kanala. Tu je i kanal bio nešto už, pa je od oborenih šumskih stabala i dovučenog granja improvizovano po nekoliko mostića i balvana. To je omogućilo našim borcima da se u nekoliko skokova i skoro suvih nogu nađu na nasipu. Slično su postupili i u 4. bataljonu. Gde god je to bilo moguće, korišteno je oborenio drveće, nabacivane su cepanice i fašine. Tamo gde je kanal bio udaljeniji od nafrjpa, jurišni položaji su

posedani još u toku noći, ponegde i na samoj ivici utvrđenog nasipa.

Pošto su izvršene sve potrebne pripreme za predstojeći napad u Štab Brigade pozvani su štabovi bataljona. Tom prilikom komandant Brigade im je još jednom kategorički ponovio — Nemci moraju sutra biti proterani sa nasipa! Štabovi bataljona i komande četa moraju prvi poći u probaj. Nijedan borac ne sme izostati!

Jutro 22. XI 1944. osvanulo je tmurno i oblačno. Zavlačeći svoje vratove u prokisu odeću, borci Osme brigade nestručljivo su očekivali najavljenu kanonadu sovjetske artiljerije. Ovoga puta svi su, i bez komande, zapušili uši vatrom, krpama ili su ih prekrili šalovima. Borci su sve češće upirali oči u svoje komandire, a ovi u svoje satove. Vreme kao da je stalo. Živci su bili napeti kao "tetive. Najzad... Šuma se prolomila od strahovite huke i skoro jednovremene eksplozije mina i granata. Razlivene vode Dunava prenosile su njihov eho sve do Osijeka i Vukovara.

Za razliku od dotle neviđene vatrenе kanonade za Dan sovjetske artiljerije, koja je tada zahvatila široki prostor i pojase neprijateljske odbrane, sovjetska artiljerija je ovoga puta bila mnogo preciznija. Tukla je već tačno utvrđene i proverene ciljeve: usku liniju nasipa, posebno njegove okuke, vatrene položaje ukopanih nemačkih tenkota i samohotlki, raskrsnicu pruge i nasipa, istaknuta mitraljeska gnezda, pustare Bokrašat i Ciprašat, majur Bodar, položaje neprijateljske artiljerije na Zlatnoj gredi i druge.

Opšti juriš, koji su posle ove ubitačne i poduze artiljerijske pripreme preduzele naše i sovjetske jedinice bio je još silovitiji. Ličio je na pravi uragan, koji je prosto zbrisao delove elitne brandenburške divizije sa nasipa kod Kazuka. »...Najzad, 22. novembra posle snažne artiljerijske pripreme i vatre iz »kačuša«, pošli su na "i prepolovljeni i iscrpljeni bataljoni u opšti juriš. Ne obazirući se na kišu čelika koju su sipala neprijateljska oruđa, borci su preko oborenih stabala prešli kanal, potisli Nemce i osvojili nasip. Pokrenuti iz svojih utvrđenja, Nemci su se žurno povlačili. Naše jedinice, ponesene uspehom, napredovale su kao da su tog trenutka ušle u borbu. Komanda Brigade pokušavala je da u pokretu popunjava je-

dinice, ali je to prosto bilo nemoguće. Jedinice su izbegavale da se zaustave i puste druge da isprednjače...« Tako je komandant Brigade Milan Korica Kovač ocenio juriš svojih jedinica kod Kazuka i gonjenje razbijenog neprijatelja prema Kneževim Vinogradima.

Daleko plastičnije ovaj juriš opisao je Jure Čule, politički komesar 4. bataljona. Njegov bataljon je očistio od neprijatelja oko 2 km nasipa, sve do kote 88 južno od Kazuka i do kraja dana probio još nekoliko uzastopnih linija odbrane neprijatelja na Zlatnoj gredi i u rejonu kote 85:

»Osvanuo je 22. XI, priprema se sedmi juriš. Njega organizuju Štab Brigade i partijska organizacija. Planira se svaka sitnica do detalja. Štabovi bataljona kreću na čelu svojih jedinica. Sa nama je zamenik komesara Brigade Uroš Ostojić Đetić. Krećemo energično uz gromoglasno „Ura!“ Ispunjeni smo mržnjom prema neprijatelju koji ovde na našoj zemlji ubija i pali. Gledam nezaboravnu sliku: naši mitraljesci sipaju rafale držeći puškomitraljeze na leđima svojih pomoćnika, gazeći vodu do pojasa a ponegde i do vrata. Moral boraca je odličan, a kalko i ne bi kad juriš vode štabovi. Savladavamo vodenu prepreku i kao tigrovi čacamo se na neprijatelja. Stvara se upečatljiva ratna slika jednog zaslужenog uspeha. Masovno upadamo u protivničke rovove i bunkere. Sevaju bajoneti. Kroz dim baruta i prasak eksplozija razležu se „Ura! Napred! Napred!“ Neprijatelj je razbijen i panično beži. Gonimo ga daleko od nasipa. Jedna naša četa progoni ga čak pod same Kneževe Vinograde. Grlimo se Stevo Bobocki, Đetić i ja, grlimo sve naše borce... Za ovu pobedu 65 naših drugova predlažemo za odlikovanja. Komandantu naše brigade Kovaču pobeđu je čestitao sovjetski general Akimenko, odajući priznanje svim borcima i starešinama Brigade«.⁵⁵

Na zauzetom nasipu i pozadi njega ukazala se stravična slika. Na sve strane ležali su unakaženi leševi, uništeno oružje, razbacana oprema. Među zelenim nemačkim uniformama bilo je podosta i plavih fesova i žutih ustaških kapa. Na zapad-

⁵⁵ Vojvodina u borbi, 679, faksimil lista *Udarnik*, br. 1; *Sećanja komesara vojvođanskih brigada*, N. Sad 1978, 102.

noj ivici nasipa, sa iskidanim gusenicama i velikim topovskim cevima okrenutim prema nebu ležalo je nekoliko oklopljenih samohotki tipa »ferdinand«. Oko njih je ležala pobijena posada i razbacana topovska municija. Našim borcima, koji su ih dan-dva ranije sa strepnjom uočili na nasipu, sada su izgledali kao gomile starog gvožđa. Ceo nasip ličio je na iskidanu i ispreturnu barikadu. Iskidani delovi teških mitraljeza i topovskih lafeta na ivicama kratera od eksplozija velikokalibarske artiljerijske municije svedočili su da su se tu nedavno nalazila topovska i mitraljeska gnezda neprijatelja...

Heroji se radaju i na vrbovom drveću

^

Pošto su očistili od zaostalih neprijateljskih delova oku-ku utvrđenog nasipa, borci levokrilne čete 4. bataljona širili su svoj uspeh dalje na jug, sve do kote 88. Tu su se spojili sa borcima 109. puka 74. sovjetske divizije i zajedno nastavili napredovanje u pravcu pustare Bokrašat i Zlatne grede. Na spoju između 4. bataljona i 109. streljačkog puka nalazila se 8. četa ovoga puka. Položaji ove čete bili su nešto širi nego u normalnim uslovima. Na to je uticao teren, koji je na ovom sektoru bio krajnje nepovoljan. Tu bukvalno nije ostalo ni pedlja suve zemlje. Izmenju utvrđenog nasipa i obale Dunava tu se nala-zilo još nekoliko uporedo raspoređenih podužih i dubokih bara, koje su spojene sa izlivenom vodom Dunava pretvorile ovaj teren u gotovo nesavladivo jezersko područje, čija je du-bina ponegde iznosila i više od 2 metra. Da bi se podišlo utvr-denom nasipu, ovde je trebalo uložiti daleko više napora i snalažljivost nego na ostalim sektorima. Zbog svega toga, 8. četa je već u prvim zajedničkim jurišima, a posebno u toku 19. i 20. XI za vreme napada neprijateljskih aviona pretrpela teške gubitke. Iz jednog dobro postavljenog mitraljeskog gnezda njen desnokrilni vod bio je gotovo uništen. Među ne-koliko preživelih boraca ostao je i mladi komandir odeljenja, seržant Ivan Grigorijević Ivanilov.

Ozlojeden zbog pogibije svojih drugova i rešen da po svaku cenu uništi neprijateljsko mitraljesko gnezdo, devetnaes-

togodišnji komsolomac Ivan doplivao je do jedne podebele vrbe, udaljene desetaik metara od utvrđenog nasipa. Vrba je bila iskošena prema dubokom kanalu i jedini slobodan pri-laz imala je sa zapadne strane, odakle je tukao neprijateljski mitraljez. Sačekao je noć i u njenoj raizgranatoj krošnji ure-dio je sebi odličnu osmatračnicu, sedište i oslonac za dejstvo. Krošnja se nalazila na oko 1,5 m iznad nasipa i sada su mu neprijateljsko mitraljesko gnezdo i oko 100 metara posednu-tog nasipa stajali »kao na dlanu«. Jedva je sačekao jutiro, a onda je preciznom i bliskom vatrom svoga automata likvida-rao celu posadu opasnog nemačkog mitraljeskog gnezda. Iz obližnjih rovova pritrcalo je još nekoliko nemačkih vojnika. Nije im dozvolio ni da »riđu svom teškom mitraljezu. Pokosio je još nekoliko koji su uspaničeno i znatiželjno pokušavali da ustanove šta ih je to iznenada zadesilo.

Slušao je njihove usplahirene uzvike i dozivanja na sup-rotnoj strani nasipa. Najzad su ga otkrili i usredsirediM svu svoju pažnju na usamljenu krvu vrbu čija krošnja je visila nad dubokim kanalom. Dugim mitraljeskim rafalima brzo su joj sasekli grane, iskidali koru i išarali njeno deblo puščanim i mitraljeskim zrnima. Ivan im je odgovarao, sada sve rede i sve kraćim rafalima. Morao je štedeti municiju. Morao je iz-držati do pada mraka, jer su svaki njegov pokret dočekivali još preciznijim rafalima.

Uvidevši da je otkriven, a da bi ih još više izazivao, Ivanilov je počeo da im prkosí, da ih psuje i naziva kukavicama, koji se zavlache u rovove kao krtice. Pozivao je svoje drugove i naše borce, koji su se u međuvremenu povukli na suprotnu ivicu kanala da podu u novi juriš... Tada su Nemci doveli snajpere i otpočeli gadati vrbu tromblonskim minama... Skup-ljajući iznad svoje glave sasećeno vrbovo granje, Ivanilov je u jednom trenutku neoprezno podigao levu ruku. Nemački snajperista je to iskoristio i Ivan je bolno zašlkgutao Zubima. Samo je još jače počeo da psuje. Nije htio da neprijatelju ostavi mogućnost da likuje zbog njegovog ranjavanja. Uglavio je cev svoga automata između dve grane, osposobio ga za dej-stvo, jednom rukom previo ranu i zaustavio dalje krvarenje. Ukrzo je dobio još jednu lakšu ranu na levoj nozi... Sada više

nije bio sposoban sam da se spusti sa drveta ni u toku noći koja se iznenada spustila nad bojištem.

Saznavši za podvig sovjetskog seržanta, komandir levokrilne čete 4. bataljona Steva Grgić uputio je na taj sektor jedno svoje odelenje sa puškomitraljezom. Ono se povezalo sa preostalim borcima Ivanovog odelenja i svojom vatrom sa istočne ivice kanala preuzeo njegovu zaštitu od eventualnog neprijateljskog pokušaja da ga u toku noći skinu sa drveta. Saznavši da je ranjen i da je ostao bez hrane i municije, u toku noći do Ivanilova je doplivao politički delegat Ljuba Radošević. Na podugačkoj motki on mu je doturio torbicu sa nekoliko punih doboša za automat, čuturicu vode i nešto suve hrane. Pred zoru Ljuba je sa još jednim našim borcem'ponovo doplivao do Ivanilova. Pokušali su da ga nagovore da se uz njihovu pomoć spusti sa drveta. Ivanilov je to kategorički odbio. Smatrao je to svojom životnom šansom da se naplati Nemcima za sve svoje izginule drugove. Nije im smeо nikako dozvoliti da ponovo oživi ovo ubitačno mitraljesko gnezdo. Nemci su to, izgleda, i čekali, budno prateći sve što se dogadalo oko vrbe. Serijom raketa i rafalima svetlećih metaka naterali su naše borce da poskaču u kanal i zaplivaju na suprotnu obalu. Dugi rafal iz Ivanovog automata naterao je Nemce da se ponovo zavuku u rovove i prekinu sa svetlećim raketama. One su, očigledno, njemu više koristile...

Nemci su sada već bili sigurni da se sovjetski automatičar ponovo snabdeo municijom i da će im on kao Damoklov mač i dalje visiti iznad glave. Pošto su izgubili još nekoliko vojnika, bili su prinuđeni da napuste još nekoliko rovova i da postavljajući se van efikasnog dometa njegovog automata izoluju ovaj komadić nasipa. Time su priznali i svoju nemoć.

I narednog dana Ivanilov je ostao da »visi« na svojoj isturenoj osmatračnici iznad neprijateljskih položaja, između dva streljačka stroja. Ohlađene rane su ga sve više bolele. Povremeno ga je hvatala groznica. Plašeći se da ne izgubi svest, remenikom svoga automata privezao se za vrbovu granu. Da bi ostao budan i savladao otežale očne kapke od dvodnevног bdenja i premorenosti, pevao je borbene pesme, dozivao je i bodrio svoje drugove. Sa Nemcima je vodio posebnu »konverzaciju«. Na svaki njihov poziv za predaju psovao im je majku fašističku i odgovarao kraćim rafalima...

Tako je sačekao i treću noć. Znao je da je to noć uoči ko- načnog obračuna i trudio Ise iz sve snage da dočeka taj trenutak. Želeo je svojim drugovima da obezbedi komadić nasipa, očišćen od nemačkih vojnika. U toku noći nekoliko puta je zapadao u kriju i bunilo. Rafali nemačkih mitraljeza, koji su i dalje punili zrnima deblo njegove vrbe, vraćali su mu pomučenu svest i izazivali gotovo nesvesno grčenje prsta na njegovom obaraču. Artiljerijsku pripremu i poslednji juriš naših i sovjetskih boraca dočekao je sa bolnim i zgrčenim osmehom na usnama. Imao je još samo toliko snage da isprazni svoj poslednji rafal po neprijatelju koji se žurio da što pre napusti nasip... Našim borcima, koji su ga skinuli sa krošnje vrbovog drveta, pre nego što je pao u duboku komu, tiho je prošaptao: »Spasibo, tovariš!... Tako je tu, kod Kazuka na krošnji jednog vrbovog drveta, u knjigu heroja Sovjetskog Saveza upisano još jedno ime — seržanta Ivana Grigorijevića Ivanilova.⁵⁶

Teški obostrani gubici na Kazuku

Na Zlatnoj gredi delovi 4. bataljona i 236. divizije zarobili su jednu kompletnu bateriju nemačkih poljskih topova. Izkusni ruski vojnici odmah su je usmerili prema zapadu i otvorili žestoku vatru po neprijatelju koji je odstupao u pravcu pustare Mirkovac. To isto je učinio i puškomitraljezac Alja Hasanović sa jednim napuštenim četvorocevnim »flakom« na nasipu uskotračne pruge nedaleko od raskrsnice. Svoj puškomitraljez je predao pomoćniku, a on je usmerio ovo višecev-

⁵⁶ U predlogu za odlikovanje Zlatnom zvezdom seržanta Ivana Grigorijevića Ivanilova, koji su 2. XII 1944. potpisali komandant 109.th streljačkog puka potpukovnik Suharnikov i komandant 74. streljačke Kijevske divizije pukovnik Zinovjev, pored napred oписанog pominje se još jedan junački podvig Ivanilova. Kao komsomolac Ivan se dobrovoljno prijavio u prednji odred, koji je 7. XI pod komandom komsomolskog rukovodioca 2. bataljona 109. puka I. G. Mješkova prvi prešao Dunav. Tom prilikom Ivanilov je sa ručnim mitraljezom u rukama, na čelu svoga odeljenja prvi upao u neprijateljske rovove, zauzeo dve tranšeje, uništio jedno mitraljesko snezdo i sam ubio 8 i ranio 3 neprijateljska vojnika (Arhiv VM, SSSR, dok. 19/793756, fond 33).

no protivavionsko »čudo« na neprijateljsku kolonu koja se užurbano izvlačila iz Ciprašata. U koloni se nalazilo nekoliko topova sa traktorskom vučom. Zaustavili su se kod polusrušenog mostića na kanalu Raspliv. Trudili su se, očigledno, da izvuku bar ove topove. Alja im to nije dozvolio. Posle nekoliko brzometnih ubitačnih rafala, gužva na mostiću se brzo raščistila. Na njemu su ostali samo zaglavljeni topovi i oštećeni traktori.

Odmah iza prvih ešelona, po bojištu su se razrnile santiarni organi određeni da prikupe mrtve i ranjene, kao i razbacanu trofejnu opremu i naoružanje. U tu svrhu iskorišćeni su i zarobljeni neprijateljski vojnici i jedan naš dopunski bataljon. Mrtvi šu prikupljeni i slagani na gomile od 10—15 poginulih. Duž nasipa i uskotračne pruge, sve do Ciprašata, ubrzo se ukazao jezivi bilans užasnog višednevног klanja i ubijanja kod Kazuka. Na levoj strani, kao sure isećenog šumskog drveća, bili su poslagani izginuli nemački vojnici. Njih je bilo više i mnogi su bili bez glava i udova. Na desnoj strani bili su naši i sovjetski vojnici. Naši su se prepoznавали po delovima civilnog odela, šeširima, šarenim bunjevačkim kabanicama i crnim kaputima sa kragnom od astragana...⁵⁷

Kod jedne poveće grupe sovjetskih vojnika sedeo je mali Ženja, desetogodišnji ljubimac jednog sovjetskog puka. Po ravnomernom trzaju ramena ispod grubog vojničkog šinjela moglo se primetiti da grca u suzama, onako dečački, neutesno. Baš kao pravi vojnik borio se da ne zarida. Iz njega je dopiralo samo tiho civiljenje...

Među poginulima je prepoznao Volodu, svog »staršinu« i seržanta, koji mu je zamenio oca i pobijenu porodicu. Voloda ga je pronašao posle staljingradske bitke, dok je izgubljeno lutaо stopom kao jedini preživelni stanovnik spaljenog zaseoka u Dorićkoj oblasti. Primio ga je u četu i čuvao kao rođenog sina, jer su i njemu celu porodicu pobili Nemci. Nabajlo mu je malu uniformu i u prvo vreme krio od svojih prepostavljenih. Kasnije je postao ljubimac i »sin puka«.

⁵⁷ Po Operativnom dnevniku 8. vojvođanska brigada imala je 22. XI 1944. 15 mrtvih i 52 ranjena borca, što sa gubicima iz pretходних dana iznosi 56 mrtvih i 129 ranjenih (Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 35—38).

U Subotici se privremeno priključio Osmoj brigadi. Tu je našao čitavo jedno odeljenje njemu sličnih dečaka, beskućnika, doduše neku godinu starijih pionira, kurira i bombaša. Najviše su ga ipak privukle naše mlade drugarice. Njih je u Brigadi bilo oko 160. Otimale su se o njegovu naklonost. Iscrpljeno od dugotrajnih borbi i marševa njegove jedinice, prevremeno ogrubelo dečije srce brzo se otvorilo prema novom kolektivu. U našim drugaricama je našao svoje »starije sestre«, izgubljenu majku i porodicu. One su se brinule o njegovoj ličnoj higijeni, nutkale ga ponudama. Ipak, najviše je zavoleo Danku, Ankicu Crnoborac, sekretara SKOJ-a u 2. bataljonu, i Živka Sudarskog, komandanta ovog bataljona. Živko mu je nabavio novo odelo, umesto teškog ruskog dao mu je mali engleski automat, stavio mu na raspolažanje malog brdskog konjića, kojeg je jahao i timario zajedno sa dvanaestogodišnjim kurirom Pericom Stojlkovićem. Ženja je prosto obožavao Sudara i svima pokazivao legitimaciju borca 2. bataljona sa Sudarovim potpisom... .

Čim je ugledao Danku iznad svojih leđa, poleteo joj je u zagrljaj i jecajući saopštio:

— Eto, moj Voloda! ... Moj »staršina«. On zagib! ... Prokljati fašistički zahvatčiki... Pošli mi k Sudare! — I onda, ukrutivši se, iznenada obrisa suze, pozdravi vojnički i dodade svoju omiljenu uzrečicu: »Vperjod na Berlin!... «⁵⁸

Shodno Hitlerovoj izričitoj zabrani, Nemci u svojim izveštajima ne govore o sopstvenim gubicima. Zbog toga se do njih i vrlo teško dolazi. Samo pažljivom analizom nemačke opera-

⁵⁸ To je moj Voloda. Moj četni starešina. On je poginuo... Prokleti fašistički osvajači... Idemo kod Sudara... .

Po sećanju Ankice Crnoborac, Ženja je imao prezime Sućilin i bio je iz okoline Odese. Bio je opšti mezimac brigade, ali su velike borbe, zima i marševi koji su kasnije usledili prinudili Stab Brigade da se pozabavi njegovim slučajem. Hteli su da ga poštede daljih napora i predložili su Danki da ga povede na I kongres USAOV-a, koji se krajem decembra održavao u Novom Sadu. Trebalo je da ga smesti u neko dečje prihvatilište. Danka ga je povela u svoje rodno mesto Rivicu, a zatim ostavila na brizi MNOO Irig. Druženje sa našom dećom brzo mu je dosadilo i mali Ženja se povezao sa jednim ruskim vojnikom koji je kamionom vozio hranu na front u Mađarskoj. Dugo je vršljao po frontu dok se jednog dana nije ponovo našao u 8. brigadi. »Ti menja zabila, staraja moja!« — rekao je Danki sa suzama u očima.

tivne dokumentacije mogu se izvući određeni zaključci i približno tačne procene i aproksimacije. Tako se u Operativnom dnevniku Komande »Jugoistoka«, pri kraju 22. XI 1944, dakle posle proboga neprijateljske odbrane od Kazuka do Monjorosa, može pročitati da je »... Divizija Brandenburg' ostala samo sa 130 ljudi na bataljon.«⁵⁵

Drugim rečima, to znači da su njeni bataljoni posle proboga kod Kazuka svedeni na samo 1/3 svoga formacijskog sastava. Po vojnoj terminologiji i kategorizaciji bili su to veoma teški gubici. Ako se ima u vidu da je ovde reč o jedinici za specijalnu namenu, sa specijalno obučenim i posebno odabranim ljudstvom, onda su ti gubici još i teži. Da bi nekako »spasli obraz« i umanjili poraz ove svoje elitne jedinice kod Kazuka, Komanda 2. oklopne armije već 23. XI unosi u svoju operativnu dokumentaciju da je Divizija Brandenburg uspela da izgradi (postavi) liniju odbrane južno od nasipa uskotračne pruge Kazuk—pustara Jasenovac». ⁶⁰

Ta nova linija odbrane brandenburške divizije na dan 23. XI uspostavljena je na desnoj obali Kozaračkog kanala i Malog Dunava, oslonjena na putnu komunikaciju Bilje—Kneževi Vinogradi i istočni obod Belomanastirske grede. Da bi povratili ozbiljno uzdrmani moral desetkovanih bataljona brandenburške divizije, Nemci će u toku narednih nekoliko dana pojačati ovaj sektor sa još nekoliko bataljona dovučenih na brzinu sa Sremskog fronta. Sve to, kako ćemo videti, neće biti dovoljno da zadrži snažno i poletno nastupanje jedinice 75. sovjetskog korpusa i 51. vojvodanske divizije. ..

» . . . Šezdeset osmi armijski korpus više ne može da se suprotstavlja neprijatelju...«

Nakon konačnog pada kota 205 i 206 i proboga fronta između Draža i Zmajevca, situacija na batinskom mostobranu

Ostao je u 8. brigadi sve dok nije shvatio da ima drugi pravac napredovanja. Priklučio se ponovo jednoj sovjetskoj jedinici, čiji je cilj bio i njegov: »Vperjod na Berlin!« Gde je i dokle je dalje stigao? — često su se posle rata pitali njegovi stariji drugovi — 8. VUB?...

⁵⁹ Arhiv VII, NOV, NT, str. 420.

⁶⁰ Isto, str. 42.

postajala je za neprijatelja iz časa u čas sve teža. Iscrpljene i gotovo desetkovane u višednevnim ogorčenim borbama, četiri nemačke divizije, pod komandom Štaba 68. nemačkog armijskog korpusa, nisu više mogle da odole silovitom pritisku šest sovjetskih divizija i jedne divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

U podne 22. novembra, dejstvujući u prvom ešelonu 75. sovjetskog korpusa. Osma vojvođanska udarna brigada, posle ogorčenih četvorodnevnih borbi i natčovečanskih napora, probila je konačno front brandenburške divizije na apatinskom pravcu i zauzela pustare Monjoroš i Ciprašat. Goneći dalje razbijenog neprijatelja, ona je 23. novembra izbila na liniju: kota 88—šebešer salaš—pustara Mirkovac i produžila dejstvo u pravcu Kneževih Vinograda. Na njenom levom krilu delovi 74 i 236. sovjetske divizije za to vreme zauzeli su naselja i pustare Bakrašat, Aleksandrov Dvorac, Sokolovac i Kozjak i svoje dejstvo usmerili u pravcu selo Lug i Grabovac, gde se, oslonjena na Mali Dunav, nalazila druga odbrambena linija neprijatelja. Time se apatinski mostobran povećao na oko 10 kilometara po širini i 5 kilometara po dubini i približio batinskom na samo 2 kilometra. To je ugrozilo bok i pozadinu neprijateljskih snaga na batinskom mostobranu i doprinelo njihovom bržem povlačenju sa Belomanastirske grede.

Utrošivši sve rezerve u tvrdoglavom nastojanju da povrati i zadrži dominirajuće kote i liniju Draž—Zmajevac, komandantu 68. nemačkog armijskog korpusa nije preostalo ništa drugo nego da, koristeći se manevarskim zemljишtem, pređe na vođenje zadržavajuće odbrane i da neprekidno traži nova pojačanja. Ta pojačanja nije mu mogao više dati ni njegov prepostavljeni Štab i komandant 2. oklopne armije. Pojačanje se moglo dobiti jedino daljim i bezobzirnim skidanjem nemačkih divizija sa ostalih frontova u Jugoslaviji, Italiji i Mađarskoj. No, dok te divizije ne pristignu u Baranju, trebalo je nekako zadržati ovu ofanzivu sovjetskih i jugoslovenskih jedinica. Ali kako zatvoriti brešu, koja se svakog trenutka sve više širila i pucala u svim pravcima?

Ta stihija neće se više zaustaviti do Blatnog jezera i Baranjskog gorja. Pa i dalje! Ova bujica bi mogla lako da se prelije i prelko Drave u Slavoniju i Hrvatsku — do reke Save, Broda i Zagreba!

Prodori 19. sovjetske divizije u pravcu Duboševice, 113. streljačke prema Podolju, 73. gardijske duž grebena Belomanastirske grede. Sedme vojvodanske brigade na prilazima Suze, Osme vojvodanske brigade i 75. sovjetskog korpusa prema liniji Vardarac—Kneževi Vinogradi potpuno su ugrozili krila i bokove 68. nemačkog korpusa. U takvim uslovima, zadržavanjem 44. nemačke divizije, delova 31. SS i 13. SS divizije »Handžar« na sadašnjim položajima, glavnina 68. nemačkog korpusa brzo bi se našla u okruženju, ū nekom jačem protivnapadu, radi povratka »uzvišenja koja dominiraju mostobranima«, sa postojećim snagama — nije moglo biti ni govora.

Iskusnom vojniku, bivšem austrougarskom oficiru, sledbeniku pruske škole i francuskom Nemcu Malcsimilijanu de Angelisu, komandantu 2. nemačke oklopne armije, koji je toga dana došao da obide front njemu potčinjenog 68. armijskog korpusa — situacija je morala biti potpuno jasna. Ta situacija i obična vojna logika nalagale su mu da što pre izvuče glavninu 68. korpusa na povoljnije položaje, da skrati front i odredi novo težište odbrane. Za njega je, međutim, bilo mnogo lakše da jednostavno povadi kopije ponetih depeša i predi ih usplahirenom generalu Felmiju. Jer, očigledno, trebalo je da neko položi račune pred firerom za nastalu situaciju. Nije želeo da preuzme na sebe još veću odgovornost i rizik izmene naređenja komandanta »Jugoistoka«. Zato je naredio generalu Felmiju da se po svaku cenu održi na novo-određenoj liniji Topolje—Podolje—Suza. Da bi ga bar malo ohrabrio, obećao mu je hitnu intervenciju kod maršala fon Vajksa i OKW u vezi sa odvajanjem novih divizija sa drugih frontova. Žureći se nazad, bio je ispraćen dejstvom sovjetske dalekomentne artiljerije i gardijskih minobacača.

Generala de Angelisa posebno je iznenadilo loše stanje u 31. SS diviziji »Lombard«. Nisu to više bile one ohole bačko-madarske d podunavske Švabe, zadojene fašističkom propagandom, koje su, koliko juče, zahtevale da njihova divizija bude upućena preko Dunava i prebacivale Vermahtu što je tako »kukavički« napustio njihove domove u Bačkoj i Banatu. Zbaćeni sa Belomanastirske grede, shvatili su, najzad, da rat može i da se izgubi i da svaka »batina ima dva kraja«.

Slično je bilo i sa pripadnicima zloglasne 13. SS divizije »Handžar«. Odvojena od bosanskih i hercegovačkih planina,

gde je regrutovana i gde je ratovala nepunu godinu dana, vršeći nečuvena zverstva nad nedužnim stanovništvom za račun svojih nemačko-ustaških gospodara, ova slugeranska divizija skrenuta je sa puta prema Sloveniji i Nemačkoj i bačena pravo pod gusenice ruskih tenkova, čim su ovde na sopstvenoj koži osetili da Nemačka gubi rat, ovi deklasirani odredi počeli su da se osipaju i beže. Shvativši da su umesto nagrade za vernu službu Nemačkom Rajhu, sada upotrebljeni kao topovsko meso i zamena za »dragocenu nemačku krv«, sve su se više pretvarali u razularenu pijanu rulju i bašibozuk. Proces raspadanja ove divizije, koji je započeo pod udarcima NOVJ u Bosni, sada je dobio svoj epilog. Tu u Baranji, ubrzo će umesto najavljene reorganizacije i popune, biti izbrisane iz evidencije nemačkih združenih formacija. A imala je divizija još proleća iste godine nakon povratka sa obuke iz Nemačke više od 19.000 vojnika, specijalno obučenih i dobro naoružanih.

Situacija je bila više nego pesimistična. To se, uostalom, može utvrditi iz nemačke operativne dokumentacije. Evo nekoliko takvih ocena iz Operativnog dnevnika Komande »Jugostoka«:

»... Uprkos toga što su do krajnosti dale sve od sebe i imale visoke gubitke u oficirima i podoficirima, naše trupe nisu bile u stanju da se na terasastom, vinogradarskom zemljištu odupru brojno daleko nadmoćnjem neprijatelju... Nemačke bataljone, čija jačina iznosi još po 130 ljudi, Divizija »Brandenburg« objedinila je u dva bataljona. 31. SS divizija, nastavni i dopunski pukovi 44. divizije i Muslimani 13. SS divizije »Handžar« ne mogu više da izdrže vatru...«

Mađarske, ustaške, nedićevske i druge kvislinške snage ovde se i ne spominju jer su se nalazile u takvom stanju da o njima više nije ni trebalo govoriti.

Objašnjavajući kako je došlo do probaja njegove odbrambene linije u Baranji, operativni oficir Komande »Jugostoka« zapisao je u citiranom dnevniku, 23. novembra, sledeće:

»... U podne 22. XI neprijatelj je otpočeo napad iz mesta Draž i južno od njega, pregazio naše slabe i borborom iznurenje snage na položajima u širini od 2 kilometra i prodro do artiljerijskih položaja istočno od Podolja. Neprijatelj se istovre-

meno probio na jugu... između Kazuka i Monjoroša i do večeri stigao u rejon severno od Mirkovca...«

I dalje:

»... 68. armijski korpus više ne može da se suprotstavlja neprijatelju koji prodire. Komandant 2. oklopne armije se zapravo odlučiće da povuče front 44. grenadirske divizije... i organizuje novu odbranu približno na liniji Suza—Podolje—Duboševica ...«

Prepušten sam sebi, general Felmi, komandant 68. nemačkog armijskog korpusa, nije imao mnogo izbora. Pozivajući se na firerovo naređenje — borba do poslednjeg čoveka — i naredenja svojih pretpostavljenih, on od potčinjenih zahteva da se po svaku cenu održe na sadašnjim položajima. U borbu su ubaćeni čak i pozadinski delovi, jedinice feldžandarmerije i hilfpolicije, jednom irečju, svi oni koji su mogli da drže pušku i pucaju, čak i lakši ranjenici...

Poučeno dotadašnjim iskustvom, sovjetsko i naše rukovodstvo nije ovoga puta dozvolilo da se neprijatelj utvrdi na novoj odbrambenoj liniji, jer bi mu to omogućilo da se sredi i privuče sveže snage sa ostalih frontova. Zbog toga je štabovima 64. i 75. streljačkog korpusa naređeno da energično produže napred. Trebalo je stvoriti uslove za što brže uvođenje u borbu drugog ešelona 57. armije — 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade.

Gonjenje neprijatelja u stopu

Odmah posle probroja utvrđene linije neprijatelja kod Kazuka i Monjoroša, 1, 2. i 4. bataljon Osme vojvodanske brigade preduzimaju energično gonjenje razbijenih ostataka brandenburške divizije u pravcu Kneževih Vinograda. Sa nasipa uskotračne pruge i linije: pustara šebesi — pustara Mirkovac — — M. Dunav, neprijatelj je pokušao da pruži organizovani otpor i zaustavi naše napredovanje. Poneti borbenim žarom i pobedom kod Kazuka, bataljoni Osme vojvodanske brigade, iako već na granicama svoje izdržljivosti, preduzimaju napad iz pokreta. Odbijajući smenu i ne čekajući na vatrenu pripremu

napada od strane sovjetske artiljerije, u nezadrživom naletu naše jedinice preotimaju od neprijatelja i ovu liniju i 23. XI nastavljaju gonjenje neprijatelja na zapad. Želja da se što pre izvuku iz ovog nepreglednog blatišta i dotuku razbijenog neprijatelja na istočnim obroncima Belomanastirske grede bila je ovoga puta jača nego ikad. Jača i od njihovih stvarnih mogućnosti.

U toku gonjenja, četa komandira Džambića uspela je »na leđima neprijatelja« da se probije i kroz novi, tek posednuti odbrambeni položaj neprijatelja i izbije pod Kneževe Vinograde. Prateći je, u stopu za njom se kretala jedna baterija sovjetskih pukovskih topova koja je podržavala 2. bataljon Osme vojvodanske brigade. Krajnjim naprezanjem snaga, sovjetski artiljeri su jedva uspevali da preko blatnjavih terena pokreću svoje topove i sustižu naše borce. Osetivši novu pukotinu u neprijateljskom borbenom rasporedu, komandant Osme brigade Milan Korica Kovač pohitao je sa grupom naših boraca na ovaj pravac, podstičući usput i ostale čete 2. bataljona da požure za Džambićem. Želeo je da iskoristi njegov uspeh i jutarnju maglu da bi što pre izvukao svoje jedinice na »čvrsto tle« i obronke Belomanastirske grede. Verovatno bi u tome i uspeo da se na prilazima Kneževih Vinograda nije iznenada podigla magla. Pred njim se odjednom ukazaše novi neprijateljski položaji. Sa nasipa železničke pruge Istočno od sela dočekala ih je ubitačna neprijateljska pešadijska i minobacačka vatra. Našli su se, doduše, na nešto »suvljem terenu«, ali istovremeno i na »vrućem« i od neprijateljskih mina i granata proključalom terenu. Pred njima je pukao poveći komad preglednog i brisanog prostora pod sasređenom i paklenom vatrom neprijatelja. Prirodne sile im, doduše, nisu ni dotele naklonjene, ali ovoga puta kao da su ostale u doslugu sa neprijateljem.

Sivi magleni omotač koji ih je štitio od vatre i pogleda rasplinuo se u najodsudnijem trenutku. Trebalо im je još nekoliko stotina metara da se dohvate železničkog nasipa i Kneževih Vinograda, kome je u tome trenutku podilazila i Sedma vojvodanska brigada sa severa. Umesto završnog udara, borci 2. bataljona bili su prinuđeni da potraže najbliže zaklone. Ko-

vaou nije preostalo ništa drugo nego da naredi »ukopavanje na dostačnom položaju ...«

Otkrivši iza zaledlih boraca bateriju sovjetskih topova, neprijateljski minobacači usmerili su svoju vatru na hrabre sovjetske artiljerce i naše borce koji su im priskočili u pomoć. Začas su ih »urakljili« i onesposobili im dva topa, dok su preostala dva uspela u međuvremenu da pronađu zaklone. Ovu vatrenu kanonadu izdržao je komandant Brigade sa svojim pratiocima. »Pravo je čudo kako sam tada ostao neokrznut« — pričao je kasnije Kovač. — »Nedaleko od mene poginulo je nekoliko sovjetskih artiljeraca i jedan ratni kamerman koji me je pratio još od Kazuka. Snimao je naš probor preko utvrđenog nasipa. Prava je šteta što je sa njim nestao i autentični filmski materijal o podvizima naših i sovjetskih borača na apatinskom mostobranu...«

Naredivši isturenim delovima 2. bataljona da se povuku malo unazad i izravnaju sa ostalim jedinicama, komandant Osme brigade požurio je na levo krilo da poveže front svojih bataljona i desnokrilnog puka 236. sovjetske divizije, koji je izbijao pred pustaru Jasenovac. Nova linija fronta Osme brigade u širini od preko 6 kilometara ukazivala se sada duž jednog kanala na liniji: kota 83 (j. istočno od Vrbovače) — istočna ivica potesa V. Karaš — Latona — Palonja. Tu su zaustavljene i jedinice već krajnje iscrpljenog 1. i 4. bataljona. Njima je naređeno da se utvrde na nasipu kanala i sačekaju smenu od strane 3. i 5. bataljona, koji su ih pratili od prelaska kanala Raspliv i majura Bodor. Namena komandanta Brigade bila je da po izvršenoj smeni i uvodenja u borbu svog drugog ešelona izvrši odlučujući napad na Kneževe Vinograde nanoseći galvni udar na svom desnom krilu i preko isturenog 2. bataljona. Sa tim ciljem on je naredio da se maksimalno ubrza prebacivanje artiljerijskog diviziona Osme brigade i njegovo prikupljanje severozapadno od pustare Mirkovac. Do izvođenja ovog napada, međutim, nije došlo. Komandant 75. sovjetskog korpusa, kako ćemo videti kasnije, imao je drugi plan za dalju upotrebu Osme vojvodanske brigade.

Spajanje batinskog i apatinskog mostobrana

Izbijanjem Sedme i Osme vojvodanske brigade pod Kneževe Vinograde i povezivanjem unutrašnjih krila 64. i 75. sovjetskog korpusa, završena je i druga faza batinske operacije — bitka za proširenje i spajanje nekoliko manjih taktičkih mostobrana u jedan veći operativni, koji će poslužiti kao plac-darm za uvođenje u borbu krupnijih operativnih rezervi i motomehanizovanih snaga. Bio je to ujedno završetak i onih najdramatičnijih trenutaka u kojima je svaki jači neprijateljski protivnapad dovodio u pitanje celu operaciju. Sve do uvođenja u borbu drugih ešelona korpusa, a posebno drugog ešelona 57. armije, odnos snaga bio je povoljniji za neprijatelja. Posebno u pogledu korišćenja i upotrebe motomehanizovanih delova i avionske podrške. Sada se taj odnos ne samo izjednačio, nego se polako ali sigurno pomerao u našu korist.

U svojoj knjizi *Put k Dalatonu* komandant 57. sovjetske armije general Šarohin škrtim i suvoparnim vojničkim jezikom komentarisao je ovaj prelomni trenutak:

»... Dvadeset trećeg novembra 75. i 64. streljački korpus udarom sa severa i juga po naređenim pravcima slomili su odbranu neprijatelja i po isteku dana sjedinili batinski i apatin-ski mostobran.

Proteran sa jakih i povoljnih položaja, neprijatelj je pod snažnim pritiskom naših snaga počeo povlačenje na zapad. Istovremeno, neprijateljsko-fašističko komandovanje nastavilo je da ubacuje u stvorene breše sve svoje rezerve, po meri njihovog pristizanja. U takvim uslovima bilo je potrebno ne dati im mogućnosti da uz pomoć pristiglih rezervi obrazuju novi front odbrane i utvrde se na povoljnim položajima...«

Bio je to, dakle, najpovoljniji trenutak i za uvođenje krupnih operativnih rezervi, motomehanizovanih i brzopokretnih snaga da bi se do kraja iskoristio postignuti uspeh. Pravilan izbor i uočavanje tog najpogodnijeg trenutka od presudnog je značaja za ishod operacije takvog obima i karaktera. Svako preuranjeno ili, što je još gore, zadocnelo reagovanje može da izazove nesagledive posledice. Dovoljno je bilo samo prevideti neki elemenat u proceni situacije, preceniti ili potceniti svoje ili nepri-

jateljske snage i mogućnosti, pa da se dovede u pitanje cela bitka.

A grešilo se i na jednoj i na drugoj strani.

Pored već iznetih grešaka sovjetskog komandovanja u pogledu sporog ubacivanja snaga na teškom mukom osvojene mostobrane, slabog sadejstva i nedovoljno iskorišćene prednosti i nadmoćnosti svoje artiljerije, sovjetsko komandovanje je ponekad precenjivalo snage svoje i naše pešadije i određivalo joj veoma »tesne« i kratke rokove za izvršenje postavljenih zadataka. Zbog toga je neizbežno dolazilo do pomeranja ovih rokova pa i korigovanja prvobitno zamišljenih planova. Srećom, ove korekcije i zadocnjenja nisu izazivali teže posledice ali su zahtevali veće naprezanje naših jedinica.

Mnogo teže posledice u ovoj fazi bitke izazvale su pogreške nemačkog komandovanja. Za razliku od sovjetskog komandovanja, koje je svoje greške brzo uočavalo i još brže otklanjalo, nemački štabovi su se kruto držali svojih procena i planova koji su bili u očiglednom raskoraku sa stvarnom situacijom na terenu. Komandant 68. nemačkog armijskog korpusa general Felmi, pošto je olako iskoristio svoje rezerve, nastavio je i dalje, kao na početku operacije, da sukcesivno ubacuje u borbu svaki prispeti bataljon, da se drži krutog kordonskog rasporeda svojih divizija, da neracionalno koristi svoju samohodnu artiljeriju, koju istura u prvu vatrenu liniju i upotrebljava kao »ukopane vatrene tačke« itd. Takvim postupkom on je brzo ostao bez vlastite artiljerijske podrške, posebno bez samohodne 92. motomehanizovane brigade. Posle 20. novembra on je ostao i bez prevlasti u vazduhu a slabo priticanje rezervi sa drugih frontova ubrzalo je i konačni raspad njegovog fronta u Baranji.

Novo rokiranje Osmе vojvodanske

Ocenivši da se na pravcu Kneževi Vinogradi—Beli Manastir—Pećuj ukazuju nove mogućnosti za brži prođor u dubinu neprijateljske odbrane, komandant 57. sovjetske armije naređuje komandantima 64. i 75. streljačkog korpusa da čvršće povežu svoja unutrašnja krila i energično produže na zapad. Prema ranije postignutom sporazumu sa generalom Nadom, naše

jedinice su dobile naređenje da čvrsto privežu za sebe neprijateljske snage u rejonu Kneževi Vinogradi—Kamenac i na liniji Grabovac—Bilje, a zatim da produže napredovanje prema jugu sa ciljem oslobođenja preostalog dela naše Baranje. Drugim rečima, našim jedinicama koje su tek zakoračile na prve čvršće metre Belomanastirske grede bilo je ponovo suđeno da zاغaze u poplavljene terene Podravlja i Podunavlja.

Ne znajući da je u međuvremenu došlo do izmene plana, jedinice 2. bataljona Osme brigade pokušale su još istog dana da se dohvate utvrđenog nasipa železničke pruge Suza—Kneževi Vinogradi i time stvore bolje uslove da u sadejstvu sa Sedmom brigadom i bataljonima drugog ešelona Osme brigade koji su za njima već pristizali ovladaju Kneževim Vinogradima. Snažnim protivnapadima neprijatelj je odbio jedinice 2. bataljona na njihove polazne položaje. Kao rezultat ovih napada, došlo je do čvršćeg taktičkog povezivanja sa levokrilnim jedinicama Sedme vojvodanske brigade, koje su u međuvremenu ovladale nasipom železničke pruge sve do severoistočnih prilaza Kneževim Vinogradima. Trebalо je učiniti još jedan zajednički napor raspoloženih boraca Sedme i Osme vojvodanske brigade da bi se u planiranom noćnom napadu zauzelo i ovo neprijateljsko uporište. Rusi su, kako smo videli, imali drugačiji plan. Njima je više odgovaralo da se neprijateljske snage, razvучene na što širem frontu, što duže privežu upravo na ovom sektoru. Taj zadatak su prepustile našim jedinicama, a svoje su počeli prikupljati radi energičnog prodora na zapad. Tako je umesto našeg odlučujućeg udara na Kneževe Vinograde, došlo do novog rokiranja Osme brigade na jug. Smena bataljona prvog ešelona Osme brigade je ponovo odložena, a na njihovo mesto došle su jedinice 236. sovjetske divizije. Sedmoj vojvodanskoj brigadi je preostalo da sama produži ogorčene borbe sa veoma jakim neprijateljесkim garnizonom u Kneževim Vinogradima.

Vraćanje jedinica Osme vojvodanske brigade na poplavljene terene Podunavlja delovalo je kao iznenadni hladni tuš na njene borce, iscrpljene u paklenim okršajima kod Kazuka. Zbog velikih padavina Dunav je i dalje nadolazio, izlivao se iz korita i pratio naše jedinice u stopu. Tek iskopani plitki robovi punili su se brzo vodom, pa su borci morali iznova da ih kopaju, prekrivaju šašom i trstikom ili traže sigurnije zaklone.

Voda i blato, kao podmukli reprijatelji, pratili su i dalje naše borce i pretili da ih isteraju sa krvavo oslojenih novih položaja, bez ijednog metka. Jedini sigurni zakloni u ovom beskrajnom blatištu, koje se sve više pretvaralo u jezero, nalazili su se nešto zapadnije na obroncima Belomanastirske grede, gde su se sada priključili preostali delovi brandenburške i 13. SS divizije »Handžar«.

Uspešan prodor Osme vojvodanske brigade iskoristio je do Kneževih Vinograda njen levokrilni sused pukovnik Sičev, komandant 74. sovjetske divizije. Uputivši deo svojih snaga i teškog naoružanja tek oslojenim nasipom uskotračne železničke pruge — koja od parobrodske stanice Kazuk vodi prema pustari Jasenovac, uz istovremeno dejstvo sa fronta u pravcima: Aleksandrov Dvorac—pušta. Sokolovac i Carna—Kozjak, pukovnik Sičev je uspeo da slomi žilav otpor neprijatelja i da izvuče svoje dotle gotovo zaglibljene pukove na levu obalu Karašove bare i Malog Dunava, iza koje se sada ukazala nova linija neprijateljske odbrane. Pošto su razbili jake neprijateljske zaštitnice u rejonu pustare Podunavlje, delovi 74. sovjetske divizije nastojali su uporno, ali bez većeg uspeha, da iz pokreta predu rukavac Mali Dunav i ukline se u novi odbrambeni položaj neprijatelja duž komunikacije Bilje—Kneževi Vinograđi.

Ovde, na ovoj liniji i na ranije pripremljenim dobro utvrđenim i nadvišavajućim položajima, neprijatelju je poslo za rukom da zaustavi dalje napredovanje jedinica 75. sovjetskog korpusa i Osme vojvodanske brigade. Sa ove linije, koju je dotle branila brandenburška divizija a sada njeni preostali delovi, neprijatelj je u tom trenutku pripremao odsudnu odbranu, pa je na nju dovodio nova pojačanja koja su mu pristizala preko Osijeka. Takva odluka komandanta 68. nemačkog korpusa u trenutku kada mu je na severu, na sektoru 31. SS divizije »Lombard« i 44. divizije »Höh und Dojčmaster« očigledno pucao front i ukazivale se nove breše može se objasniti još prisutnom dilemom oko pravca daljeg našeg i sovjetskog nastupanja u Baranji, kao i nasušnom potrebom da se zbog snabdevanja iz Jugoslavije što duže održi u svojim rukama komunikacija Osijek—Beli Manastir.

Ocenivši potpuno ispravno da će Nemci svoju odsudnu odbranu pokušati da pruže na liniji Vardarac—Lug—Grabovac, i da će grčevito braniti važnu saobraćajnu raskrsnicu Darda,

preko koje su i dalje stizala njihova pojačanja iz Osijeka,⁶⁶ komandant 75. sovjetskog korpusa general Akimenko prenosi težište svoga korpusa još više na sever. On, naime, odlučuje da svoj drugi ešelon uvede na sektor Osme vojvodanske brigade i da iskoristi stvorenu izbočinu i postignuti uspeh na ovom sektoru za dejstvo svojih glavnih snaga i na pravcu pustara Jasenovac—Beli Manastir. Ovakva odluka bila je u tom trenutku umesna i celishodna, ne samo zato što se ovde nalazio spoj dvaju nemačkih divizija i zaobilazila njihova utvrđena linija sa uporištem u Kneževim Vinogradima i u trokutu Grabovac—Vardarac—Darda, već i stoga što se na tom pravcu i najjače osećao uticaj uspešnog dejstva 64. korpusa, odnosno njegove 73. gardijske divizije i Sedme vojvodanske brigade. Neprijateljska odbrana na poslednjim visovima Belomanastirske grede i na prostoru između Kozaračkog kanala i rečice Karašice dovodila se na ovaj način u još težu situaciju. Otvarala se mogućnost okruženja i cepanja njenih jedinica. Najveći saobraćajni čvor i središni centar Baranje—Beli Manastir postao je sada bliži operativni cilj osnovne grupacije 57. armije, tj. njenog 64. a istovremeno i 75. korpusa.

Da bi realizovao svoju zamisao, skiatio front i grupisao svoje snage na pravcu glavnog udara, general Akimenko izvukao je iz borbe Osmu vojvodansku brigadu sa namerom da je prebací na pomoćni pravac, na svom levom krilu, gde je na utvrđenoj liniji Grabovac—Lug—Vardarac zbog jakih neprijateljskih položaja zaustavljenog dalje napredovanje njegove 74. streljačke divizije. Pored vezivanja ovih snaga, Osma brigada je imala zadatak i da, po mogućnosti, probije neprijateljski front na ovom sektoru, tj. tamo gde je on bio i najjači. Dakle zadatak sličan onome koji je imala i Sedma vojvodanska brigada kod Kneževih Vinograda. Sa aspekta našeg komandovanja, ovo rešenje nije bilo najbolje, jer nije omogućavalo neposredno sadejstvo i tek uspostavljenu vezu između brigada 51. vojvodanske divizije i jedinstveno rukovodenje od strane Šta-

⁶⁶ U Operat. dnevniku Komande »Jugoistoka« 24. XI u 18,50 časova zabeleženo je sledeće: »... Stigao je jedan bataljon i angažovan je na južnom krilu Divizije Branderburg' Blagodareći tome, situacija se tamo poboljšala. Drugi bataljon ćemo uputiti prema severu...« (Reč je o 1. bataljonu 117. nemačke divizije iz Srema i bataljonu 264. nemačke divizije. Prim. N. B.). Isto, str. 441. prevoda.

ba Divizije. Gledano u celini, ova odluka dala je pozitivne rezultate, kako se i očekivalo, jer su naše brigade izvršavale svoje borbene zadatke iako su i dalje dejstvovalе na izdvojenim pravcima.

Ostavlјajući relativno jake snage — delove 74. streljačke divizije i Osmu vojvodansku brigadu — za dejstvo na svom levom krilu, general Akimenko je želeo ne samo da neutralise neprijateljske snage na svom delu fronta, nego i da zaštiti svoj levi bok od svake eventualnosti i da onemogući dalje dovodenje neprijateljskih pojačanja preko osječkog mosta na sada već sjedinjeni i čvrsto povezani batinsko—apatinski mostobran. Trebalo je, dakle, što pre izbiti u rejon Darde i preseći ovu poslednju vezu 68. nemačkog armijskog korpusa u Baranji sa jugoistočnim ratištem i njegovom bazom za snabdevanje u Jugoslaviji. Ako se pri tome ima u vidu da su u to vreme pod udarom 6. i 10. korpusa NOVJ bile gotovo prekinute i ostale veze preko Drave (kod D. Miholjea i Barča), onda se tek može shvatiti u kakvoj bi se situaciji našao 68. nemački korpus u Baranji posle zauzimanja Darde.

Kraći odmor ja dobro došao

Primivši novo naređenje generala Akimenca preko Štaba 51. divizije, komandant Osme vojvodanske brigade kapetan Milan Korica Kovač izdaje svoju zapovest (Op. br. 40 od 25. novembra) u kojoj preduzima mere za izvlačenje svojih jedinica iz borbe i prikupljanje svih preostalih delova Brigade na novu koncentracijsku prostoriju. Za rejon prikupljanja borbenih delova Brigade određena je pustara Sokolovac (4 km istočno od Grabovca). Intendanturi, trupnoj i bojnoj komori i ostatim neborbenim delovima Brigade, koji su se još nalazili u Bačkom Monoštoru, naređeno je da odmah otpočnu prebacivanje preko Dunava i da se prikupe u šumi severno od pustare Kozjak.

Još istog dana, 25. novembra, pod zaštitom novog talasa magle, neometano od neprijatelja, delovi 236. sovjetske divizije preuzeli su položaje bataljona Osme vojvodanske brigade, koji su se u tom trenutku nalazili 1—2 km istočno od Kneževih Vinograda i pustare Jasenovac. Iskoristivši nasip usko-

tračne železničke pruge za izvlačenje težeg naoružanja, svi bataljoni Osme brigade su se već u prepodnevnim časovima našli prikupljeni na pustari Sokolovac.

»... Baranjska nizija je sada, u ovim poznim jesenjim danima, nepregledno more blata. Probijamo se gladni i premoreni preko nekih vodoplavih nasipa, a onda sa olakšanjem produžavamo marš nekom uskotračnom industrijskom prugom. Kuda se krećemo? To zna samo ova sigurna i nepoznata ruka i volja koja nas vodi.

Ponekad mi izgleda kao da se krećemo u krug. Već dva dana pred nama je uvek ista panorama. Baranja nije tako prostrana da bi se iz bilo koje tačke tog našeg međurečja teško došlo do prvog naseljenog mesta. A njega nigde...

Pored mene je Đorđe Segić, moj zamenik i partijski rukovodioč naše čete. Tiho pričamo — da prekratimo vreme, da zavaramo umor i pospanost. Negde je oko pola noći. Na raskršcu dva šumska puta susrećemo se sa ruskom kolonom. Posle uobičajenog proveravanja propuštamo ih da prođu. Stojimo i gledamo te ljude, umazane blatom kao i mi, koji su pod borbom prevalili put čak od Dona i Staljingrada da bi stigli do Baranje.

Odjednom se ispred nas stvori jedan ruski borac, pritrča Đordu i čvrsto ga zagrlji. Učinilo mi se da ga želi oboriti, takav je to zagrljaj bio. Međutim, on ga je ljubio, smejavao se kao dete i celim svojim bićem izražavao radost zbog toga susreta. Đorde se u prvi mah trgao, a onda se i on raznežio. Obojica su bili srećni kao braća koja se dugo nisu videla. A mi ostali, kao i crvenoarmeјci koji su tu zastali, netremice smo ih posmatrali. Izmešali smo se i tek tada smo zapazili da se sa mnogima od njih poznajemo. Bili su to oni isti borci 236. sovjetske divizije koji su sa nama jurišali na utvrđeni nasip kod Kazuka. Crvenoarmeјac koji je poleteo u zagrljaj Đordu bio je onaj isti kojeg je Đorđe, ranjenog i kontuzovanog, izvučao iz dubokog kanala pod nasipom i spasao od sigurne smrti..⁶²

Istovremeno sa našim i sovjetskim kolonama, iz pravca Monjoroša prema pustari Sokolovac kretala se još jedna ko-

⁶² Iz ratnih zapisa Dušana Jelića komesara čete u 4. bataljonu, objavljenih u časopisu *Front*.

Iona. Ona nije mnogo ličila na ostale borbene delove Brigade. Bio je to svojevrstan »marš bataljon« od tek mobilisanih mlađih pripadnika madarske narodnosti iz severne Bačke, koje su naši mobilizacijski centri hitno uputili na front da popune Osmu vojvodansku brigadu i 51. diviziju. Bila je to prva grupa mobilisanog ljudstva koju su ovi tek osnovani centri uputili u naše jedinice. Od celokupne vojničke opreme ovi mladi borci imali su samo petokraku zvezdu prišivenu na šešir, kačket ili, jednostavno, na rever šarolikih zimskih kaputa. Marširajući preko nedavnih poprišta teških borbi, ova kolona je usputno prikupljala razbacano oružje i opremu i time sve više poprimala »vojnički« izgled. Tako su na pustaru Sokolovac pristigli naoružani puškama različitog porekla, pa i ponekim puškomitrailjezom. Prvi bataljon im je »utrapio« i nemačke četvorocevne mitraljeze, tzv. »flakove«, i municiju zaplenjenu kod Kazuka ili skinutu sa samohodnih nemačkih transporterata tipa »majlah«. I ostalim bataljonima dobro je došla ova kolona radi prenošenja naoružanja i municije svojih pratećih četa, što se zbog zakasneog prebacivanja tovarnih grla moralo prenositi na rukama.

Uprkos zakrčenosti i oskudnih uskotračnih puteva i ukrštanja naših i sovjetskih kolona, zbog čega je dolazilo do zadržavanja i gomilanja trupa na otkrivenom terenu, do kvarenja marševskog poretka i narušavanja marševske discipline, ovaj vrlo naporan nastupno-bočni marš izведен je blagovremenno i bez gubitaka. U prepodnevnim časovima, u rejon pustare Sokolovac pristigli su i poslednji delovi Osme brigade.

Mnogo teže je išlo sa prebacivanjem pozadinskih delova. Za organizaciju marša i prebacivanje preko Dunava ove počeće kolone koju su sačinjavali trupna i bojna komora, brigadni sanitet, kurs komandira odeljenja, sanitet, vod za vezu i sli. bio je odgovoran intendant Brigade Vlajko. Zbog nedostatka plovnih prevoznih sredstava, raskaljanih i provaljenih prilaza Dunavu, prebacivanje iz Bačkog Monoštora do pustare Monjoroš završeno je tek kasno u noć 26. novembra. Jednom skelom, koliko smo imali na raspolaganju, najpre je završeno prebacivanje preko Dunavca jedan kilometar severozapadno od Bačkog Monoštora. Nakon prebacivanja svih 115 dvoosovinskih kola i 260 zaprežnih i tovarnih konja na pošumljenu adu Zmajevac, skela je obilaznim rukavcima stigla na Dunav,

odakle je i po drugi put čitav ovaj pozadinski ešelon prebačen na desnu obalu Dunava.

Napokon, posle krajnjeg naprezanja ljudi i konjskih zapreaga, iscrpljena kolona se izvukla iz ovog nepreglednog blata i stigla do pustare Mirkovac. Odatle je jedan deo trupne i bojne komore upućen u šumu severoistočno od pustare Kozjak, gde se pristupilo popuni jedinica opremom i municijom.

Zakletva u kratkom predahu

U kratkom dvodnevnom zatišju između dva okršaja, sredivane su i popunjene jedinice. Popuna i predah bio je posebno potreban 1. i 4. bataljonu, u kojima su pojedine čete iz teških šestodnevnih borbi izašle sa prepovoljenim ljudstvom. Tako je zahvaljujući pristiglom »marš bataljonu« i novomobilisanom ljudstvu, Osma brigada, i pored velikih početnih gubitaka, ponovo izravnala svoje prvobitno brojno stanje. Sa oko 2.700 boraca, svrstanih u 5 bataljona, jednom artiljerijskom divizionu i eskadronu konjice ona je i dalje zadržala prvo mesto ne samo u 51. diviziji, nego i u svim ostalim vojvodanskim jedinicama, pa i u većini ostalih naših brigada čije brojno stanje nije prelazilo 2.000 boraca.⁶³

Dolaskom novomobilasanog ljudstva, Brigada je počela da menja i svoju boračku pa i nacionalnu strukturu. Uključenjem u njen sastav oko 200 omladinaca mađarske narodnosti, većinom mladih radnika i intelektualaca iz Sente i Subotice, Osma brigada je u pravom smislu postala brigada bratstva i jedinstva i po svom sastavu reprezentovala tadašnje socijalno i nacionalno stanje Vojvodine. Za razliku od ranijih popuna, koje su vršene isključivo na dobrovoljnoj bazi, ovo je bila prva redovna popuna, koju su sproveli naši novouspostavljeni mobilizacijski centri i organi u oslobođenom delu Vojvodine. Verovatno je taj momenat uticao i na odluku Štaba Osme brigade da se u prepodnevnim časovima, 26. novembra, u šumi

⁶³ Posle borbi za Lug, Grabovac, Bilje i likvidaciju nemačkog mostobrana kod Osijeka, na dan 1. XII 1944, Osme brigada je imala u stroju 2.681 borca, od kojih 170 drugarica (VII, k. 1400, br. 35).

kraj pustare Sokolovac održi mala svečanost. Posle kraćeg govora komandanta Brigade Milana Korica Kovača i zamenika političkog komesara Uroša Ostojića Đetića — borci su položili zakletvu.

Bio je to prvi svečani stroj cele Brigade posle njene reorganizacije u Subotici i prvo polaganje zakletve za većinu njenih pripadnika. Jedino su stari borci, sada većinom rukovodioци, pre toga polagali partizansku zakletvu u Fruškogorskem odredu i svojim ranijim jedinicama. Oni su se sada ponovo zavetovali da će osvetiti svoje izginule drugove i dovršiti njihovo započeto delo. Mladi borci, koji su i pre toga čina na blatištima Kazuka pokazali masovni heroizam i spremno nudili svoje mlade živote za slobodu naših naroda, kao da su tek sad shvatili pravi smisao i toga trenutka i cele naše borbe. Njihove reči odjekivale su baranjskom šumom gromko, bez patosa i sa ponosom što su već dobar deo te zakletve ispunili. Oni su je polagali i za svoje već izginule drugove, koji su umesto svečane obaveze dali ono što je čoveku najdragocenije — svoje mlade živote...

Na pustari Sokolovac, gde se smestio Štab Osme brigade, vladala je velika živost. Ostavljaјуći načelnika Štaba Akrapa i komesara Brigade Lazara Ljubinkovića Sašu da sačekaju, raspoređuju i sređuju jedinice, koje su počele pristizati sa raznih pravaca, Milan Korica Kovač uputio se sa svojim zamenikom Gligorijem Matićem u Štab 74. streljačke divizije, sa kojom je sada po naređenju generala Akimenka trebalo da sadejstvuje Osma brigada na proboru linije: Grabovac—Lug—Vardarac.

Štab pukovnika Sičeva, komandanta 74. divizije, pronašli su u šumi severno od pustare Kozjak. Sičev se neobično obradovao Kovaču i njegovoj Brigadi. Na Kazuku je imao prilike da se osvedoči kakva se neiscrpna energija i hrabrost krila u tom crnokosom, skromnom i uvek vedro raspoloženom partizanskom komandantu. Tamo na »dambi« uverio se kakva je moralna i borbena vrednost njegove Brigade. Tamo, na okuci pruge, gde su uprkos srčanosti, velikog naprezanja i gubitaka njegove jedinice ostale zaglibljene u blatu baranjskih šuma, probili su se ovi golobradi mladići, od kojih su mnogi tek nedavno uzeli pušku, gazeći do guše u vodi i jurišajući na »dambu« pod kišom neprijateljskih metaka.

Primivši Kovača, kao starog poznanika, sovjetski komandanat ga je ponudio votkom i pršutom, pričajući mu o teškim borbama pod Avalom, o hrabrosti naših vojnika i jedinica sa kojima se borila njegova divizija u beogradskoj operaciji. Pošto su se okreplili, pukovnik Sičev je razvio kartu i izložio svoj plan zajedničkog dejstva u napadu na neprijateljske položaje kod Luga i Vardarca.

Po tom planu, tri bataljona Osme brigade sadejstvovaće 360. streljačkom puku, s tim što će frontalni napad na selo Lug sa okuke Malog Dunava izvršiti 2. bataljon Osme brigade i 3. bataljon 360. puka. Treći bataljon Osme brigade, dejstvujući sa pustare Kozjak, imao je zadatak da u toku noći izvrši nasilni prelazak preko Malog Dunava i napadne Lug sa severne i severoistočne strane. Peti bataljon Osme brigade sa 2. bataljonom 36. puka, sa jugoistočne izbočine Malog Dunava, preko potesa Okrajak, orijentisće se delom snaga prema Lugu a delom prema Vardarcu. Prvi bataljon Osme brigade i 1. bataljon 360. puka ostavljeni su u drugom ešelonu u rejonu pustare Kozjak spremni da produže dejstvo od Luga prema Dardi. Četvrti bataljon Osme brigade upućen je da sadejstvuje 109. puku 74. streljačke divizije u napadu na selo Grabovac. Treći tj. 78. streljački puk ove divizije zadržan je u rezervi. Za podršku napada formirana je jedna artiljerijska grupa, dok je artiljerijski divizion Osme brigade ostavljen za neposrednu podršku svoje pešadije. Drugom i 5. bataljonu pridati su i protivtenkovski topovi.

Komandantu Osme vojvođanske brigade ostalo je još da sa svojim komandantima bataljona stupi u vezu sa komandantom 109. puka potpukovnikom Suharnikovom i komandantom 360. puka Nikolajem Mihailovićem Novikovom radi bliže organizacije sadejstva. Tačno u 2 časa 27. novembra trebalo je da otpočne petnaestominutna artiljerijska priprema, a zatim opšti juriš naših i sovjetskih bataljona. Međutim, do ovog dobro smišljenog napada nije došlo.

Čim je osetio da neprijateljski lanac popušta na drugom mestu, tj. u rejonu Kneževih Vinograda i južno, dovitljivi pukovnik Sičev odgodio je ovaj napad i glavninu svoje divizije uputio kroz novo ukazanu brešu u rejonu Grabovca. Komandantu Osme brigade preostalo je da sam realizuje plan napada na utvrđene neprijateljske položaje: Vardarac—Lug—Grabovac.

Na mostu kod sela Luga.

Da bi još u toku dana osmotrili teren i neprijateljske položaje na desnoj obali Malog Dunava, komandanti 2. i 3. bataljona i 5. bataljona Osme brigade povezali su se sa odgovarajućim štabovima bataljona 360. sovjetskog puka. Na komandantsko izviđanje uskoro su izašli i svi komandiri četa, dok su njihovi zamenici i politički komesari ostali radi priprema jedinica za noćni napad.

Posmatrani sa desne obale Malog Dunava, neprijateljski položaji duž komunikacije Grabovac—Lug—Vardarac izgledali su neosvojivi. Ispred njih, 6—8 kilometara na istok, prostiralo se otkriveno i močvarno zemljište. Visinska razlika između ivice Belomanastirske grede, duž koje su iskopani neprijateljski rovovi punog profila, i zemljišta sa kojeg je trebalo napadati iznosila je jedva 6 do 8 metara. Bilo je to više nego dovoljno za efikasnu odbranu. Osim toga, između branioca i napadača, jedan do dva kilometra istočno i paralelno sa neprijateljskim položajem, isprečila se još jedna prirodna prepreka — Mali Dunav. Povezan sa Kozaračkim kanalom na severu (sve do Kneževih Vinograda), velikom močvarom i Kopačkim ritom na jugu, ovaj rukavac Dunava štitio je neprijateljske položaje sa istoka. U ovo doba godine njegova prosečna dubina iznosila je metar i po a širina 10 do 15 metara. Na mnogobrojnim okukama i ispupčenjima Nemci su znalački postavili svoja borbena obezbeđenja sa isturenim mitraljezima za bočnu vatru. Između malog Dunava i neprijateljskih položaja nalazile su se velike močvarne i poplavljene površine (Plećasta nizina i Okrajak), koje su tih dana, zbog obilnih paclavina i izlivenog Dunava, bile gotovo neprohodne za sve rodove vojske.

Na oko 30 kilometara krvudavog Malog Dunava postojalo je samo nekoliko gazova i dva mosta. Jedan od njih bio je najvažniji jer je najbližim putem vodio u samo središte neprijateljske odbrane. On će ući u analne batinske bitke kao »krvavi most«, kako su ga s punim pravom nazvali borci 2. bataljona Osme brigade.

Nemci su vrlo dobro ocenili da će tu gde se Mali Dunav dodiruje sa istočnom ivicom Luga biti usmereni glavni napadi njihovih protivnika. Tu su očekivali i sovjetske tenkove.

To je bilo i jedino mesto gde su se oni mogli probiti sa železničkog nasipa preko Malog Dunava u nemački odbrambeni sistem. Zato su tu oko crkve, u jačim kućama i jednom dobro utvrđenom vinarskom podrumu, stotinak metara od mosta, postavili višecevne protivavionske topove za neposredno gadanje. Na istočnoj ivici sela, gde su uzvišica terena i brišani prostor bili najveći, izgradili su više mitraljeskih gnezda i bunkera i poseli ih najjačim snagama. Tu je bilo i težište odbrane jednog bataljona 264. nemačke divizije, nedavno dovedenog iz Srema.⁶⁴ Bataljon je bio ojačan sa nekoliko tenkova, od kojih su dva korišćena kao ukopane vatrene tačke. Neprijatelj je, dakle iskoristio sve pogodnosti terena i nije nikakvo čudo što su svi dotadašnji napadi 360. puka bili kravovo odbijeni.

Nešto povoljnija situacija za nas bila je u rejonu Grabovca. Tamo je prilaz neprijateljskim položajima bio donekle lakši. Poveća šuma između Malog Dunava i Karašove bare omogućila je 109. sovjetskom puku da se prikriveno kreće sve do jezera na severoistočnoj ivici Grabovca. Ali tu je odjednom zaustavljen i izložen jakoj vatri sa zapadne obale jezera i Kozaračkog kanala. Najpovoljniji pravac za nastupanje i razvoj krupnih snaga išao je duž nasipa uskotračne pruge od pustara Mirkovac i Jasenovac prema Kozarcu, a zatim prema Daradi i Belom Manastiru. Tim pravcem su upućene i glavne sname 75. streljačkog korpusa. Tu je ubrzo otvorena i nova breša u neprijateljskom borbenom poretku.

Komandant 2. nemačke oklopne armije brzo je shvatio da se na južnom krilu njegovog fronta u Baranji priprema novi udar naših i sovjetskih snaga. Da bi sačuvao ovu, u to vreme gotovo jedinu najkraću i najpogodniju vezu između svojih snaga u Jugoslaviji i 68. armijskog korpusa u Baranji, general Maksimilijan de Angelis je naredio generalu Felmiju, uprkos njegovom protivljenju i ubedivanju, da se po svaku cenu odr-

⁶⁴ U zapovesti Štaba 8. vojvodanske brigade od 26. XI kaže se da u Lugu ima 300 fašista sa nekoliko topova raznog kalibra. U nemačkim dokumentima se pominje dolazak ovog bataljona 26. XI tj. neposredno uoči našeg napada na Lug, pa je najverovatnije da je on samo preuzeo već gotove položaje od brandenburške divizije koja se rokirala na sever tj. u Grabovac, Kozarac i Kneževe Vinograde (videti NAV, NT, 311, f. 191, str. 458, 462 i 463. prevoda).

ži na liniji Kneževi Vinogradi—Lug—Kopačovo. Istovremeno je naredio da se na mostobran severno od Osijeka prebace sve raspoložive nemačke i kvislinške snage. Pored već pomenutog bataljona 264. divizije i nekih delova 188. nemačke divizije, tako su upućene i sve raspoložive policijske i ustaško-domobranske snage iz šireg rejona Osijeka. Sa fronta na Drini najzad se odvijala i krenula ubrzanim maršem u Baranju i 1. brdska divizija. Prvi ešeloni ove elitne nemačke divizije, koja se brzo oporavila i popunila nakon poraza u beogradskoj operaciji, stigli su već u Vinkovce. Međutim, samo prethodnica ove divizije uspeće da se prebaci preko mostova na Dravi kod Osijeka. Glavnina će biti prinuđena da promeni pravac i uputi se preko Donjeg Miholjca i Podravske Moslavine. Nemci će i dalje biti u zakašnjenu. Vreme kao prostor i elemenat procene situacije ostaće i dalje njihov neprijatelj.⁶⁵

Noć se uveliko spustila kada su bataljoni Osme brigade izbili na Mali Dunav i zauzeli polazne položaje za napad. Bataljoni 360. streljačkog puka rokirali su se prema Grabovcu i Vardarcu da bi napravili mesta našim jedinicama. Na njihovim dosadašnjim položajima ostala su pojedina mitraljeska odeljenja i slabiji pešadijski delovi, koji su održavali neposredan kontakt sa neprijateljem. Dogovoren je da i oni učestvuju u napadu sa našim bataljonima, kako neprijatelj ne bi otkrio smenu i prisustvo naših jedinica.

Nedaleko od mosta kod Luga, na ivici mlade bagremove šumice, bio je i Štab 2. bataljona Osme brigade. Obeshrabren rezultatima popodnevnog izviđanja, komandant bataljona Živko Sudarski dugo je razmišljao kako da izvrši postavljeni zadatak. Imao je i zašto! U svom trogodišnjem iskustvu partizanskog komandira i komandanta nije dobio teži zadatak. Prebirao je po svojim mislima i kao na filmskoj traci redale su mu se pred očima slike iz borbi 16. divizije, kada je ranjen i početkom 1944. god. upućen u Fruškogorski odred, a zatim u novoformiranu Osmu vojvodansku brigadu. Sećao se dobro i pete i šeste neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni. Nije zaboravio nijedan detalj iz napada na Tuzlu, na Zvornik, na Brčko, Vlasenicu, Bijeljinu, dobro je zapamlio i Papraću i Caparde i Čelić, pa i poslednje borbe svoje tek formirane Osme bri-

⁶⁵ AVII, NAV, NT, f. 191, str. 458—463, prevoda.

gade kod Surduka na Dunavu. Nebrojeno puta do tada bio je u situaciji da se probija kroz neprijateljske obruče i utvrđene položaje. Ali nigde kao ovde, gde se ceo izbor mesta za proboj svodio na samo 5—6 metara širine. Jer samo toliko je širok bio most na Malom Dunavu kod utvrđenog baranjskog sela Luga. Da je neko namerno birao najteže mesto proboja, težeg sigurno ne bi našao na celoj dužini neprijateljskog fronta u Baranji. Da se tu bar nije nalazila ta izbočina Malog Dunava i da ga voda nije okruživala sa sve tri strane...

Tu, u toj izbočini Malog Dunava osećao se kao u nekoj mišolovci. Neuništena neprijateljska mitraljeska gnezda sa nasipa na desnoj obali remetila su borbeni poredak njegovog bataljona i tukla ga bočnom i unakrsnom vatrom. Sa okuke, iz rejona potesa Okrajak, dobijao je čak i vatru sleda. Da bi neutralisao neprijatelja na svojim bokovima, morao je angažovati najmanje polovinu bataljona i postaviti ga u vidu zaklona. No sve to nije toliko zabrinjavalo mladog komandanta bataljona, koliko sam proboj. Kao za inat, na celom ovom sektoru nije bilo nijednog pogodnog gaza. Čak je i most, taj jedini suvi prilaz do fašista, bio delimično poplavljen. Sudarski se nije plašio vode. Još kao dečak preplivavao je Dunav u svom rodnom Čereviću.⁶⁶ Ali njegovi borci! ... Većinom omladinci iz Tavankuta, Žednika, Subotice, Sente, nisu mnogo voleli vodu. Plašila ih je mutna i ledena stihija, koja je već odnela toliko njihovih drugova kod Kazuka. Sudarski je to dobro znao. Zato je i odlučio da ide pravo na most. Bolje je muški izginuti i pred bunkerima nego bespomoćno gledati kako mu ledeni talasi gutaju čete, vodove... Samo, koga prvog žrtvovati? Jer tu se zaista neko morao žrtvovati. Da bi ostale jedinice, brigade i bataljoni sovjetske armije produžili — »Vperjod za Berlin«, za Beč, za Budimpeštu! ... Najzad se odlučio.

— Dovedi mi Džambića! Brzo! — reče Sudarski kuriru, a zatim se okreće komesaru bataljona Vesi Živkoviću i njegovom zameniku Aleksandru Čaliću Alojzu.

— Treba pripremiti borce! Drugu i 3. četu posebno. Komunisti i skojevci moraju prvi preko mosta. U svakoj četi obrazovati bombaške grupe od najboljih skojevac. Najpre tre-

⁶⁶ Živko Sudarski se posle rata udavio u Dunavu kupajući se kod Čerevića, u Sremu.

ba uništitи ona dva bunkera na mostu i flakove kod vinarskog podruma. Oni ћe preplivati Dunavac za oko dvesta metara severnije od mosta. Moramo zauzeti one kuće iza mosta, odakle tukу mitraljezi, a zatim izvesti juriš na selo. Dotle ћe, valjda, preći i ostali bataljoni... — završi Sudarski i upitno pogleda Vesu i Alojza. Oni su јetali, tmurni i ozbiljni! Znali su vrlo dobro šta to znači. Predosećali su takvu odluku. Još jutros, kada im je Sudarski preneo Kovačevо naređenje da se danas mora zauzeti Lug. Videli su i sami da nema drugog izbora — nego pravo na most.

— A Rusi, Živko?! ... Hoće li i oni s nama na most? — upita Vesa. — Hoće li nam dati bar dva tenka? Mogli bi doći blizu mosta i pomoći nam da neutrališemo flakove. Hoće li nas podržati »kaćušama«? — pitao je i dalje Vesa, znajući i sam da ta pitanja muče ne samo Sudarskog nego i komandanta Brigade.

— Uzdaj se u se i u svoje kljuse! — mudro zaključi Alojz i time prekide ovu mučnu tišinu, koja je nastala posle Vesinih »jeretičkih« pitanja.

— Idemo, Veso! Ponovo ћemo u bombaše! Nema nam druge... Ja ћu sa Džambićem, a ti bi mogao kod Steve Borojevića u četu ili, još bolje, kod Baneta. On ti je komšija, Jarčan, bostandžija i »Lasan«. — Pokušavao je i Alojz da nekako oraspoloži svoje drugove.

Vesa je, u stvari, još jutros na pruzi uočio da sovjetske jedinice idu više na sever, prema Grabovcu i Kneževim Vinogradima. A naše prema jugu. Znao je i to da njihovi dosadašnji pokušaji probaja na ovom sektoru nisu uspeli i da ovde nisu imali tenkova. A i »kaćuše« se nisu čule od Kazuka, osim tamo, na severu, kod Branjine i Kneževih Vinograda. Shvatio je, napokon, da su njegova pitanja bila izlišna pa je prihvatio, mada kiselo, Alojzov ton i šalu nastojeći da popravi muk i stvoreni utisak.

— Hajde vi »Sasani«, vi za sve imate spreman odgovor i uvek unapred znate šta ћe se desiti... Da vam nije bilo onih suncokreta, sa kojima ste počeli revoluciju, ko zna kako bi se ona završila.⁶⁷

⁶⁷ Selo Sase ili Novi Karlovci bilo je jedno od prvih i najorganizovanijih ustaničkih sela u Sremu. Na poziv Partije, Sasani

Tek što su se Vesa i Alojz izgubili u noći na ulazu u zemuniku, pojavio se komandir čete Steva Džambić. Sudarski je voleo ovog oštromnog i neobično hrabrog seljaka iz Vojke, u istočnom Sremu. U njega i u Milenka Kovačevića Brigadira, dojučerašnjeg komadira 1. čete, imao je neograničeno poverenje. Oni su se snalazili u svakoj situaciji i »bušili tamo gde burgija nije mogla«. Brigadira je već izgubio. Juče ga je morao smeniti sa položaja i poslati u 4. bataljon za obaveštajnog oficira. Opet je zabrljaо по »ženskoј liniji«. Sada će, po svoj prilici, izgubiti i Džambića. Kad taj primi neki zadatak, ili će proći ili poginuti. Kod Monjoroša umalo što mu Nemci nisu odsekli četu i uništili je. Zanet borbom, suviše je istračao. Hteo je pre Brigadira da izbjije do Kneževih Vinograda.

Kraj čkiljave petrolejke Sudarski je pokušao na dotrajaloj topografskoj sekciјi da objasni Džambiću njegov zadatak iako je dobro znao da ovaj jedva zna i čitati i da je za njega topografska sekцијa isto što i klinasto pismo. U stvari, Živko je time prikrivao svoj nemir i pokušavao da Džambića ne gleda pravo u oči. Znao je kakav zadatak mu postavlja. Ali i Steva je dobro poznavao Živka, još pre Osme brigade i Fruškogorskog odreda... Njegovom oštrom pogledu nije mogla promaći zabrinutost Sudarskog za njega i sudbinu njegove čete. To ga je kosnulo. Savlađujući se da ne zagrli svog starog druga, sada prepostavljenog, Džambić proguta sklupčanu jabučicu i prekide ga zamuckujući:

— Pa dobro, Živko, što mi tu uvijaš i zaobilaziš. Kaži mi kratko i jasno: Stevo, zauzmi most i kvit posla. Poslaži svoju četu po mostu da bi preko nje mogli preći ostali: Za Berlin! Vperjod! Most ću zauzeti, budi siguran, ili ćemo izginuti i ja i cela moja četa. Znao sam da ćeš mene izabrati. I znaj, nikada

su prvi masovno krenuli u partizane. Pošto se tada u partizane nije moglo ići bez oružja, omladinska organizacija ovog sela odlučila je da sa nekoliko lovačkih pušaka i noževa, vezanih za šuplje cevi od stabljika suncokreta, izvrši noćni prepад na domobranе iz Novog Slankamena. Ova drska i dobro smišljena akcija uspela je iznad očekivanja. Sasani su na prepад razoružali čitavu domobransku satniju, došli do oružja i priključili se Podunavskom NOP odredu. Svojom odvažnošću i snalažljivošću oni su se isticali u partizanskim redovima. Otud i ova Vesina primedba da Sasani imaju uvek spremjan odgovor i rešenje za sve probleme.

ti ne bih oprostio da si me ovoga puta zaobišao. Obezbedi mi jedino podršku našeg diviziona i prateće čete bataljona. Onaj ruski mitraljez sa ivice bagrenjaka mnogo nam može koristiti. Pazi samo da ne tuče suviše nisko. Tu bi trebalo postaviti još dva naša mitraljeza. Da okrpe po puškarnicama na švapskim bunkerima. Topovi i minobacači neka tuku flakove. I ne boj se... Ako nemaš više ništa, ja odoh. Treba pripremiti ljude — ispuci Steva kao iz automata i htede da pode.

Živko ga samo toplo pogleda, pun zahvalnosti, drugarskog razumevanja i obeća da će učiniti sve što će olakšati izvršenje njegovog teškog zadatka. Isprativši ga do izlaza iz zemunice, Sudarski mu čvrsto stisnu ruku i promuca: — Čuvaj se, Stevo! Baćo moj! — Tada se brzo okreće da bi prikrio drhtavicu i oči zamagljene suzama.

Sve do ponoći trajale su političke i ostale uobičajene pripreme za napad. Trčkanje, šljapkanje po blatu i zveckanje oružjem, uz prigušeno dozivanje, čulo se još neko vreme na položajima 2. bataljona. A zatim se sve utisalo. Svi borci su već znali da u 2 časa treba da bljunu naša i sovjetska artiljerija i da će tada sa svih strana ka Lugu poleteti naše i sovjetske jedinice. Napeto su iščekivali taj trenutak.

Ponoć je već prošla kada je u zemunici komandanta 2. bataljona zazvrao telefon.

— Alo, Sojuz! Ovde Beograd! Traži vas Beograd—10 — čuo se glas dežurnog telefoniste, koji je bio na komandnom mestu 360. streljačkog puka. Tamo se istovremeno nalazio i Stab Osme vojvodanske brigade.

— Živko, jesli ti? — upita Kovač komandanta 2. bataljona. Pošto je dobio potvrđen odgovor, nastavi:

— Čuj! K tebi su posli Đetić i Akrap. Oni će ti sve objasniti... Baćuške su odgodile »proslavu«. Po svoj prilici, hoće tamo negde severnije kod Ibre da prieđe »glavnu predstavu«. Nama su preporučili da počnemo i bez njih. Kasnije će nam se pridružiti... Javi mi svoje mišljenje — završi Kovač i spusti slušalicu.

Sudarski je još neko vreme držao slušalicu, zatim je žestoko tresnu na njeni mesto i promrsi kroz stisnute zube:

— To sam i očekivao! Sičev je osetio da je ovde orah malo tvrdi i sigurno je pronašao neko mekše mesto." Bobocki mu je već javio da se kod njega sovjetske jedinice rokiraju i pomeraju prema severu, prema šumi kod Grabovca i pustare Mitrovac. Znači »Uzdaj se u se!« — kako ono reče Alojz. Taj uvek nanjuši »kakvo će vreme biti« i šta se priprema za sutra. »Što će biti jesen, neka bude večeras.« Ovde smo ionaka kao u mišolovci. Borci jedva čekaju da stanu na čvrsto tie. Moram samo od Kovača zatražiti da pogura Acin i Đukin bataljon preko Malog Dunava. I da me podrže i pokriju vatrom našeg diviziona... Da su nam bar ostavili jednu »kačušu«!

Tako je odgovorio i Đetiću. Kovač se, naravno, složio s njegovim predlogom. Pomerio je vreme napada. Umesto u 2. trebalo je krenuti u 4.30 časova.

Istovremeno ojačao je 2. bataljon vodom protivtenkovskih topova i sa dva odelenja teških mitraljeza.⁶⁹ Po izbijanju u Lug, trebalo je da topovi budu postavljeni na severozapadnu ivicu sela za odbijanje neprijateljskih protivnapada sa pravca Grabovac—Kneževi Vinogradi.

Nemci su predosećali šta im se ovde priprema. Budno su osluškivali svaki šum na suprotnoj obali i propratili dugim mitraljeskim rafalima svaki pokret naših boraca. Snopovi raka neprekidno su osvetljavali most. Brisani prostor i uzdignuti položaji omogućavali su im da uspešno tuku zemljište iza mosta sve do bagremove šumice u ataru Kerelet.

Kiša je i dalje neprekidno padala. Te noći kao da je nešto hladnija i povremeno se pretvarala u susnežicu. Sćućureni u plitkim i blatnjavim rogovima, borci su napregnuto očekivali seriju crvenih raka. Više od 80% boraca 2. bataljona sačinjava-

Po izjavi Antuna Imrića Ribara iz Subotice, jedan od predatih tešdivizije) još su 24. XI pokušali iz pokreta da ovladaju položajima kod Luga i Grabovca, ali su bili odbijeni (AVII, NAV, NT 301, f. 191, str. 440, prevoda).

⁶⁹ Arhiv VII, kut 1401, reg. br. 15—1.
Po izjavi Antuna Imrića Ribara iz Subotice, jedan od predatih teških mitraljeza za podršku 2. bataljona u napadu na Lug, bio je ruski »maksim« kojim su rukovali on i Sava Lero. Njihov mitraljez je bio postavljen ulevo od mosta i odigrao je, značajnu ulogu u toj borbi. Nemci su pokušavali da ih unište vatrom svojih topova i minobacača. Tom prilikom je Sava Lero ranjen, a Imrić je preuzeo ulogu nišandžije.

vali su omladinci — Bačvani, Srbi i Hrvati, Mađari, Slovaci. Najviše je među njima bilo Bunjevaca iz okoline Subotice.

Negde pred zoru, kada su se borci našli na ivici strpljenja i kada su sa zebnjom očekivali osvit još jednog dana u ovom brisanom blatištu sa svih strana opkoljenom od neprijatelja i vode, počela je artiljerijska priprema. Iznenadnom i koncentričnom vatrom artiljerijskog diviziona Osme brigade i bataljonskih minobacača zasuti su neprijateljski položaji. Sa nasipa uskotračne pruge ukazaše se svetleće brazde jedne baterije reaktivnih gardijskih minobacača. Zbog noćnog gadanja, nemogućnosti osmatranja i korekture podataka efekat ove desetominutne artiljerijske pripreme nije bio velik. Neprijateljska utvrđenja u blizini mosta ostala su gotovo neoštećena.

Čim je osetio da naši borci prilaze mostu, neprijatelj je otvorio paklenu vatu iz celokupnog naoružanja. Naročito ubitačni bili su nemački višecevni topovi tzv. flakovi. Gadajući udarnim i rasprskanim granatama, prosto su brisali zemljiste ispred mosta. Njihove niskoleteće putanje, propraćene jezivim zvižducima rasporenog vazduha stvarale su zvučnu i vatrenu zavesu nad glavama naših boraca. Iskoristivši kratke zastoje u neprijateljskoj vatri, zbog promene redenika i punjenja oružja, borci su se manjim, žabljim skokovima sve više približavali mostu. Na svaku ispaljenu raketu, bez komande, padali su ponovo na zemlju, a odmah zatim, opet bez komande, puzeći i bauljajući kroz žitko i lepljivo blato, produžavali napred. I ponovo tako. Sve dok nisu ugledali siluetu mosta.

Pravo je čudo kako su ti mladi ljudi, koji su do juče vredno obrađivali svoja polja ili rukovali strugom u subotičkim tvornicama, za samo nekoliko dana ovladali veštinom ratovanja. Tu, na bojnom polju, od Kazuka do Drave, oni su uz vatreno krštenje polagali i prve ispite iz taktike, strojevog pravila, nastave gadanja... Dobro su shvatili jedno pravilo — da se u ratu svaka greška plaća sopstvenom krvlju. Zato su gotovo slepo kopirali postupke i koristili dragocena iskustva starijih drugova i komandira.

Nova serija naprijateljskih raketa pomogla im je da izbliža osmotre most, neprijateljska utvrđenja i rovove iza njega. Ovo im je omogućilo i da zauzmu bolje zaklone i da izvrše poslednju vatrenu pripremu juriša. Nakon toga trebalo je iz-

nenadno i odlučno jurnuti preko mosta i izvući se iz ovog beskrajnog blatišta.

Ali i neprijatelj je imao svoj plan i pripremao iznenađenje. . .

U isti mah kada su artiljerijska oruđa i teški minobacači počeli s poslednjim vatrenim udarcem po prednjem kraju neprijateljske odbrane, počela je i brza streljačka paljba svih četa 2. bataljona. Borci su pucali gadajući pri svetlosti naših i neprijateljskih raketa. Jedva su čekali komandu »brza paljba« da bi otkravili ukočene prste na zagrejanim cevima oružja. Sa ivice pruge, iza leda, ugledali su seriju zelenih raketa. A odmah zatim po jednu i sa okuke Malog Dunava i sa ivice bagremove šumice. To su komandant Brigade i komandanti bataljona davali znak za početak opštег juriša.

— Juriš, drugovi! — prołomio se kroz noć promukli glas komandira Džambića. U desetak hitnih skokova, on se sa jednim vodom prvi našao na mostu i ustremio prema mitraljescu gnezdu na njegovoj suprotnoj strani.

— Napred, momci! — povikao je desetar Grga Rudinski svojim zemljacima, Subotičanima, i potrčao za prvim vodom i komandirom, koji su već uskakali u prve neprijateljske robove. Uporedo sa Grgom trčao je puškomitraljezac Ivica, a za njima Marko, Franja, Anton, Bela... i cela 2. četa 2. bataljona. Stigli su već do sredine mosta kada se dogodilo nešto do-tle nisu videli ni najstariji borci ovog bataljona.

Iznenada svud oko mosta planule su zapaljive fugase i buknuli stogovi sena poliveni benzinom. Most i brisani prostor ispred njega videli su se kao usred dana. Na njemu je bio buljak ljudi. Glavnina 2. čete. Za 2. je hitala 3. Juriš je bio strašan, a doček još strašniji! Lukavi neprijatelj kao~da je samo taj trenutak i čekao. Iz dvanaest topovskih cevi, kalibra 37 milimetara, bljuno je organj. I to kakav organj! Granatama pravo u ljude. U ratu su, doduše, poznati takvi slučajevi kada artiljerija, obično u samoodbrani, gada direktno šrapnelima i kartečnom vatrom u jurišajuću pešadiju. Ali razornim i rasprskavajućim granatama! To se retko događa. A eto, dogodilo

se. Efekat je bio snažan. I porazan za nas.⁷⁰ Na mostu je nastala kasapnica... Delovi prepolovljenih i iznakaženih tela leteli su sa ogradom i patosnicama. Flakovima su se pridruživali mitraljezi, da dovrše ono što topovi nisu...

Nestalo je desetara Grge, sa čelom desetinom. Most je prešao jedino puškomitraljezac Ive. Dovukao je ranjenu nogu do napuštenog mitraljeskog gnezda. Za njega više nije bilo druge obale... A ni njegovih drugova! Tu će i on ostati. Na mrtvoj straži...

Desnokrilni vod 2. čete, koji je uspeo da pređe most i likvidira dva mitraljeska gnezda, produžio je smelo napred i dohvatio se prvih kuća na istočnoj ivici sela. Puzeći i plivajući preko Malog Dunava, njemu su se skoro priključili i delovi 3. i 4. čete. Preko mosta, na kojem je ostalo četrnaest boraca 2. čete i veći broj ranjenih, i dalje se nije moglo prelaziti. Iz utvrđene tačke — vinarskog podruma, Nemci su se ogorčeno branili. Vatrom naših minobacača uništeni su jedan četvorocevni protivavionski top i jedno mitraljesko gnezdo. Ali su dva topa sa osam cevi i dva teška mitraljeza i dalje uspešno kontrolisali prelaz preko mosta. Jedino su neustrašive bolničarke Milica i Majka i dalje vršljale po njemu. Puzeći od jednog do drugog ranjenika, pokušavale su da im ukažu pomoći i odvuku ih u zaklon. Dopuzale su i do Ivice. Previle su mu ranjenu nogu, ali je on odbio da se povuče. Njemu se uskoro pridružio i puškomitraljezac Milenko. Njih dvojica su predstavljala jednu vrstu malog mostobrana i svojom vatrom štitili odstupnicu i levi bok Džambićeve grupe, koja se probila u istočni deo sela.⁷¹

⁷⁰ Nakon likvidacije Luga, 8. brigada je zaplenila nemačke flakove i često je do kraja rata i sama primenjivala ovaj metod vatre. Tako je u završnim operacijama u Podravini, zahvaljujući ovom strašnom i brzometnom oružju, odbijen jedan juriš nemačkog belogardejskog konjičkog puka.

⁷¹ Milan Rapajić, borac 2. čete bataljona, advokat iz Novog Sada, tvrdi da je tada na mostu ostao 21 — koje ranjeni koje poginuli borac iz njihove 2. čete. On se zajedno sa jednim ruskim mitraljescem, koji je podržavao napad naših boraca, takođe našao na suprotnoj strani mosta i tu ostao sve do ponovljenog napada. Gadjajući zapaljivim mećima, ruski mitraljezac je zapalio i jednu kamaru slame u neposrednoj blizini vinarskog podruma. To je omogućilo našim mitraljescima i minobacačima da lakše neutrališu

Ocenivši da ništa neće učiniti ako ne osvoji flakove kod vinarskog podruma i ne deblokira most za prelazak ostalih naših i sovjetskih jedinica, Sudarski je pokušao snažnom minobacačkom i artiljerijskom vatrom da neutrališe ovu nemačku otpornu tačku.

Probijajući otvore na zidovima kuća i ograda, Džambić je istovremeno sve više zaobilazio vinarski podrum. Nije stigao da izvrši poslednji juriš. Nemci su ga preduhitrili. Prikupivši posadu sela (oko 400 vojnika), Nemci su u 10 časova, uz pomoć dva laka tenka i obilnu podršku artiljerije i minobacača, pošli u snažan protivnapad na Džambićevu grupu. Opkoljen sa tri strane, Džambić je, uz pomoć Ivičinog i Milenkovog puškomitrailjeza, uspeo da se prebaci na suprotnu obalu.

Tako je odbijen prvi napad na selo Lug. Treći i 5. bataljon su uspeli jedino da proteraju neprijateljska borbena obezbeđenja iz okuka malog Dunava (Okrajak i Vražja leđa). Njihovo dalje nastupanje zadržano je snažnom vatrom sa komunikacija Grabovac—Lug i Lug—Vardarac. Bez jače i efikasnije artiljerije dalje se nije moglo. Trebalo je ponovo sačekati noć da bi se izbegli veliki gubici na ovom otkrivenom i dobro tučenom prostoru.

U popodnevnim časovima Nemci su nekoliko puta pokušali da povrate i posednu izgubljeni most. Svi njihovi pokušaji odbijeni su jakom automatskom i minobacačkom vatrom sa desne obale Malog Dunava. Kada u tome nije uspeo, neprijatelj je usredsredio svu svoju vatrnu na isturene mitraljesce 2. bataljona. Njihovo neprekidno i uspešno dejstvo onemogućavalo je svaki prilazak mostu. U jednom trenutku snažna eksplozija prekinula je dalje štektanje Ivičinog »šarca«. Na obodu povećeg levka ostalo je nepomično telo ovog hrabrog omладinca. Punih deset časova on je prkosio smrti. Bio je to četrnaesti Subotičanin koji je toga dana pao na mostu kraj sela

uočene neprijateljske ciljeve. Nema razloga da ne uvažimo ovu ispravku, tim pre što do sada nismo uspeli da utvrdimo ko je bio puškomitrailjezac Milenko.

Isto tako treba uvažiti i izjavu Savke Đurić iz Novog Sada, koja tvrdi da su tada u četi bile pored navedenih bolničarki još ona i Kaća iz Subotice, i da se tom prilikom posebno istakla Kaća, koja je zbog toga i pohvaljena. (Prim. N. B.).

Luga. Tako je ovaj dотле bezimeni most iznenada postao termopilski klanac za Subotičane.

Očistivši okuke Malog Dunava od neprijateljskog osiguranja, 3. i 5. bataljon Osme brigade izbili su u prvi sumrak 27. novembra pred neprijateljske položaje na komunikaciji južno i severno od Luga. Savlađujući teško prohodno i močvarno zemljište i jaku neprijateljsku mitraljesku i minobacačku vatru, 5. bataljon je odmah prešao u napad i u silovitom naletu razbio neprijatelja na komunikaciji između Luga i Vardarca. Pošto je presekao ovu važnu saobraćajnicu zapadno od kote 83, komandant 5. bataljona je razdvojio svoje snage na dva dela. Jedan deo je orijentisao duž komunikacije prema jugu i Vardarcu, a drugi deo bataljona nastavio je da čisti posednuto komunikaciju u pravcu severa i ubrzano se približio Lugu prialazeći mu sa južne strane radi sadejstva sa 2. bataljonom u napadu na ovo mesto.

Nešto slično su učinili i 3. i 4. bataljon, koji su napadali severno od Luga. Pošto je razbio neprijateljska borbena obezbedenja na desnoj obali Malog Dunava, 3. bataljon je naišao na veliku močvarnu površinu — Plećasta nizija, kroz koju se teškom mukom probijao u pravcu komunikacije Lug—Grabovac, sa koje se neprijatelj ogorčeno branio, povlačeći se sve više prema Lugu. Na severoistočnoj ivici sela bataljon je zadranjakom zaprečnom vatrom iz neprijateljskih utvrđenja.

Mnogo složeniji manevar izveo je 4. bataljon, ali uz manje trošenje svojih snaga jer je napadao na terenski povoljnijem pravcu. Sadejstvujući sa 109. pukom 74. sovjetske divizije, bataljon je u silovitom naletu upao u utvrđeno mesto Grabovac. Posle kratkotrajne ulične borbe i ovladavanja ovim selom 4. bataljon je napravio oštar zaokret prema jugu i produžio gojenje razbijenog neprijatelja u pravcu Darde.

Za sadejstvo sa 2. bataljonom, koji je produžio napad na Lug sa fronta, komandant 4. bataljona Stevan Bobocki odvojio je svoju 1. četu, sa komandirom Stevom Malim, i svoj izviđački vod, sa Milenkom Kovačevićem Brigadirom. Na ovako uspešan napad i dejstvo 4. bataljona uticali su neosporno i uspešna dejstva i prodor njihovog desnog suseda — 236. sovjetske divizije i Sedme vojvodanske brigade, koji su u međuvremenu slomili neprijateljski otpor kod Kneževih Vinograda. Tu

Se sada ukazala nova breša u nemačkom odbrambenom poretku, kroz koju su jurnule naše i sovjetske jedinice.

Ovim obuhvatnim manevrom i energičnim dejstvom bataljona Osme brigade, jako neprijateljsko uporište na ovom sektoru našlo se u okruženju. Oko njega se sve više stezao obruč naših bataljona.

U 22 časa naređen je opšti i jednovremeni napad 2. i 3. kao i delova 4. i 5. bataljona Osme brigade na selo Lug. Neprijatelj se ogorčeno branio, ali mu je brz prodor delova 4. i 5. bataljona sa zapada i juga zapretio potpunim okruženjem i presecanjem odstupnice. Veliku pometnju u njegove redove uneli su delovi Brigadirove grupe i čete Steve Malog, koji su ga napadali s leđa. Iskoristivši noć i pogodan trenutak, neki delovi neprijateljskog garnizona uspeli su da se probiju iz obruča i kroz neposednute međuprostore povuku u pravcu Bilja. Najveći deo ove posade izginuo je u uličnim borbama ili se prerašen u civilna odela pokušao sakriti u ovom velikom baranjskom selu. Meštani su ih brzo otkrivali i predavalili našoj vojci.

U rejonu crkve i kod vinarskog podruma nastavljeno je puškaranje. Tamo se jedna grupa pripadnika 264. nemačke divizije, pošto nije uspela da se probije iz obruča, zaborakidirala pružajući ogorčeni otpor iz jakih utvrđenja i bunkera. Potpuno opkoljeni i bez municije, pozvani su preko svojih već zarobljenih drugova na predaju. Borili su se sve do poslednjeg metka, očekujući da će im u toku dana stići pomoć iz Osijeka, Bilja i Kopačeva. Najzad su uvideli da im je položaj beznadetan. Izašli su iz utvrđenog podruma podignutih ruku i unezvereni. Očekivali su da će biti odmah streljani zbog ovakve svoje upornosti. To su im govorili i njihovi oficiri da bi ih što duže održali u poslušnosti. Odvedeni su u zarobljenički logor. Zaplenjena je velika količina oružja i dva nemačka tenka koja su onesposobljena našim protivtenkovskim puškama.

Višecevni protivavionski topovi, koji su napravili pravi pokolj na mostu i pokazali se kao odlično protivpešadijsko naoružanje, promenili su vlasnika. Zaplenjena su i dva teška mitraljeza.

Još u toku borbi za Lug 3. četa 5. bataljona upala je u Vardarac sa severoistočne strane. Gazeći po dubokom blatu i vodi, borci 5. bataljona savladali su spoljnju odbranu oko ovog

mesta i u ogorčenim uličnim borbama zauzimali kuću po kuću, ulicu po ulicu. Ubrzo su ovamo prebačeni i ostali delovi 5. bataljona, koji su učestvovali u napadu na Lug. Nakon kraće i žestoke borbe oslobođeno je i selo Vardarac.

Najzad, pod nogama je tvrdo a korak je sigurniji...

Borbe za Lug i Vardarac bile su prve ozbiljnije borbe 5. bataljona Osme vojvodanske brigade. On je punih 7 dana ostao u drugom ešelonu i rezervi Štaba Brigade. Idući u stopu za bataljonima prvog ešelona, on je stalno morao biti u pripravnosti i »spreman za uvođenje u borbu u pogodnom trenutku«. Prelazak preko Dunava, njegovih mnogobrojnih rukavaca, sedmodnevno gacanje po blatu i preko krvavih razbojišta, pod povremenom artiljerijskom i avio vatrom neprijatelja iscrpljivalo je njegove borce isto kao i one iz prvih ešelona. I oni su jedva sačekali da izađu na »suv teren« i da se dokopaju svih neprijateljskih rovova i tranšeja. Tu atmosferu iščekivanja, višednevnog gacanja po blatu i uvođenja u borbu najbolje je u svojim sećanjima dočarao borac toga bataljona Ivan Bašić.

— I novembar, taj najneprijatniji mesec u godini, na izmaku je a mi nikako da se iz močvara i baranjskog blatišta izvučemo. Kiše neprestano kvase i u kaljuge pretvaraju i inače nisko i podvodno zemljište. Od prelaska preko Dunava nismo bili pod krovom. Neprestani pokreti, manevrisanje, ukopavanje i očekivanja izmorili su nas pa nam je ponekad i postajalo svejedno šta će se dogoditi sledećeg trenutka. Kvadratni metar suvog tla i parče nastrešice delovali bi kao melem na otvorenu ranu. Zato je borbeno raspoloženje boraca petog bataljona raslo iz časa u čas, a želja za osvajanjem uporišne linije: Grabovac—Lug—Vardarac, posebno sela Luga, postala je prava opsesija.

Okuka Malog Dunava je čista. U potesima Okrajak i Vražja leđa nema više neprijateljskih obezbedenja. Ali preko utvrđene neprijateljske linije samo sa lakim naoružanjem ne ide, naročito zbog otkrivenog i dobro tučenog prostora. Treba nam artiljerijska podrška jedinica Crvene armije.

Peti bataljon je razdvojen na dva dela. Prva i 2. četa rasporedene u borbeni položaj duž jednog kanala napadaju sa južne strane sela Luga. Njima sadejstvuju i dva sovjetska protivtenkovska topa koji s vremena na vreme usmeravaju svoje cevi ka crkvenom tornju. Na njemu su dva neprijateljska mitraljeska gnezda koja nas tuku pravo u glavu. Topovi tku i ostale ciljeve u selu. Izviđači ih revnosno obaveštavaju o svakom pokretu neprijateljskih trupa u selu.

Kiša neprestano sipi, sumaglica zakriljuje vidik, neizvesnost nas iscrpljuje. Sati su dugi i rastežu se kao gladna godina. Prokisli do gole kože, promrzli, cupkamo i šljapkamo po blatu kanala ne bismo li se bar malo zagrejali. Očekujemo promenu, bilo kakvu, samo da dođe. Najzad i kiša prestade da sipi...

Negde pred prvi sumrak topovska vatra se pojačala, čelična zrna žeće zaparaše nebo. Eksplozije su sve češće. Duž linijeasta neko komešanje. Vodnici i desetari obilaze borce, pripremaju ih za noćašnji napad na Lug. Ubrzo krenusmo. Na čelu kolone su komandir i zamenik komesara čete. Upućujemo se ka selu, vodeći računa o vezi i propisnom rastojanju. Šljapkamo po žitkom blatu i vodi koja je prekrila livadsku travu. Na jednom kanalu deblo umesto mostića. Prelazimo oprezno. Neki se ipak nadoše u vodi do pojasa. Najzad blaga uzvišica, možda samo metar-dva. Na njoj nema blata, pod nogama je tvrdo a korak je postao sigurniji. Kolonom se prosu uzdah olakšanja. Noć se već spustila pa su i zastoji sve češći. Razvijamo se u strelce i zauzimamo jurišne položaje.

Neka zloguka tišina ovlada streljačkim strojem koji je zaledao po zemlji, tvrdoj i oceditoj. Pipkamo je rukama i uveravamo sebe da smo konačno izašli na suvo tie. Kroz iscepane tmurne oblake ukazuje se bled i pun mesec. Pred očima se ocrtavaju obrisi nekog uzvišenja. Visoko je desetak metara. Naprežemo se da raspoznamo šta je to — put, zasek u podnožju brda ili ponovo neki nasip? Nejasni ljudski glasovi sa vrha i nekoliko rafala iz automata ukazaše nam da je uzvišenje posednuto. Meci zafijukaše iznad naših glava. Cvetko, zamenik komandira, zaškruguta zubima i podiže cev svoje mašinice, ali je brzo spusti. Nije smeо pre vremena da otkrije naše položaje.

Dve crvene rakete, ispaljene jedna za drugom tačno u 22 sata, osvetliše okolinu i najaviše početak našeg juriša. Iz grla naših boraca, kao neka dugo prigušivana i oslobođena erupeja, prolomi se gromoglasno: Urraa! ... Juurriš! Napred, drugovi! Prosu se uraganska vatra naših pušaka, puškomitraljeza i automata. Ceo stroj se ustremio na strminu kose. Put su mu osvetljavale bliske eksplozije naših ofanzivnih granata. Na vrhu zaseka ugledasmo jedan bunker. Rovovi i saobraćajnice bili su već napušteni. Iz bunkera je dopiralo neko stenjanje. Na poziv za predaju, na ulazu iz bunkera ukaza se jedan Nemac sa šarcem uperenim prema nama. Cvetkov automat je bio brži, Nemac nije uspeo ni da pritisne obarač.

Put prema selu bio je slobodan. Streljački stroj zalomi levinim krilom. Ubrzo smo se našli u baštama i na domaku prvih kuća. Vatrom svoga oružja čistimo sve pred sobom. Neprijatelj se razbežao po kućama, stajama i podrumima. Pretresamo kuću po kuću, ulicu za ulicom. U jednoj kući postavljena večera. Čorba se još puši, gladni smo, ali moramo dalje... Čudi nas što nigde ne nailazimo na stanovništvo. Odgovor dobijamo u sledećem dvorištu. U povećem podrumu skupilo se nekoliko porodica. Preko desetara Zifa, koji je sa njima razgovarao na mađarskom jeziku, saznajemo da su se ovde sakrili zbog straha od bombardovanja i ruskih »kaćuša«.

U centru sela onesposobljena su dva nemačka tenka. Jedan još dogoreva plamenom od hitaca iz naše protivtenkovske puške. Skupljamo se sa svih strana. Sada smo već izmešani sa stanovništvom koje nam prilazi sve slobodnije. Iznenadeni su što među nama mnogi govore i njihovim jezikom. Pričaju nam svoje muke i strahovanja. Lug je konačno oslobođen.

Raspoređujemo se po kućama i desetinama. Najzad odmor. Uh, kako je priyatno u toploj u suhoj prostoriji. Kraj vatre koja pucketa sušimo mokru odeću, čistimo svoje oružje. Po kući se ustumarali ljubazni domaćini. Trude se da nam što više ugode. Nutkaju nas dobrim baranjskim vinom i komovicom. Iz kuhinje se širi miris pilećeg paprikaša dražeći naše ispraznjene želudce i nozdrve. Stražari nervozno tapkaju ispred prozora, jer i do njih dopire miris kuvanog jela. Nisu ga osetili još od Kupusine i Bačkog Monoštora...

Po sećanju Ilike Nikolića Švarca, komandira čete u 3. bataljonu, veliku ulogu u oslobođenju Luga imala je i njegova četa.

Ona je u toku noći uspela da se neopaženo prebaci preko Malog Dunava i poplavljene Plećaste nizije i upadne u centar sela skoro bez borbe. Verovatno zbog izuzetno teško prohodnog terena i ranije odbijenih napada koji su svi dolazili sa istoka, JMemci kao da nisu očekivali napad i sa ove strane. Bili su na večeri kada su Švarcovi borci upali u školu. Čak je i stražar ispod crkvenog tornja pomislio da mu dolazi smena. Posle kraćeg gušanja i kundačenja, zarobljeno je dvadesetak nemačkih vojnika i dva topa. Ostali su iskoristili noćnu pometnju i posakrivali se po štalama ili pobegli iz sela. Proboj Švarcove čete omogućio je ostalim četama da se lakše orijentisu i probiju do centra sela. U ēelom tom okršaju Švarcova četa imala je samo nekoliko lakše ranjenih boraca. ..

Sa ovom ocenom slaže se i Milorad Esapović Mika, politički komesar 2. čete, uz dopunu da su njihovi borci na prepad zauzeli i mitraljesko gnezdo na crkvenom tornju. Posle kraćeg gušanja i kundačenja, posada je savladana i mitraljez je zaplenjen.

Oslobodenje Darde i borba za Bilje

Kada se 4. bataljon pojavio kod magacina municije br. 4 na komunikaciji Vardarac—Bilje, neprijatelj je bio prisiljen da na ovom delu fronta užurbano napusti svoje dobro utvrđene i nadvišene položaje južno od Vardarca. Plašeći se potpunog okruženja i odbacivanja na nepregledno močvarno zemljište južno od Kopačeva, napustio je odmah zatim i Kopačovo i povukao se u pravcu Bilja i dalje prema Osijeku.⁷²

Osetivši da se neprijatelj izvlači iz njegovih dobro pripremljenih obuhvata, komandant Osme vojvodanske brigade Milan Korica Kovač naređuje svom 4. i 5. bataljonu da nezadrživo produže gonjenje neprijatelja u pravcu Bilja i dalje prema Dardi. Istovremeno su prema Dardi upućeni i 1. i 3. bataljon Osme vojvodanske, sa zadatkom da što pre oslobode ovu važ-

⁷² U teškim uličnim borbama u Vardarcu istakli su se komesar čete 4. bataljona Stevan Koroša, Slovak iz Ljube, i Steva Sudarević zvani Gestapovac, komandir čete.

nu saobraćajnu raskrsnicu i presek komunikaciju Darda—Be-
li Manastir.

U popodnevnim časovima 4. i 5. bataljon izbili su pred Bilje i odmah iz pokreta preduzeli napad na ovo mesto. Prikupljen iz napuštenih okolnih mesta, neprijatelj se u ovom utvrđenom mestu ogorčeno borio. Prvi napad naših bataljona neprijatelj je odbio koncentričnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom, koja nam je nanela velike gubitke. Tom prilikom poginuo je i mitraljezac Bajić, stari partizan iz Srednjobanatskog partizanskog odreda. Kraj kupe kukuruzovine oko koje su tukli neprijateljski minobacači ostao je Petar Buljović nazvan Tenkista, iz Subotice. Noga mu je bila gotovo otkinuta i trebalo je uložiti dosta truda da se izvuče sa kukuružišta.

Borbe 4. i 5. bataljona za saobraćajnu raskrsnicu Bilje najbolje je opet dočarao Ivan Bašić, koji je tom prilikom lakše ranjen i kontuzovan:

— U tek oslobođenom Vardarcu imali smo kratak odmor, svega tri-četiri sata. Odmah posle ručka naređeno je — spremi za pokret! Na izlazu iz sela artiljeri Crvene armije ukopavaju topove. Osam ih je na broju. Oko njihovih vatrene położaja mineri odmah ukopaju mine i maskiraju ih. Obazrivo prolazimo kroz konopcem obeleženi uski prelaz. Idemo u koloni po jedan. Rastojanje do Bilja ne iznosi više od dva kilometra. Teren ravan kao ispruženi dlan. Blato šljapka pod nogama. Na kilometar od sela razvijamo se u vodne kolone, a zatim u streljački stroj. Kroz kišnu sumaglicu vide se neprijateljski vojnici kako napuštaju svoje isturene rovove i povlače se prema selu. Zaključujemo da su to njihovi osiguravajući delovi i mrtve straže.

Još ne pucaju! Tek kada smo prišli ovim rovovima, dočeka nas plotunska vatra i paljba nemačkih šaraca. Rafali preoravaju vlažnu oranicu. Brzo smo potražili zaklone i poskakali u napuštene rovove. Otvaramo i ini vatu. Posle kraće vatrene pripreme, komadiri nas krenuše na juriš! Nemci ponovo otvaraju plotunsku vatu, šarci tuku dugim rafalima skoro bez prekida. Naše desno krilo se kida i proređuje. Tu je neprijateljska vatra najgušća. Najviše naših boraca dobija pogotke u noge i prsa. Na pedesetak metara od ivice sela iznenadna bočna vatra jednog nemačkog teškog mitraljeza nateralna nas je da

zalegnemo. Tada nam neprijatelj priređuje još jedno iznenadenje. Iznad našeg zaledlog stroja prosu se kartečna vatrica višečnih protivavionskih topova. To su oni isti »flakovi« kojima su odbijali naše juriše kod Kazuka i Luga. Na hiljade užarenih kuglica i delova rasprslih granata zazujaše oko nas put gradonosnog oblaka. Sada nam najviše stradaju glave i rame. Znaju fašistički gadovi da mi nemamo šlemove! ...

Povlačimo se do napuštenih rovova. Na bojištu ostaje desetak naših boraca. Među njima je i moj drug Mirko Kursa. Metak mu je pokidao mišić desne nadlaktice. Nastojimo da ih izvučemo, ali nam neprijatelj ne da glavu pomoliti. Niskoleteća vatrica njihovih šaraca briše sve iznad zemlje. Tada se Mirko odlučuje na rizičan korak. Nije htio da dozvoli da drugi stradaju zbog njega. U kratkim skokovima, između rafala neprijateljskih mitraljeza, uspeva da se dokopa naših rovova...

Da bi nas ponovo isterao na brisani prostor i povratio izgubljene položaje, neprijatelj koncentriše na nas jaku minobacačku vatru. Ruska artiljerijska baterija pokušava da ih učuška, ali time otkriva i svoje položaje. »Flakovik« tada prenose vatru na rusku bateriju. U neravnopravnoj borbi, nepripremljeni za neposredno gadanje, ruski artiljeri su primorani da izvlače topove i menjaju vatrene položaje. Ovaj neplanirani dvoboј preko naših glava koriste i naši komandiri da bi izvukli svoje čete iz sve ubitačnije vatre nemačkih minobacača.

Povlačimo se organizovano, nastojeći da ne stvaramo gužvu. Dok krilni vodovi otvaraju vatru, centar se izvlači. I tako redom. To zbujuje neprijatelja, ali njegova vatrica ne popušta. Zastrašujuće šištanje mina kroz vazduh i njihove eksplozije prate nas u stopu. Iznad naših glava ponovo se ukazuju crvenkasto-plavičasti oblačići karteča. Povijeni u pasu, žurimo se prema nekoj udolini. Tu nam kartečna vatrica ne može ništa.

Tek što sam se uspravio, jedna mina grunu iza mojih leđa. Nadoh se licem u blatu i ostadoh tako ležeći. Ne znam koliko je vremena potrajalo, ali kada sam došao svesti, videh da sam sam. Ne čujem više ni pučnjavu, nema ni mojih drugova a ni sovjetskih topova prema kojima smo se povlačili. U ušima mi pišti, u glavi nesnosno bruhanje. Usta su mi puna blata. Šinjel mi je na nekoliko mesta iskidan. Jedna cipela, bez dona, leži nedaleko od mene. Bosonog sam. Pitam se gde mi je čara-

pa i pipam se po čelom telu. Sem dve ogrebotine na ruci, nemam ni jedne ozbiljnije rane i povrede. To me je umirilo. Onako ošamućen i kao isprebijano kuće, krećem prema selu. Više bauljam nego što koračam. Sećam se još samo jedne kamare slame... Tu su me pred zoru pronašla tri crvenoarmejca i prenela u jednu kuću. Tapšu me po ramenu i vidim po usnama da mi nešto govore, ali ih ne čujem. Nude me pečenim krompirom i slaninom. Odbijam, u ušima mi je i dalje nesnosna buka i povraća mi se. Doneli su mi i nove cipele. Jedan od njih otvara ranac, izvadi košulju, kida sa nje rukave i pruža mi ih. Shvatih da mi to treba da posluži umesto čarapa i obojaka... Ubrzo su naišli i drugovi iz moje čete.

Pošli smo dalje prema Dravi. U jednoj živici naišli smo na leševe dvojice sovjetskih izviđača. Zastadoh preneraženo. Suze mi pokuljaše na oči. Među njima je bio i onaj što mi je izderao svoju košulju i poklonio »obojke«. Velika mrlja crvene sveže krvi izbijala je iz šinjela baš na mestu gde se nalazilo ovo veliko srce!...

Posle nekoliko uzastopnih juriša u toku noći neprijatelj je bio primoran da napusti i selo Bilje i da se povuče u pravcu Osijeka.

Iskoristivši stvorenu brešu u rejonu Grabovca, 1. bataljon Osme vovodanske brigade, sa najmlađim komandantom bataljona, energičnim i odvažnim Lazarom Markovićem Čadom, zabacio se u duboku neprijateljsku pozadinu i, dok su ostali bataljoni vodili borbe u Vardarcu, Lugu i Bilju, on je izbio preko pustare Nergeš i Kozaračke šume do Švajcarnice. Pošto je ovde presekao putnu i železničku komunikaciju Darda—Beli Manastir, Čada je usmerio svoj bataljon prema Dardi i 28. novembra ujutro ušao u ovo selo sa severozapadne strane, istovremeno kada je sa istočne strane ulazio i 3. bataljon Osme brigade.

Iznenađen ovako brzom pojmom naših i sovjetskih jedinica na komunikaciji Darda—Beli Manastir, neprijatelj je bez borbe napustio Dardu, najvažniju saobraćajnu raskrsnicu u Baranji, čime je presečena i poslednja veza između njegovih snaga u Baranji sa Osijekom. Razbijeni delovi 13. SS divizije »Handžar« i drugih kvislinskih formacija, koji su se posle pada Kneževih Vinograda povukli u Dardu, požurili su da se pod okriljem noći što pre izvuku iz ovog baranjskog pakla i dohvata-

te desne obale Drave. Tu su ih na liniji Dravski nasip—Tvrđavica—Podravlje prihvatili policijski delovi Divizije »Stefan«, koji su ovde napravili manji mostobran za prihvat razbijenih delova u Baranji i za neposrednu odbranu Osijeka i mostova preko Drave.

U Baranji je otvoren prolaz ka Beču i Budimpešti

Na severnom delu fronta u Baranji situacija je bila još kritičnija. Tamo su razbijeni delovi 31. SS dobrovoljačke divizije teško uspevali da posle petnaestodnevnih borbi daju bilo kakav organizovani otpor. Sve dok su svoje levo krilo mogli čvrsto da oslove na Dunav i njegove mnogobrojne rukavce i poplavljeno i močvarno područje severno od Topolja i Duboševice, ovi delovi su pružali žilav i ogorčen otpor. Čak su uporno nastojali da vrate izgubljene pozicije. Tako je 19. streljačka divizija 64. sovjetskog korpusa, napredujući ovim pravcem, bila prinudena da u toku dana odbija i po osam žestokih protivnapada delova 31. SS i 44. infanterijske divizije. Devetnesta streljačka divizija pukovnika Lazarova (u čijem sastavu je bio 32., 315. i 1310. streljački i 90. artiljerijski puk) zauzela je sela Gajić, Topolje i Duboševicu i uspela da potisne 31. SiD nemačku diviziju do komunikacije Mohač—Beli Manastir. Neprijatelj je bio prinuđen na povlačenje.

Kod Udvara i bivše jugoslovensko-madarske državne granice delovi 31. SS divizije pokušali su da uspostave front i pruže poslednji organizovani otpor, koristeći se pri tom postojećim x sačuvanim utvrđenjima i fortifikacijsko-inženjerijskim preprekama bivše jugoslovenske i madarske vojske i granice. No, uprkos ovim objektima i geografsko-topografskim povoljnostima za uspešnu odbranu, bile su to nedovoljne i slabe snaže da izdrže sve jači pritisak novih i svežih sovjetskih jedinica.

Ocenivši da se na ovom sektoru nemačkog fronta ukazala pukotina i veoma tanak sloj neprijateljske odbrane i da mu ovaj pravac pruža najbolje perspektive za dalji razvoj snaga i realizaciju svojih planova, maršal Tolbuhin naređuje komandantu 57. sovjetske armije generalu Šarohinu da ovde uvede u boj svoj drugi ešelon armije — 6. gardijski korpus i 32. mimo-mehanizovanu brigadu. Bilo je to u datom trenutku najbolje

i najcelishodnije rešenje, ne samo zato što je to bio najkraći pravac koji je vodio do najvažnijeg privredno-ekonomskog i saobraćajnog središta ovog dela Mađarske — Pećuja, već i za to što se trupama 3. ukrajinskog fronta otvorila bolja perspektiva daljeg manevra na desnoj obali Dunava i što se brzim prodom na ovom pravcu kompromitovalo celo južno krilo nove neprijateljske odbrambene linije, koja se oslanjala na Šiklošku gredu, na tzv. »Vilanj-položaje«.

Uveden u borbu 25. novembra ujutru, 6. gardijski korpus generala Kotova u čijem sastavu su se nalazili 10. i 20. gardijska streljačka divizija i mnogobrojna artiljerijska i minobacačka ojačanja armije i fronta, uspeva još istog dana da posle snažne artiljerijske pripreme probije tanki zastor delova 31. SS divizije i da već 26. novembra uveče izbije na liniju: Žido—Nađnjarad—Hercegteteš i da zauzme ova mesta. Ne oklevajući ni trenutka, sovjetsko komandovanje ubacuje u stvorenu brešu svoju pokretnu oklopno-motorizovanu rezervu — 32. motomehanizovanu brigadu, koja u sadejstvu sa 6. gardijskim korpusom nastavlja gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu Pećuja. U toku narednog dana — 26. novembra, ova jaka operativna i združena formacija zauzima važnu saobraćajnu raskrsnicu Nemeti—Bolj i uklinjava se u »Vilanj-položaje« kod Sederkenja.

Dogodilo se, dakle, ono što se moglo i očekivati, u šta nemacko komandovanje nije moglo da poveruje, uprkos upozorenju i neprekidnom požurivanju Štaba 68. nemačkog korpusa. Nova i dobro pripremljena nemačka odbrambena linija izmanevrisana je i probijena kod Sederkenja a da prethodno nije mogla biti ni branjena ni posednuta. Komandatu »Jugoistoka«, maršalu fon Vajksu, nije preostalo ništa dragو već da se pravda zakašnjenjem snaga koje su se povlačile iz Grčke i 71. infanterijske divizije, koja se zbog prekida saobraćaja prebacila iz Italije »kap po kap« — kako se to zaključuje u nemačkom operativnom izveštaju:

»... Mi uvek kasnimo za nekoliko dana. To je naša tragedija... Mi smo oko 4 nedelje u zakašnjenu...« (misli se na povlačenje Grupe armije »E« iz Grčke — prim. N. B.)⁷¹

⁷¹ Arhiv VII, NAV, NT 311, f. 191, str. 450.

Medutim, nisu samo maršal fon Vajks i njegovi potčinjeni generali Maksimilijan de Angelis, komandant 2. oklopne armije, i Helmut Felmi, komandant 68. armijskog korpusa, morali da se zamisle nad probojem njihovog fronta u Baranji. Došao je red i na njihovog suseda generala Frajsnera, komandanta Grupe armija »Jug«, koji se sve do sada »pravio Englez« na sve što se događa južno od Mohača i odbijao da pritekne u pomoć svojim susedima. Sada je i njemu bilo jasno da forsanjanje Dunava kod »jednog malog i beznačajnog sela u Baranji« nema samo neki »periferni« značaj usmeren u jugoistočnom pravcu, već da može imati mnogo veće posledice, pa i po njegov deo fronta.

Izbijanje na Dravu i panika u Osijeku

Da bi sprečio utvrđivanje neprijatelja na liniji: Ivan Darda—Beli Manastir—Jagodnjak—Žuta bara komandant 51. vojvodanske divizije potpukovnik Sreta Savić Kolja naređuje štabovima Sedme i Osme vojvodanske brigade da bez zadržavanja produže napredovanje i proterivanje neprijatelja na suprotnu obalu Drave. Istovremeno naređuje i Štabu Dvanaeste vojvodanske brigade da se iz Bačkog Monoštora, gde se nalazila na odmoru i popuni, ponovo i što hitnije prebaci preko Dunava i prikupi u rejonu s. Zmajevac kao divizijska rezerva.

Ovakvo dejstvo naših jedinica bilo je usklađeno i uslovljeno daljim operacijama sovjetskih divizija, koje su posle ovlađanja Belomanastirskom gredom energično produžile na zapad žureći se da iskoriste nastale pukotine, pometnju u neprijateljskim jedinicama i izmanevrišu tzv. Vilanj-položaje. Posle zauzimanja Belog Manastira i prodora kod Sederkenja, u pozadini 57. sovjetske armije u Baranji i na levoj obali Drave ukazivao se sve izduženiji i sve otkriveniji bok koji je trebalo obezbediti od eventualnih protivudara neprijatelja iz Jugoslavije. Usmeravanjem naših jedinica prema Dravi i njenim čvrstim posedanjem sve do ušća u Dunav, trebalo je oslobođiti i sve levokrilne jedinice 75. sovjetskog korpusa, posebno njegovu 74. diviziju, koja je posle iscrpljujućih dvadesetodnevnih borbi preko nepreglednih i poplavljениh baruština

jugoistočne Baranje, tek kod Bilja i Kopačeva uspela da se dohvati puteva sa tvrdom podlogom.

Izvršavajući postavljeno naređenje, Sedma vojvođanska brigada u silovitom noćnom jurišu 28/29. novembra razbijala je uspostavljenu neprijateljsku odbranu na liniji Korenište — s. Kozarac i na severoistočnoj ivici šume Haljevo. Ne dozvoljavajući mu da se ponovo sredi i organizuje za odbranu, Brigada u toku narednog dana preduzima energično gonjenje i oslobada sela: Jagodnjak, Čeminac, Novi Bezdan, Bolman i kod pustare Gakovac izbjiga na levu obalu Drave. Time je presečena i poslednja veza između delova 68. nemačkog korpusa koji se povlače na zapad i onih koji se nasipom uz levu obalu Drave povlače prema Osijeku. Pošto je oslobođio Baranjsko Petrovo Selo i Novo Nevesinjc, 2. bataljon Sedme brigade u toku narednog dana izbjiga do šume Torjanski rit i poseda levu obalu Drave sve do bivše mađarsko-jugoslovenske granice.

Ulevo od Sedme vojvodanske i južno od komunikacije Bilje—Darda—Švajcarnica napadala je Osma vojvodanska brigada. Njen zadatak je bio nešto složeniji jer je i neprijateljski otpor na ovom sektoru bio žilaviji. Pošto im je prosećna odstupnica na zapad, delovi 68. nemačkog korpusa, južno od komunikacije Darda—Beli Manastir i Darda—Jagodnjak, krenuli su nazad prema Osijeku i još neporušenim mostovima na Dravi. Da bi prihvatili ove delove, sačuvali mostove i time zadržali mogućnost za dublji operativni udar u bok i pozadinu 3. ukrajinskog fronta, Nemci na ovaj sektor ubacuju svežе delove tzv. Divizije »Štefan« (divizija za specijalnu upotrebu pod komandom generala Štefana). Tu se sa osloncem na zemljani nasip pored Drave, na mnogobrojne kanale i na poplavljene i pošumljene terene pokušava, na brzu ruku, organizovati nova odbrambena linija, koja u odnosu na Osijek poprima sve karakteristike mostobrana. Sa desne obale Drave i neposredno iz Osijeka mostobran je obezbeđen efikasnom vatrom artiljerije i minobacača. Prilazi mostobranu, komunikacije od Darde i Bilja, mostovi i prelazi preko kanala i brane onesposobljeni su za saobraćaj, dok su svi međuprostori i velike livadske površine zasejane minskim poljima. Za neposrednu odbranu mostova i kao glavne otpora na mostobranu uređena su naseljena mesta — Tvrđavica i Podravlje, na levoj obali Drave. Posebno Tvrđavica ili tzv. Kišdarda u kojoj su za odbranu

iskorišćeni ostaci srednjovekovne tvrđave i neiseljeno nemačko stanovništvo neprijateljski raspoloženo prema našoj i sovjetskoj armiji.⁷⁴

Brzi prodor Sedme vojvodanske brigade prema Gakovcu i Jagodnjaku iskoristili su 1. i 3. bataljon Osme vojvodanske brigade da »na leđima« neprijateljskih kolona u povlačenju probiju neprijateljsku odbranu na rukavcu Lanka i zauzmu deo posednutog dravskog nasipa od V. Bezdana do V. Pumpe (kota 88) i pustare Topolik. To je prisililo zaostale neprijateljske delove da preko poplavljениh terena (Žuta bara, Stevkina ada i Sanko) ubrzaju svoja povlačenja prema Tvrđavioi i Osijeku. Istovremeno su i ostali delovi Osme brigade, savlađujući blatnjni i minirani teren južno od Darde, proterali neprijateljske zaštitnice preko kanala Barbara i Dugačkog jezera, i po izbijanju na dravski nasip od kote 88 do M. Pumpe i Ustava blokirale neprijateljski mostobran sa severa i zapada. Tako se pred kraj 29. novembra neprijateljski mostobran severno od Osijeka sveo na uski pošumljeni i poplavljeni pojas oko Tvrđavice i Podravlja, širine oko 6 i dubine do 3 km.

Najveći otpor neprijatelj je pružao duž putne komunikacije Kopačovo—Bilje—Osijek i sa nasipa železničke pruge Osijek—Darda. Tu su izvršena i najveća zaprečavanja, naročito minsko-eksplozivna. Na mnogobrojnim poprečnim kanalima, ivicama vrbaka i duž nasipa putnih komunikacija, kojima se u ovom poplavljenom blatištu jedino moglo kretati, uređeno je nekoliko prihvavnih i uzastopnih odbrambenih linija.

Da bi zaustavio opasan prodor 5. bataljona Osme brigade i delova 360. streljačkog puka 74. sovjetske divizije sa pravca Bilja i Kopačeva, neprijatelj je na ovaj pravac ubacio dva sveža policijska bataljona iz Divizije »Stefan«. U iznenadnom i žestokom protivnapadu, ovi bataljoni uspeli su da potisnu naše i sovjetske jedinice na severnu ivicu s. Bilje, gde su zaustavljene i u popodnevним časovima 28. novembra, uz podršku sovjetske artiljerije konačno proterane na južnu ivicu rukavca Okruglica i Dugačkog jezera.

⁷⁴ Prema izjavi Dejana Ivačkovića, u ovom selu je otkrivena jedna ostavljena neprijateljska radio-stanica koja je slala podatke o rasporedu naših jedinica. Zbog toga je odmah po ulasku naših jedinica stanovništvo iseljeno u Bilje i druga sela udaljena od fronta.

Brzo nastupanje noći i saznanje da se pred njima nalaze sveže neprijateljske jedinice, koje dотle nisu učestvovale u borbama u Baranji, uticali su na komandanta 360. streljačkog puka potpukovnika Nikolaja Mihajlovića Novikova da ne preduzima dalje gonjenje i zaustavi svoje već iscrpljene bataljone na južnoj ivici Bilja. Za produžetak napada trebalo je sačekati da se iz rejona s. Vardarac i Kopačeve privuče pukovska i pridodata artiljerija..

Peti bataljon Osme vojvodanske brigade, nakon odbijanja neprijateljskog protivnapada, prođužio je gonjenje neprijateljskih kolona koje su se povlačile zapadno od Bilja u pravcu nasipa železničke pruge i železničkog mostobrana na Dugačkom jezeru. Nailazeći na sve žešći otpor neprijateljskih zaštitnica i saznavši da je most miniran, komandant bataljona Aca Opajlević uputio je svoju desnokrilnu četu preko nasipa pruge u obilazak rukavca Dugačko jezero. Komandir ove čete dobio je zadatak da se pod okriljem noći, jedan kilometar jugozapadno od železničkog mosta, prebaci preko najužeg dela Dugačkog jezera, napadne neprijatelja s leđa i onemogući njegovim zaštitnicicama da poruše minirani most na pruzi Osijek—Darda. Neprijatelj kao da je očekivao ovaj manevr. Čim je osetio da naše jedinice nastoje da zaobiđu njegova krila, aktivirao je postavljene mine i povukao se na liniju Carske i Kovačke livade — trig, tačka 86. Dve strahovite eksplozije raznele su mostove i za kraće vreme presekle poslednje suve komunikacijske veze prema Osijeku.

»... Sjeverno od Osijeka osujećen je pokušaj neprijatelja da kod Bilja 6. km. s.i. od Osijeka *zaobide osječki mostobran*, te su neprijateljske snage odbačene protivudarom. Selo Bilje nalazi se pod vatrom Staljinovih orgulja. Noću 28/29. XI posada mostobrana sjeverno od Osijeka *povukla se na uži mostobran, porušivši kolni i železnički most preko rukavca r. Drave*, 4 km. sjeverno od Osijeka...« (Misli se na mostove preko Okruglice i Dugačkog jezera — prim. i kurz. N. B.).

Ovakvo radikalno razaranje jedinih putnih komunikacija koje vode iz Jugoslavije i izvode u Baranju, pogotovo posle rušenja mostova na Dravi kod Osijeka i Donjeg Miholjca, koje je usledilo dan-dva kasnije, predstavlja još jednu potvrdu više da je neprijatelj u tom trenutku još najozbiljnije raču-

nao na mogućnost produženja naše ofanzive preko Drave. To, dalje, dokazuje da i njegov mostobran severno od Osijeka nije imao neki veći operativni značaj i perspektivu, jer u širem regionu Osijeka neprijatelj još nije uspeo da privuče jače operativne rezerve za izvođenje nekog ozbiljnijeg protivudara u bok i pozadinu naših i sovjetskih trupa u Baranji.

Bio je to samo još jedan pokušaj da se zaustavi brzi prodor naših jedinica, dobije u vremenu i omogući izvlačenje razbijenih delova 68. nemačkog korpusa, odsečenih i nabačenih prema Osijeku. Mora se priznati da je neprijatelj taj cilj dobrim delom i postigao. Zbog porušenih mostova na Okruglici i Dugačkom jezeru izostala je efikasnija podrška naše artiljerije. Ona je mogla da dejstvuje samo sa južne ivice Bilja. Jedinice 360. streljačkog puka i Osme vojvodanske brigade bile su prisiljene da ponovo zagaze u ledenu vodu i blatnjave livade, koje su, uz to, bile načićkane minskim poljima. Duž dobro branjenih, miniranih i uskih putnih nasipa moglo se napadati samo manjim i duboko ešeloniranim delovima i kolonama. Za neko manevrisanje snagama na tom pravcu, za prenošenje težeg pešadijskog naoružanja bili su potrebni čamci, a za pravljenje prolaza kroz minska polja iskusni mineri i odgovarajuća tehnička sredstva. Sve to objašnjava zašto se nije odmah pristupilo likvidaciji neprijateljskog mostobrana i zašto je izostao bar pokušaj da se »na leđima neprijatelja« zauzmu mostovi na Dravi, pa i sam Osijek, čija je posada u tom trenutku bila zahvaćena panikom i najmanje spremna za borbu.

U trenutku izbijanja Osme vojvodanske brigade na Dravu i na severne prilaze Osijeka, zavladala je u ovom najvećem slavonskom gradu prava pometnja. O tome saznajemo iz više zaplenjenih neprijateljskih dokumenata. Tako se u izveštaju Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 30. novembra 1944. može pročitati:

»... Nemački zapovednik posade dopukovnik Gebauer htio je napustiti sa vojskom Osijek, ali su ga sprečili veliki župan i general Stefan. Zbog ovakog položaja dao sam plašljivim službenicima dopust od 10 dana da se za vreme krize na frontu kod Osijeka sklone i ne prave paniku... Osijek će Nijemci pokušati braniti.. ,«⁷⁵

⁷⁵ AVII, k. 153/1, reg. br. 54/4—1.

Predviđajući da bi moglo doći do ovakvog razvoja situacije, Ustaško zapovedništvo u Osijeku još 13. novembra, dakle, samo nekoliko dana posle forsiranja Dunava, izdalo je saopštenje svim svojim javnim i službenim organima, kao i privrednim preduzećima u Osijeku, da se pripremi evakuacija i onesposobe za dalji rad sva industrijska preduzeća. Po ovoj naredbi je postupljeno, pa se time objašnjava i miniranje aerodroma, preseljenje vojnopolazadinskih ustanova u Slavonski Brod, miniranje mostova na Dravi i ostale pripreme za evakuaciju i napuštanje Osijeka.⁷⁶

Da su Nemci, pre svega Komanda »Jugoistoka« i njoj potčinjena komanda 2. oklopne armije, u to vreme ozbiljno razmišljali o napuštanju Osijeka, pa čak i o pomeranju Sremskog fronta na istočne padine slavonskih planina, može se lako utvrditi iz operativne dokumentacije ovih komandi.

Komandant »Jugoistoka« maršal fon Vajks je u tom smislu uputio i poseban memorandum Hitleru preko general-pukovnika Jodla i Vrhovne komande oružanih snaga (OKW), u kojem iznosi svoje procene i predlaže pomeranje Sremskog fronta, odnosno 34. armijskog korpusa unazad, jer u protivnom preti opasnost od udara u bok i pozadinu njegovim snagama sa severa.⁷⁷ General Jold zadržao je memorandum maršala fon Vajksa sve do 28. novembra i sačekao dalji razvoj situacije u Baranji. Tada je već postalo izvesno da Rusi svoj glavni udar usmeravaju na zapad i severozapad. Umesto da podrži maršala fon Vajksa i njegov memorandum, Jodl mu je preko generala Vintera uputio svoj odgovor u kojem stoji da bi »Komanda Jugoistoka« trebalo pre svega da dosledno izvrši svoj dosadašnji zadatak i da sve prispele i raspoložive snage iz Grupe armije „E“ pod komandom generala Lera, što prebacuje na sever Komandi 2. oklopne armije⁷⁸.

O tome kako je došlo do neslaganja i različite procene situacije i daljih događaja, šta je na to uticalo i ko je bio u

⁷⁶ Isto, k. 140, reg. br. 1/13—1.

⁷⁷ Memorandum maršala fon Vajksa pominje se i u Operativnem dnevniku Komande »Jugoistok« pod op. br. 0/0/44 od 25. 11. 1944.

⁷⁸ AVII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 453, 459 i 476—478.

pravu, biće reči u daljem tekstu knjige. Ostaje činjenica da su u trenutku izbijanja Osme vojvodanske brigade na severne prilaze Osijeku nemačko komandovanje u Baranji, od nosno Komanda 2. oklopne armije i pre svega komanda »Jugostoka« i njen komandant maršal fon Vajks ozbiljno pomisljali na potrebu i kao trenutno najcelishodnije rešenje »pomeranje unazad« svojih isturenih snaga u Sremu a samim tim i na evakuaciju Osijeka. Samo u tom rešenju je maršal fon Vajks video mogućnost da obezbedi svoj sve izduženiji i otvoreni bok na Dunavu i Dravi u Slučaju »da Rusi krenu preko Drave«. Razlozi su sledeći: trupe generala Lera, zaptetene u teškim borbama sa NOVJ, još su bile podaleko od Srema i Baranje; snage 34. armijskog korpusa u Sremu bile su nedovoljne da se suprotstave jednoj ozbiljnijoj našoj i sovjetskoj ofanzivi; 68. armijski korpus u Baranji nalazio se u raspadanju; novi prodor Rusa preko Mohača ugrozio je neposredno Budimpeštu a samim tim i levog suseda — Grupu armija »Jug«. Situacija je izgledala bezizlazna, a pomoć niotkuda. Međutim, Vrhovna komanda nemačkih oružanih snaga mislila je drugačije.

Zadržali smo se na ovim pitanjima da bismo ukazali i na jedan dотле gotovo nevideni fenomen. Prvi put u toku NOR-a srećemo situaciju da nemački gospodari imaju manje volje za borbu od svojih domaćih slugu i satrapa. Dok nemački garnizon, zahvaćen panikom koju na njega prenose razbijeni ostaci nemačkog korpusa, ruši za sobom sve mostove, minira aerodrom, vojne objekte i priprema se za evakuaciju Osijeka, ustasha vade mine, preuzimaju odbranu mostobrana (Divizija »Stefan« takođe je regrutovana iz Hrvatske) i spremaju se da rane Osijek. Takva situacija se produžila i u prvim danima decembra, sve do pristizanja u Srem prvih ešelona Lerove grupacije iz istočne Bosne. To će povratiti poverenje Komande »Jugostoka« u mogućnost održanja Sremskog fronta i uspostaviti narušenu operativnu ravnotežu na ovom prostoru. O sukobu i neslaganju Nemaca i ustasha oko odbrane ili evakuacije Osijeka iz tih dana postoji dosta podataka. Navodimo deo jednog izveštaja našeg poverenika iz Osijeka, koji je 9. XII 1944. upućen Obaveštajnom centru Osječkog partizanskog NOP odreda:

»... Jučer oko 6 sati ujutro, 8. XII 44. god. pokušali su *Nauci minirati oba kolodvora u gradu Osijeku, što su ustaše u zadnji čas sprečili* i u toku dana uspeli gotovo sve mine povaditi. Došlo je do više incidenata između ustaša i Nemaca u gradu. Ustaše su oduzimali Nemcima kola koja su oni zaplenili od seljaka tako da je došlo do puškarenja i prouzrokovalo žrtava...

Na dan 8. XII 44. g. pukovnik Štir (komandant Ustaške bojne u Osijeku — prim. N. B.) dao je svojim ljudima odvesti uređaje radio-stanice na nepoznato mesto, *navodno da bi je sačuvali od Nemaca...*

Saznajem iz izvora generala Gustovića da se sa svojim štabom *iz Vinkovaca preselio u Novu Gradišku...«*

Treba imati u vidu da je ovaj izveštaj pisan u trenutku kada su Lerove prethodnice već pristizale u Srem, kada je Komanda Grupe armije »E« već preuzeila Sremski front i kada je na njemu bila u punom zamahu ofanziva 1. proleterskog i 68. nemačkog korpusa. Ako su Nemci i tada još pomisljali na mogućnost »pomeranja unazad«, a ustaše izmeštale svoje štabove čak u Novu Gradišku, može se pretpostaviti kakva situacija je bila u Osijeiku, desetak dana ranije i u trenutku izbijanja naših jedinica na Dravu. Nije teško zaključiti da je ispušten najpovoljniji trenutak, ne smo da se »na leđima razbijenog neprijatelja« likvidira ostavljeni mostobran, zauzmu mostovi na Dravi pa i sam Osijek, već d da se izvrši jedan dublji operativni zahvat u neposrednu pozadinu Sremskog fronta u susret 1. proleterskom i 6. slavonskom korpusu, čije su jedinice takođe bile usmerene u tom pravcu d sa istim ciljem.

Za takav operativni udar mogla se iskoristiti ne samo 51. vojvođanska divizija, nego i ceo 12. vojvođanski korpus sa oko 26.000 boraca, šesnaesta divizija ovog korpusa već se nalazila u rejonu Apatina, u neposrednoj blizini Osijeka i odmah iza 51. divizije NOVJ, a 36. divizija u jugozapadnoj Bačkoj i na levoj obali Dunava. Oslabljeni nemački 34. korpus, rastegnut na frontu širokom oko 130 km, lišen pomoći Lerove grupacije, sasvim sigurno ne bi izdržao takav udar, a »Sremski front« bi se verovatno pretvorio u »Slavonski« ili »Drinsko-savski«...

Umesto takvog rešenja i shodno našim savezničkim obavezama, 12. vojvođanski korpus je upućen kroz južnu Mađarsku radi oslobođenja divizije 57. sovjetske armije i obezbe-

đenja levog krila trupa 3. ukrajinskog fronta na Dravi i Dunavu od Bačke Palanke pa sve do Barča. Na tako širokom frontu dejstvo divizija 12. korpusa moglo je da ima samo odbrambeni a povremeno i demonstrativni karakter u odnosu na Sremski front.. No, pošto ova razmišljanja spadaju u nagađanja »šta bi bilo kad bi bilo!« — vratimo se ponovo na ono šta se i kako se dogodilo:

Umesto da pregrupiše svoje bataljone koji su podišli mostobranu i preduzme opšti napad da bi ga likvidirao, Štab Osme vojvođanske brigade naređuje svom 3. i 4. bataljonu, koji su ostali u kontaktu sa neprijateljem, da se utvrde na dosignutom položaju i da »blokiraju Osijek (odnosno mostobran severno od Osijeka — prim. N. B.) i ne dozvole neprijatelju da prede Dravu na odseku Topolik pustara—učešće Drave u Dunav«.⁸⁰ Drugim rečima, Osma brigada, koja je u tom trenutku dostigla najpovoljniji položaj u odnosu na Osijek, ostala je naredna dva dana u pasivom iščekivanju daljeg raspleta događaja.

Likvidacija neprijateljskog mostobrana severno od Osijeka

Teško je objasniti zbog čega su izgubljena ova dva dragocena dana, jer nema autentičnih podataka kojim bismo objasnili takav postupak. U zvaničnoj dokumentaciji nema takođe podataka da je Štab 51. divizije izričito zahtevao od štaba Osme brigade da što pre likvidira mostobran, spreći rušenje dravskih mostova i pokuša da prodre u Osijek. Takav zadatok nije dobio ni levokrilni — 360. streljački puk od štaba svoje divizije i Štaba 75. sovjetskog korpusa. Dobija se utisak da se pažnja našeg rukovodstva zaustavila na Dravi, a sovjetskog bila

" Obezbeđenje levog krila 3. ukrajinskog fronta početkom januara 1945. preuzeila je 1. bugarska armija. Dvanaesti korpus NOVJ tada je prešao Dravu i zajedno sa 6. i 10. korpusom obrazovao tzv. virovitički mostobran, ali to je bila već daleko teža i drugaćija situacija.

⁸⁰ Arhiv VII, k. 1395, reg. br. 84—1/2.

sva usmerena prema zapadu i južnoj Mađarskoj. To se može zaključiti i iz postupka komandanta 360. puka pukovnika Novikova. Posle odbijanja neprijateljskog protivnapada kod Bilja i osetnog suženja neprijateljskog mostobrana severno od Osijeka, on se zadovoljio time da za blokadu mostobrana i sa-dejstvo Osmoj brigadi u njegovoј likvidaciji ostavi samo svoj 3. bataljon i dve baterije topova. Sa glavninom puka on je po-žurio u sastav svoje divizije, koja je brzo prodirala na zapad. Doduše, i pravac od Bilja, odakle je napadao 3. bataljon ovog puka, kako smo već napred konstatovali, bio je izuzetno ne-povoljan, naročito posle rušenja putnog i železničkog mosta na Dugačkom jezeru i Okruglici. Taj pravac se mogao izma-nevrисati jedino obilaskom Dugačkog jezera, što je ubrzo i učinjeno. Komandantu Osmе vojvodanske brigade Milanu Korići Kovaču nije preostalo ništa drugo nego da se sam snalazi u ovoj situaciji i da dosledno sproveđe svoj deo zadatka — »pos-sedanje leve obale Drave« — što je uključivalo i likvidaciju ostavljenog mostobrana kod Osijeka.

Želeći da iskoristi prisustvo preostalog bataljona 360. stre-ljačkog puka i njemu pridate sovjetske artiljerije sa ciljem vezivanja neprijateljskih snaga na severnoj ivici mostobrana i ocenivši da mu severozapadni pravac nudi najpovoljnije uslo-ve za proterivanje neprijatelja sa leve obale Drave, komandant Osmе vojvodanske brigade izdao je 30. novembra zapovest za napad.⁸¹

Osnovna ideja komandanta Brigade bila je veoma smela i jednostavna. Dok su ostale jedinice i 3. bataljon sovjetskog puka vršili pritisak na spoljnu ivicu mostobrana, 3. bataljon brigade dobio je zadatak da se neopaženo i pod okriljem noći probije u priobalni šumski pojас i bočnim obuhvatnim ma-nevrom napadne neposredno na Tvrđavicu, koja je predstavljala okosnicu i glavnu uporišnu tačku mostobrana.

Komandant 3. bataljona Duka Ćirić Levak, iskusni fruš-kogorski partizan, radostan je što je baš njemu ukazano tak-vo poverenje, učinio je sve da ga u potpunosti i opravda. Pošto je sa svojim komandirima dobro proučio zadatak i prikupio potrebne informacije o rasporedu neprijatelja i mogućim prav-cima kretanja, on je sa okolnih salaša i pustare Topolik obez-

⁸¹ Arhiv VII, k. 1401, reg. br. 18—1.

bedio otresite vodiče za sve svoje čete i vodove. Ostatak dana iskorišćen je da se pripreme vojnicima, održe skojevski i partijski sastanci. Đukino dobro poznavanje noćnih dejstava, kretanja i borbi u šumi, upad na naseljeno mesto došli su ovoga puta do punog izražaja. Od svakog borca tražio je maksimum napor i striktno pridržavanje maskirne i marševske discipline.

Iznenadni udar bataljonskih minobacača i f'ingiranje napada manjih odeljenja na utvrđeni dravski nasip omogućio je Duki da neopaženo prebaci bataljon kroz međuprostore neprijateljske odbrambene linije u rejonu kote 88. U najvećoj tišini, zaobilazeći minarane proševe, poprečni nasip i polukružnu baru, bataljon se oko ponoći našao u šumi Veliko polje. Odatle je razvijen u četne i vodne kolone produžio nastupni marš i oko 3 časa ujutro izbio na istočnu ivicu šuma Prutnjak i šumica. Tu je zauzeo polazni položaj za napad na Tvrđavicu.

Preći za samo 7 časova noćnog marša u takvim uslovima oko 8 kilometara ovog dobro branjenog, miniranog i poplavljennog šumskog terena predstavljalo je pravi podvig. Po nailasku na potes Carske livade, levokrilna četa, ojačana teškim mitraljezima iz prateće čete, zaobišla je Tvrđavicu sa severa i postavila se na kanal i nasip na spoljnoj ivici naselja južno i jugoistočno od Carskih livada i šume Vajar to. Uloga ove čete bila je dvostruka i odlučujuća za ishod cele akcije. Obezbeđujući napad na Tvrđavicu sa severa, sa spoljne ivice mostobrana, ona je istovremeno čvrsto blokirala utvrđeno naselje i onemogućila njegovoj posadi da se izvlači prema šumi i spoji sa ostalim snagama neprijatelja koje su branile mostobran.

Saznavši da su oko mosta na seoskom putu prema Carskim livadama i seoskom groblju postavljena minska polja za koja se dotle nije znalo, komesar prateće čete Svet'islav Timotijević Džek, koji je dobio zadatku da posedne ovaj pravac sa dva mitraljeska odeljenja, brzo se snašao. Sa obližnjeg salaša poterao je ispred čete stado ovaca. To je sačuvalo živote njegovih boraca, ali su eksplozije nagaznih mina desetak minuta pre odredenog vremena uz nemirile posadu Tvrđavice. Komandant bataljona, kao da je samo to i čekao. Ispalivši crvenu raketu, pokrenuo je bataljon u juriš.

Kao grom iz vedra neba prolamila se urnebesna noćna vatrica za borbu raspoloženog Đukinog bataljona. Njegova izne-

nadna pojava u centru neprijateljskog mostobrana i siloviti noćni juriš koji je zatim usledio napravili su pravu pometnju u neprijateljskom uporištu. Ne dolazeći sebi od noćašnjeg bančenja i orgijanja po švapskim kućima, bunovni i ošamućeni ustaše i gestapovci istrčali su na ulice, bez kapa i odeće, pravo pred cevi naših mitraljeza. Za njima su izlazili Folksdjojčeri sa visoko uzdignutim rukama, nudeći našim borcima svoje oružje iz kojeg nisu stigli da ispale ni jedan metak. Najgore su prošli oni koji su pošli prema mostu na severnom izlazu sela u želji da se probiju i priključe svojoj spojnoj odbrani na dravskom nasipu i šumi Vajar to. Tu su ih sačekivali Đorđe Pantelić Spahija, komandir mitraljeskog odeljenja, i neustrašivi komesar čete Svetislav Timotijević Džek sa svojim dobro postavljenim mitraljezima. Probili su se samo oni koji su se pod okriljem noći dokopali vrbaka pored Drave i uputili ka dravskim mostovima. U ranim jutarnjim časovima selo je bilo očišćeno od zaostalih neprijateljskih vojnika. Treći bataljon je imao samo jednog poginulog i nekoliko ranjenih borača. Neosporni uspeh 3. bataljona predstavlja veoma poučan primer kako se i u najtežim uslovima frontalnog ratovanja mogu korisno primeniti bogata iskustva našeg NOR-a.

Ne gubeći ni časa, komandant bataljona uputio je jednu četu na istok prema komunikaciji Bilje—Osijek da goni razbijene delove neprijateljske posade. Jednu je vratio levom obalom Drave da očisti priobalni šumski pojasi i poprečni nasip od zaostalih neprijateljskih delova. Ostatak bataljona i prateću četu usmerio je na sever prema dravskom nasipu i spoljnoj ivioi mostobrana. Cilj mu je bio da idući u susret 3. bataljonu 360. streljačkog puka i 4. bataljonu Osme vojvodanske brigade, koji su napadali sa severa, olakša njihov probor preko dravskog nasipa i time doprinose konačnom likvidiranju mostobrana. Neprijatelj nije izdržao ovaj dvostrani i dobro osmišljeni udar naših jedinica. Saznavši da su se u njegovu zaledinu infiltrirale jače partizanske snage i da je likvidirano njegovo uporište u Tvrđavici, neprijatelj je preuzeo povlačenje na čelom mostobranu. Ovo povlačenje ubrzo se pretvorilo u pravu bežaniju. Tome je doprineo i jedan vod 2. čete 3. bataljona, podržan minobacačkom vatrom prateće čete. Vodom je komandovao zamenik komandira ove čete Cveja Opačić, koji je napredujući ivicom šume Veliko polje i potesa Carske

livade izvršio silovito udar u leđa neprijateljskih snaga na dravskom nasipu.

Pošto se probio preko dravskog nasipa na delu između šumarske kuće Veliko polje i Ustave, 4. bataljon je preduzeo energično gonjenje neprijatelja preko poplavljenih i miniranih terena u istočnom delu Carskih livada u šumi Vajar to. Tom prilikom posebno se istakla četa kojom je komandovao Steva Slovenac zvani Gestapovac. Saznavši da je ovde teren prosto zasejan minskim poljima, Steva je požurivao svoje borce da održe što tešnji kontakt sa neprijateljskim zaštitnicama i prateći ih u stopu iskoriste samo njima poznate prolaze kroz gushta minska polja. Jurišajući na čelu svoje čete, Steva je već na izlazu iz šume naišao na jaku zasednu vatru neprijateljskih mitraljeza i minobacača. Dok je sa brisanog prostora izvlačila svog hrabrog i teško ranjenog komandira, poginula je bolničarka Julkica. Ranjeno je još nekoliko boraca i referent saniteta Radoslava Stojanović čerčil.

Brzi prodor Stevine čete sa severa i delova 3. bataljona od Tvrđavice naterao je neprijatelja na još brže povlačenje preko Drave. U popodnevnim časovima njegov mostobran sveo se na nazuži prostor oko srednjovekovne tvrđave na zapadnoj i naselja Podravlje na istočnoj strani od raskrsnice i komunikacije Osijek—Bilje. Dalje napredovanje naših jedinica zaustavljeno je ubitačnom i koncetričnom vatrom neprijateljske artiljerije i minobacača iz Osijeka i sa desne obale Drave. Sa južne ivice Bilja odgovorila im je vatra sovjetskih baterija, a sa položaja kod groblja zapadno od ovog mesta vatra artiljerijskog diviziona Osme vojvodanske brigade. Veoma efikasnu vatru otvorili su i neprijateljski teški i protivavionski mitraljezi sa Gradske tvrđave i nadvišavajuće kote 94 na desnoj obali Drave. Oni su prosto prikovali borce 3. bataljona pod severnu ivicu dravskog nasipa i zidine srednjovekovnog grada na suprotnoj obali. Sve do predvečerja potrajan je ovaj žestoki vatreni dvoboј preko glava boraca Osme vojvodanske brigade. Za živo čudo, naši gubici bili su gotovo nezнатни. Ranjeno je nekoliko boraca a poginuo je i neustrašivi kurir Miloš Rakić iz Araca. Iako teško ranjen, on je preko brisanog prostora uspeo da prenese svoj poslednji borbeni izveštaj sa bojišta.

U prvi sumrak, primetivši da se neprijatelj priprema za izvlačenje preko Drave, komandant 3. bataljona naredio je napad na Podravlje. Sa severa su se pridužili delovi 4. bataljona. U poletnom jurišu naših boraca neprijatelj je bio prisiljen na brzo povlačenje preko Drave. Goneći njegove zaštitnice, desnokrilna čela 3. bataljona pošla su za njima preko mostova. Zaustavila ih je jaka mitraljeska vatra sa desne obale Drave i naredba komandanta bataljona. Komandant 3. bataljona, ni komandant Osme vojvodanske brigade, nisu tada imali zadatku da prelaze Dravu, već samo da posednu njenu levu obalu. Još iste noći neprijatelj je porušio mostove. Time je ispuštena poslednja prilika da se »na leđima neprijatelja«, uz daleko manje gubitke u trenutku kada su se u osječkom garnizonu osećali haos i panika, zauzme ovaj grad i obrazuje naš mostobran na desnoj obali Drave. Posledice ovog »propusta« osetiće se već kraj dan kasnije. Osetiće ih na sopstvenoj koži ti isti borci Osme vojvodanske brigade u pokušaju da forsiraju Dravu kod Osijeka i Bijelog Brda. Još teže gubitke pretrpeće Sedma vojvodanska brigada prilikom forsiranja Drave kod Belišća i u pokušaju da zaobiđe Osijek sa zapada...

Po izbijanju na Dravu, 51. divizija dobila je zadatku da posedne njenu levu obalu i time obezbedi levi bok sovjetskih jedinica, koje su nezadrživo napredovale dalje prema Nadkanjiži i Blatnom jezeru. Posedajući levu obalu Drave od jugoslovensko-mađarske granice do njenog ušća u Dunav, naša Divizija je, u stvari, preuzeila dotadašnji zadatku 74. streljačke divizije i omogućila joj da uđe u sastav svoga korpusa, koji je produžio napred. Sličnu ulogu je kasnije u daljem napredovanju kroz Mađarsku dobila i 16. vojvodanska divizija, srnevinši 236. sovjetsku diviziju. U jednoj takvoj operaciji i situaciji, koja se brzo menja i razvija, u situaciji kad iznenadni udar u bok jedinica koje dalje nastupaju može dovesti u pitanje i celu operaciju, svaki rizik i dejstvo sa neizvesnim rezultatom mogu izazvati nesagledive posledice. Drugačije bi se, verovatno, moglo danas diskutovati o tom »oklevanju« naših jedinica da pređe Dravu da je i sovjetski operativni cilj i nastupajući klin završavao negde u Jugoslaviji i na jugoistočnom ratištu.

Po izbijanju na levu obalu Drave, 29. novembra, jedinice 51. vojvođanske udarne divizije izvršile su 1. decembra smenu preostalih delova 75. sovjetskog korpusa i preuzele obezbedenje levog boka 3. ukrajinskog fronta od ušća Drave do sela Torjanci, gde se nalazila bivša jugoslovensko-madarska granica. Saglasno direktivi Vrhovnog štaba NOVJ i Glavnog štaba Vojvodine, pored obezbedenja boka i pozadine 57. sovjetske armije, naše jedinice su dobile zadatku da podrže dejstva 6. i 10. korpusa NOVJ u pozadini nemačkog fronta u Sremu i na Dravi. Brigade 51. divizije zauzele su sledeći raspored: Osma vojvodanska brigada posela je desnu obalu Drave, od njenog ušća do pustare Topolik. Dvanaesta brigada, koja se dotle nalazila u severnoj Baranji radi organizovanja narodne vlasti, preuzela je sektor fronta od pustare Topolik do Velikog Bezdana. Sedma brigada je preuzela odbranu zapadnog sektora fronta od Velikog Bezdana do jugoslovensko-madarske granice.

Uporedno sa intenzivnim utvrđivanjem položaja na levoj obali Drave, naše jedinice imale su zadatak da neprekidno izviđaju i osmatraju drugu obalu i da, po mogućnosti, uspostave vezu sa jedinicama 6. slavonskog korpusa u Podravini. Izviđanja su pokazala da je u borbenom poretku neprijatelja bilo još dosta neposednutog prostora koji je on kontrolisao patrolama iz naseljenih mesta. Nekoliko takvih »meduprostora« nalazilo se istočno i zapadno od Osijeka, kod Bijelog Brda i Bistrinaca. Prebegli i demoralisani nemački i kvislinski delovi iz Baranje stvarali su pomenju u neprljatelskim garnizonima na desnoj obali Drave. Povremena vatrica naših minobacača, koja je tukla vojne objekte u Osijeku i utvrđene tačke otpora na drugoj obali, povećavala je uznemirenost civilnog stanovništva i neprijatelja.

Za iscrpljene jedinice 51. divizije kraći predah nakon oslobođenja Baranje došao je u pravi čas. Trebalo je što pre popuniti jedinice ljudstvom i materijalom, utvrditi gubitke i otkloniti posledice teških dvadesetodnevnih borbi. U svim jedinicama održavani su vojni i partijski sastanci, analizirani

nedostaci, uspesi, iskustva. Novoprimaljeni borci, koji su u neke jedinice stizali još u toku bitke, pohadali su intenzivnu vojnu-političku obuku. Brigade su brzo poprimale raniji izgled, ali obogaćene još jednim velikim ratnim iskustvom. Na dan 1. decembra, i pored osetnih gubitaka. Osma vojvodanska brigada je imala 2.681 borca. Ostale brigade su takođe popunjene do svoje formacije. U međuvremenu je u Baranju stigla i novoformirana Četrnaesta vojvodanska (slovačka) brigada i Artiljerijska brigada 51. divizije. Divizija je sada imala četiri pešadijske i jednu artiljerijsku brigadu, sa više od 10.000 boraca. Ovako popunjena i kompletirana novim sovjetskim naoružanjem, mogla je preuzeti odbranu dela fronta na levoj obali Drave u širini od oko 60 km.

Pobeda plaćena velikim zajedničkim žrtvama

Na gubicima u ovoj neosporno velikoj zajedničkoj pobedi naših i sovjetskih jedinica u drugom svetskom ratu moramo se posebno zadržati. Mnogo godina posle rata, posebno kada je reč o gubicima naših jedinica, u našoj istoriografiji iznose se gubici dati u Operacijskom dnevniku 51. NOU divizije, objavljeni u *Zborniku dokumenata i podataka o NOR-u* (tom 1, knj. 10, 683). Prema tom izvoru, 51. vojvodanska divizija imala je u batinskoj operaciji svega 271 poginulog, 227 nestalih i 850 ranjenih boraca i rukovodilaca. Te izvore su nekritički prihvatali i neki vojvodanski istoričari, među kojima i tadašnji komandant 51. divizije general-potpukovnik Sret Savić Kollja u svojoj monografiji o 51. diviziji (VIZ Beograd, 1974, 48).

Svoju rezervu prema ovim podacima izrazili su pre svega učesnici koji su preživeli pakao batinske bitke, među njima i autor ove publikacije. Uloživši veliki višegodišnji napor, on je već u prvom izdanju svoje knjige *Batinska bitka* identifikovao 648 imena poginulih i nestalih boraca 51. vojvodanske divizije. U međuvremenu su objavljene monografije Sedme i Dvanaeste vojvodanske brigade, a završen je rad i na hronici Osme vojvodanske brigade, u kojima su navedeni podaci za 856 poginulih i nestalih u Batinskoj operaciji iz sve tri brigade 51. vojvodanske divizije. Ta cifra, iako je skoro dvostruko veća od prvobitne i one iz Operacijskog dnevnika 51. NOU

divizije, na žalost i po mom dubokom uverenju, još nije končna. Tako, na primer, još nisu identifikovana imena poginulih boraca sahranjeni u zajedničkim grobnicama na groblju u Somborn (oko 140 naših i 150 sovjetskih). Isto tako nisu temeljno istražene arhive tadašnjih mnogobrojnih bolnica po Vojvodini i utvrđena imena svih boraca 51. divizije koji su umrli od posledica rana zadobijenih u ovoj operaciji i sli. Sve to upućuje nas na opravdanu pretpostavku da su u batinskoj operaciji naše jedinice imale oko 1.000 a sovjetske blizu 1.500 poginulih i nestalih boraca i da o tom pitanju treba nastaviti dalja istraživanja. Toga zadatka u poslednje vreme prihvatio se i Muzej batinske bitke pri Gradskom muzeju u Somborn.

Slična je situacija i sa podatkom o 850 ranjenih boraca navedenim u Operativnom dnevniku štaba 51. NOU divizije. Već sama činjenica da je njihov broj manji od broja poginulih i nestalih daje nam osnova za sumnju u tačnost i ovog podatka. Ratna iskustva i sve vojne pretpostavke i aproksimacije kreću se od 2—3 ranjena na jednog poginulog. Kod ovako složenih i teških operacija u frontalnim uslovima ratovanja te proporcije su i veće. Ovde, mimo svake logike, imamo obratnu situaciju! Uvidom u spiskove ranjenih koji su vodeni za svaku brigadu i koji se čuvaju u Vojnoistorijskom arhivu, utvrdili smo da broj ranjenih u jedinicama 51. divizije iznosi oko 1.200 boraca. Međutim, u ove spiskove nisu zavodeni i oboleli i kontuzovani borci. A ovakvih je bilo podosta, naročito u Osmoj vojvođanskoj brigadi, koji su posle višednevног ležanja u vodi i na mrazu oboleli od teških prehlada, upale pluća i sli. Posle neviđene vatrene kanonade za Dan sovjetske artiljerije, najmanje stotinak boraca Sedme vojvođanske brigade ostalo je sa teškim oštećenjem sluha i razbijenim bubnim opnama. Poneti borbenim žarom, mnogi ovi mladi ljudi ostali su u stroju do kraja bitke.

Tih dana je postalo skoro pravilo da mladi borci, posebno skojevci, lakši ranjenici, posle prijema prve pomoći i zaustavljanja krvavljenja, nastavljaju borbu i kategorički odbijaju da podu u sanitet. Na sve strane su se mogli videti borci sa zavojima oko glave, poput čalme, ili sa zavojom na jednoj ruci a puškom u drugoj kako jurišaju. Na to su ih podsticali i rukovodioci, koji su poput Mite Dudića, komandanta 5. ba-

taljona Dvanaeste vojvodanske brigade, ili Đure Ramasa, komandanta 2. bataljona Sedme vojvodanske, i njegovog zamenika komesara Bore Vezilića iako teško ranjeni ostajali da i dalje ikomanduju svojim jedinicama. Medutim, svi ti borci koji su cedeći iz sebe poslednje atome snage odbijali da izđu iz stroja i time ostali nezavedeni u spiskove ranjenih, imali su kasnije teških posledica. Prehlade i upale pluća su se po pravilu pretvarale u TBC oboljenja, za koja u to vreme još nije bilo tako efikasnih lekova, a neblagovremeno obrađena rana obično je završavala tzv. gas-gangernom. Svi oni ili većina njih neki dan kasnije morali su napustiti jedinicu i preći u kategoriju »izbačenih iz stroja«. To se, svakako, mora uračunati u cenu naših pobjeda kod Batine.

Imajući sve to u vidu, i najnovija istraživanja do kojih smo došli, može se slobodno tvrditi da je 51. vojvodanska divizija imala u batinskoj operaciji oko 2.500 boraca izbačenih iz stroja. To po svim kriterijumima i prema tadašnjem brojnom stanju Divizije spada u kategoriju »teških gubitaka«, jer je predstavljalo 1/3 njenog borbenog sastava. Nedostatak verodostojnih i autentičnih podataka za sovjetske jedinice, posebno o broju ranjenih, ne dozvoljava nam da takav zaključak izvučemo i za njihove jedinice. Spisak od 1.237 vojnika Sovjetske armije poginulih u ovoj operaciji, do kojeg se došlo iz proverenih sovjetskih izvora, govori nam dovoljno i nije mu potreban nikakav drugi komentar.

Odgovor na pitanje odakle tolika razlika u pogledu naših gubitaka datih u jednom primarnom izvoru i utvrđenog činjeničnog stanja, leži pre svega u nekritičkom prilazu pri korišćenju toga izvora. U konkretnom slučaju treba imati u vidu da je to bila vanredna situacija. Štab Divizije, formiran desetak dana pre bitke, nalazio se još u formiraju i u Somboru, udaljen dvadesetak kilometara od mesta događaja. Komandant Divizije, njegov zamenik i načelnik Štaba nalazili su se na istrenom komandnom mestu i na levoj obali Dunava kod Bezdana. Štabovi brigada sa svojim jedinicama nalazili su se na desnoj obali Dunava zapleteni u teškim višednevnim borbama i nisu bili u stanju da šalju redovne dnevne izveštaje koji su u normalnim uslovima služili kao podloga za uredno vođenje Operacijskog dnevnika Divizije. Njihovo komuniciranje tih dana svodilo se na kraće, najčešće usmene izveštaje

komandantu divizije i njegovim najbližim saradnicima koji su povremeno prelazili na desnu obalu Dunava.

Prve celovitije izveštaje o toku borbe i obostranim gubicima uputili su štabovi Dvanaeste i Sedme brigade tek 24. novembra, dakle u trenutku kada su se Sedma i Osma brigada nalazile tek na prilazima Kneževih Vinograda i uoči predstojeće bitke za ovo mesto iz koje je, na primer, Sedma vojvođanska brigada izašla sa gotovo desetkovanim 1. bataljonom. Otud gubici Sedme brigade u krvavim borbama za Kneževe Vinograde i do izbijanja na Dravu nisu sasvim prirodno, ni mogli da budu obuhvaćeni u njenom izveštaju od 24. novembra.

Za Osmu vojvođansku brigadu nije utvrđeno da je Štabu Divizije uputila bilo kakav sumarni izveštaj čak ni posle toga datuma. Podaci o njenim gubicima kod Kazuka i Luga i kasnije do izbijanja na levu obalu Drave unošeni su u Operacijski dnevnik Divizije na osnovu povremenih i neproverenih dnevnih izveštaja upućenih iz onog dela štaba brigade koji se sve do tog datuma nalazio na levoj obali Dunava. Otud se jedino za izveštaj štaba Dvanaeste brigade može tvrditi da je bio najpotpuniji, jer se za tu brigadu može reći da je u to vreme okončala svoje učešće u batinskoj operaciji.

Da operativni oficir Štaba 51. divizije zadužen za vođenje Operacijskog dnevnika u Somboru nije imao solidne pretpostavke za vođenje svoga dnevnika, može se zaključiti po mnogim uopštenim, nedorečenim pa i netačnim podacima koje je u njega tada unosio. Tako, na primer, od 13. XI u Operacijski dnevnik unosi da je Dvanaesta brigada toga dana izvršila smenu svog 3. bataljona »na kojem je ležao najveći teret borbe od prethodnih dana« iako je ovaj bataljon uveden u borbu tek 15. novembra da bi smenio iscrpljeni 5. bataljon. U opisu borbi za dan 16. novembra on sam sebe demantuje i tvrdi da je toga dana taj isti 3. bataljon Dvanaeste brigade imao »oko 300 izbačenih iz stroja«. To samo potvrđuje da »de-lovodak« Operacijskog dnevnika ne poznaje stvarnu situaciju na bojištu i da svoj dnevnik vodi na osnovu parcijalnih i neproverenih dnevnih izveštaja. On čak ne nalazi za shodno da ispravi ovakve očigledne greške u svom dnevniku ni posle dobijanja celovitog i sumarnog izveštaja Štaba Dvanaeste brigade od 24. novembra, u kojem se na nekoliko mesta ponavlja da je 3.

bataljon ove brigade sve do 15. XI ostao na levoj obali Dunava kao poslednja rezerva ove brigade.⁸²

Ovakvih »lapsusa« i uopštenih i nedorečenih formulacija ima podosta u Operacijskom dnevniku 51. divizije. U nedostatku tačnih podataka, u njemu se najčešće samo konstatiše »... naši gubici su neutvrđeni ali su ogromni« (14. XI ili »Naši gubici: oko 90 izbačenih iz stroja« (15. XI ili »O gubicima na oba sektora nema podataka« itd. Ovakvih propusta ima podosta u opisu borbi na apatinskom pravcu oko upotrebe i uloge bataljona Osme vojvodanske brigade. Sve to ukazuje nam da se korišćenju podataka iz Operacijskog dnevnika 51. divizije mora prilaziti sa krajnjom opreznošću i kritičnošću.

Uvidajući, konačno, da su podaci o našim gubicima preuzeti iz Operacijskog dnevnika 51. divizije neodrživi, general Sreta Savić u svom poslednjem delu *Neugasivi plamen* prihvata našu ocenu i podatke o gubicima u batinskoj operaciji, kaže da su oni bili vrlo teški i zaključuje: »To govori da se operativnoj dokumentaciji mora pristupiti krajnje obazrivo i kritički... Potpuno se slažem sa navodima i mišljenjem Nika Božića. I ne samo to, on je u izlaganju i razjašnjavanju batinske bitke otisao najdalje«.⁸³

Odgovarajući na pitanje odakle tako teški gubici naših jedinica u jednoj operaciji vođenoj na savremen način, uz sadejstvo skoro svih vidova i robova vojske, a posebno uz obilatu podršku sovjetske artiljerije, general Savić, komandant 51. vojvodanske divizije, navodi četiri osnovna razloga:

Na prvom mestu, on ističe mladost i neiskustvo naših jedinica, koje su svoju popunu, preoružanje i pripreme za forsiranje izvršili tako reći u pokretu i za samo 11 dana, koliko su imali na raspolaganju od formiranja Divizije.

Drugo, Štab 51. divizije, koji se nalazio u formiranju i pokretu, takođe nije mogao izvršiti temeljitije pripreme za predstojeću operaciju i pružiti veću pomoć štabovima svojih

⁸² Ove greške i očigledne omaške, zbog nekritičkog preuzimanja iz pomenuog Operacijskog dnevnika, ponavljaju se u mnogim našim posleratnim publikacijama, kao, na primer u knjizi S. Savića *51. vojvodanska divizija*, zatim u knjizi Z. Atanackovića i S. Savića, *Treća armija*; u knjizi Lj. Pajovića i dr. *Sremski front* i dr.

⁸³ S. Savić, *Neugasivi plamen*, 307 i 308.

brigada. Zbog toga smo, kaže general Savić, »štabovima brigada ostavili odrešene ruke, sa naznakom da treba da učine sve što mogu«.

Treće, za jedinice 51. divizije batinska bitka predstavlja je veliku prekretnicu u dotadašnjem načinu ratovanja i prelazak na frontalno ratovanje, i to u njegovom najtežem vidu, sa forsiranjem velike reke. Za naše mlade, neiskusne i nedovoljno uvežbane borce koji su se odjednom i prvi put našli u danonoćnim teškim i bespoštendim borbama sa neprijateljem koji je imao veliko iskustvo, batinska operacija je predstavljala ogromno fizičko i psihičko naprezanje i iskušenje.

»... Čijenice, međutim, govore da su sve tri brigade 51. divizije zajedno sa jedinicama Crvene armije postigle u batinskoj operaciji odlučujuće uspehe i konačnu pobedu. Ono što su učinile, prvo 12. brigada a zatim 7. i 8. brigada, graniči se nemogućim i neverovatnim. Ono što su učinili bорci i rukovodioci ovih brigada, i kako su se borili u onoj zaglušujućoj i zastrašujućoj kanonadi od preko hiljadu topova, kačuša, tenkova i avijacije, ravno je ne sa izdržljivošću i požrtvovanjem, već sigurno i sa masovnim heroizmom. Bорci su sve ono što im je nedostajalo nadomestili tim svojstvima, a pre svega visokim moralom i, ... nije nikakvo čudo što smo na Batini i pretrpeli tako teške gubitke. (Podvukao N. B.).

I jedinice Crvene armije, kojima se ne može poreći ni ogromno iskustvo iz sličnih operacija, ni izvezbanost, ni potpuno i najnovije naoružanje, koje su stalno podržavane avijacijom, masom artiljerije i dr., takođe su pretrpele znatne gubitke od oko 1.300 samo poginulih. To još više potvrđuje činjenicu da su borbe za batinski mostobran bile stvarno izuzetno teške i naporne. Prema tome, može se reći da je naš prelazak sa partizanskog načina ratovanja na frontalne borbe bio ne samo teško savladiv, već je on zahtevao i posebno velike žrtve...«"

Četvrto, činjenica je da su se naše jedinice nalazile na težišnim, odnosno najtežim mestima borbi za mostobrane. General Savić iznosi primer Dvanaeste brigade, koja je imala težišni zadatak i navodi još neke objektivne teškoće koje su uti-

" S. Savić, nav. delo 310.

cale na ovako velike gubitke. One su navedene i u izveštaju Štaba Dvanaeste brigade od 24. XI. Pored već izrečene mladosti i neiskustva naših jedinica, koje su u nesrazmeri sa težišnim zadatkom, veličinom i oštrinom borbi, to su još: da nije bilo tačnih podataka o snazi i rasporedu neprijatelja; izmešanost sa sovjetskim jedinicama, što je otežavalo komandovanje i držanje jedinica u svojim rukama; nedostatak odgovarajućih sredstava i iskustva u borbi sa neprijateljskim tenkovima i avijacijom i sl.

Ovim neosporno ubedljivim argumentima mogli bismo pridodati još neke razloge koji su takođe uticali na povećanje naših gubitaka. Jedan od njih je i nedovoljno prevoznih sredstava i posebnih mesta prelaza za naše jedinice. To je dovelo do nagomilavanja i nepotrebnih žrtava još u očekujućim rejonima i na liniji ukrcavanja.

Veliki broj mlađih života bio bi sačuvan da su svi naši borci bili snabdeveni inženjerijskim ašovčićima, da su kao ruske i nemačke jedinice imali šlemove, da su umesto raznobojarne i trofejne odeće i umesto daleko uočljivih crnih zimskih kaputa ili šarenih šubara imali odeću zaštitne boje koja bi više odgovarala takvim uslovima ratovanja, terenu i godišnjem dobu, kao što je to bio slučaj sa sovjetskim i nemačkim jedinicama itd.

Štabovima naših jedinica moglo bi se zameriti da nisu uvek poštivali maskirnu disciplinu, posebno pri određivanju maršuta i izboru vremena za izvođenje marševa i pokreta jedinica u neposrednoj blizini fronta. Tako se moglo desiti da nam Osma brigada u dva maha bude zatečena od neprijateljske avijacije na maršu i na otvorenom prostoru (kod Nadbaračke i na izlazu iz Bezdanske šume), da nam 1. bataljon Sedme vojvodanske brigade upadne pod unakrsnu vatru nemačke artiljerije već u toku podilaženja na nasipu železničke pruge Batina—Zmajevac i sl.

Veliki broj naših vodnih, četnih pa i bataljonskih rukovodilaca (oko 70% u nekim jedinicama) izbačen je iz stroja jurišajući ispred svojih jedinica, u stojećem stavu i u prvoj borbenoj liniji, držeći se još utvrđenog partizanskog pravila — da rukovodioci uvek kreću prvi na juriš a da se poslednji povlače. Naši rukovodioci su sa podsmehom gledali na nemačke oficire koji se kreću pozadi svojih streljačkih strojeva

i sa pištaljkama u ustima i pištoljima u rukama teraju svoje zaostale vojnike napred. Činjenica je, međutim, da oni to nisu radili iz kukavičluka.

Za nas je još bilo neshvatljivo zašto sovjetski komandiri i komandanti, čijoj smo se hrabrosti divili, svoja komandna mesta u borbi ukopavaju pozadi svojih jedinica a ne u prvoj borbenoj liniji, čudili smo se ruskim vojnicima koji se čim legnu na zemlju ukopavaju kao krtice i disciplinovano čekaju novo naredenje svojih starešina ili da artiljerija i ostali robovi vojske prvo obave svoje zadatke.

A sve su to bila stroga određena pravila i načini vođenja savremenog frontalnog ratovanja sa kojima su se mnogi od nas tek tada prvi put suočili.

Ako se pri svemu tome ima u vidu izuzetna zagriženost i žilavost neprijatelja u ovoj borbi, posebno vojvodanskih Švaba svrstanih u 31. SS diviziju, koji su sa Belomanastirske grede čežnjivo gledali na svoje napuštene domove u bačkoj ravničici, ili pripadnika ustaške pukovnije »Baranja«, pripadnike ozloglašene 13. SS divizije »Handžar« ili elitne brandenburške i 1. brdske divizije, onda nije čudo što je naša pobeda kod Batine plaćena tako velikim žrtvama. Te žrtve nisu bile uzaludne. One su ostale kao zalog naše slobode i slobode budućih pokolenja. Na njih se u potpunosti odnose stihovi našeg velikog pesnika Jovana Jovanovića Zmaja:

*Ti grobovi nisu rake
Već kolevke novih snaga.*